

Rrjeti i Grave të Kosovës

Mbështet, mbron dhe promovon të drejtat dhe interesat e grave dhe vajzave në Kosovë

**Strategjia e RrGK
2019-2022**

© Rrjeti i Grave të Kosovës, 2018

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Ky publikim mund të kopjohet dhe të shpërndahet në tërësi apo pjesërisht, duke u cituar autorët. Ky publikim është realizuar me mbështetjen e Fondacionit Kvinna till Kvinna. Qëndrimet në këtë publikim janë qëndrime të Rrjetit të Grave të Kosovës dhe nuk paraqesin në asnjë mënyrë mendimet e Fondacionit Kvinna till Kvinna.

www.womensnetwork.org

Printuar në letër të riciklueshme nga Night Desingn në Prishtinë, Kosovë.

Printuar me përkrahjen e:

Përmbajtja

Hyrje	5
Fuqizimi i Lëvizjes Feministe në Kosovë	7
Situata	7
Sfidat kryesore	16
Strategjia e RrGK-së	19
Grupet e interesit	24
Gratë në Politikë dhe Vendimarrje	26
Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional	26
Situata	29
Sfidat kryesore	45
Strategjia e RrGK-së	46
Grupet e Interesit	53
Të Drejtat e Grave në Kujdesin Shëndetësor	55
Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional	55
Situata	57
Sfidat kryesore	62
Strategjia e RrGK	64
Grupet e Interesit	66
Jeta pa dhunë me bazë gjinore	68
Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional	68
Situata	71
Sfidat Kryesore	81
Strategjia e RrGK	83
Grupet e interesit	88
Fuqimizimi Ekonomik i Grave	89
Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional	89
Situata	92
Sfidat kryesore	97
Strategjia e RrGK	98
Grupet e Interesit	102
Përmirësimi i Qasjes në Edukim Cilësor dhe të Ndjeshëm Gjinor	103
Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional	103
Situata	107

Sfidat kryesore	110
Strategjia e RrGK	111
Grupet e interesit	113
Gjithëpërfshirja	115
Monitorimi dhe Vlerësimi	117
Bibliografia.....	118

Hyrje

Misioni i Rrjetit të Grave të Kosovës (RrGK) është që të përkrahë, mbrojë dhe të promovojë të drejtat dhe interesat e grave dhe vajzave në tërë Kosovën, pavarësisht bindjeve të tyre politike, fetare, moshës, nivelit të edukimit, orientimit seksual dhe aftësive. RrGK përmbush misionin e saj përmes shkëmbimit të përvojave dhe informatave, partneriteteve dhe rrjetëzimeve, hulumtimeve, avokimit dhe shërbimeve. RrGK **e ka vizion** një Kosovë në të cilën gratë dhe burrat janë të barabartë dhe kanë mundësi të barabarta për arsimim, punësim, pjesëmarrje politike, kujdes shëndetësor dhe një jetë pa dhunë.

Drejt arritjes së vizionit dhe misionit të saj, RrGK ka hartuar Strategjinë për vitet 2019 – 2022 që të drejtojë punën e RrGK-së gjatë kësaj periudhe. Anëtarët e RrGK-së, Bordi Drejtues, partnerët tjerë kyç dhe palët tjera të interesit kontribuan në krijimin e Strategjisë përmes disa seancave konsultuese.

Strategjia e RrGK-së përfshin gjashtë fusha programatike: I) Fuqizimi i lëvizjes feministe në Kosovë; II) Gratë në politikë dhe vendimmarrje; III) Të drejtat e grave në kujdesin shëndetësor; IV) Jeta pa dhunë me bazë gjinore ; V) Fuqizimi ekonomik i grave dhe VI) Edukim cilësor i barabartë. Këto ishin identifikuar nga anëtarët e RrGK si fushat kryesore në të cilat RrGK ka nevojë të fokusohet gjatë katër viteve të ardhshme. Për secilin nga këto

programe, kjo Strategji ofron një pasqyrë të shkurtër të situatës së tanishme; arritjet kryesore të realizuara nga RrGK deri më sot; sfidat kryesore që mbeten për t'u adresuar; qëllimin afatgjatë të RrGK-së për programin; objektivat të cilat RrGK do të përpiqet t'i arrijë gjatë viteve 2019-2022; dhe rezultatet e pritura. RrGK gjithashtu ka identifikuar akterët tjerë që punojnë në këto fusha, në drejtim të nxitjes së koordinimit dhe bashkëpunimit ndaj veprimeve efikase dhe efektive. Përveç këtyre, kjo Strategji shqyrton tema të rëndësishme ndërlidhëse sa i përket sigurimit të një përfshirjeje më të madhe në veprimet e rjetit, si dhe drejt mbrojtjes së ambientit.

Në kuadër të Strategjisë së saj për vitet 2019-2022, RrGK ka përfshirë edhe Strategjinë për Integrimin e Perspektivës Gjimore në Procesin e Anëtarësimit në Bashkimin Evropian (BE). Kjo strategji gjithashtu është krijuar nga RrGK në konsultim të ngushtë me anëtarët e saj, Organizatat e Shoqërisë Civile të udhëhequra nga Gratë (OShCG), partnerët dhe palët e tjera të interesit. Kjo Strategji, e cila është integruar brenda Strategjisë së përgjithshme të RrGK, synon të udhëheqë avokimin e ardhshëm të RrGK-së dhe partnerëve të saj drejt avancimit të një perspektive gjimore në procesin e anëtarësimit në BE. Përderisa Strategjia fokusohet në Kosovë, ajo gjithashtu përfshinë një perspektivë rajonale, duke marrë parasysh fushat potenciale për bashkëpunim dhe avokim të përbashkët me OShCG-të partnere në vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor (BP). Kjo Strategji është një 'dokument i gjallë', i rishikuar rregullisht bazuar në zhvillimet dhe nevojat e reja.

Ndërkaq, RrGK do të përditësojë Strategjinë e saj për vitet 2019-2022 duke u bazuar në Programin e Kosovës për Barazi Gjimore (PKBGj), kur ky i fundit të jetë finalizuar. Si dokument strategjik i Qeverisë së Kosovës, PKBGj i përcakton synimet, masat dhe akterët kryesor që janë përgjegjës për arritjen e barazisë gjimore në të gjitha fushat e jetës sociale, ekonomike, politike, arsimore, shëndetësore dhe kulturore për gratë dhe burrat në Kosovë.

Fuqizimi i Lëvizjes Feministe në Kosovë

Situata

Fillimisht, në vitin 1996 u formua rrjeti i organizatave rurale të grave. Më pas, anëtarët e këtij rrjeti bashkë me organizata të tjera të grave themeluan Rrjetin e Grave të Kosovës (RrGK) në vitin 2000, si një rrjet joformal i grave dhe organizatave të cilat vepronin në rajone të ndryshme të Kosovës. Që nga atëherë, RrGK u zhvillua në një rrjet që avokon në emër të grave dhe vajzave kosovare në nivelin lokal, regjional dhe ndërkombëtar. Që nga regjistrimi si një organizatë formale në vitin 2003, RrGK ka rritur anëtarësinë e saj nga 42 në 141 organizata anëtare, të cilat veprojnë në 23 komuna të Kosovës.¹ Duke përfaqësuar interesat e organizatave anëtare, përfshirë këtu organizatat e grave të të gjitha grupeve etnike në mbarë Kosovën, RrGK njihet si një rrjet udhëheqës në Kosovë dhe rajon. RrGK rregullisht bashkëpunon me grupet tjera formale dhe joformale të grave në rajon dhe në nivel ndërkombëtar.

RrGK ka artikuluar dhe përfaqësuar interesat e grave dhe vajzave në disa takime në Kosovë dhe jashtë saj. Kjo ka ndikuar në vendime në nivel ndërkombëtar, duke përfshirë edhe Rezolutën e Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara (RKSKB) 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë. RrGK ka mbështetur nisma ndërkombëtare lidhur me proceset e paqebërjes, avancimit të lëvizjes feministe, rritjes së pjesëmarrjes së grave në politikë, procesin e anëtarësimit në BE dhe të përmirësimit të qasjes së organizatave të të drejtave të grave në financim. RrGK vazhdimisht ka bashkuar forcat me grupet e tjera të grave për të avokuar për çështjet me interes të përbashkët.

¹ Numri i anëtarëve të RrGK vazhdimisht ndryshon pasi që shumë organizata i bashkangjiten Rrjetit. RrGK përditëson rregullisht numrin e organizatave anëtare në faqen e saj të internetit.

Historikisht, dhe deri së fundi, pak gra në Kosovë donin të përdornin fjalën 'feminizëm'. Zhvillimet e fundit mund t'i atribuohen punës së organizatave të të drejtave të grave, Programit Universitar për Studime dhe Hulumtime Gjinore në Universitetin e Prishtinës, i cili ka edukuar shumë të rinjë në teorinë feminist, dhe informacioneve të shumta që janë në dispozicion përmes internetit rreth lëvizjeve feministe. Progresi është bërë falë akterëve të ndryshëm nga universiteti, organizata të ndryshme dhe aktivistë individual, të cilët kombinuan përpjekjet për të avokuar për barazi gjinore duke rritur qasjen ndërlidhëse, gjatë ngjarjeve si Dita Ndërkombëtare e Gruas dhe Dita Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut. Iniciativat e përbashkëta në këto ditë, të mbajtura nga kolektivet e tyre organizuese, shërbejnë si një bazë e rëndësishme për të çuar përpara lëvizjen feministe në Kosovë.

Pa marrë parasysh përparimin, ende ka mungesë të solidaritetit mes grave. Marrëdhëniet e pushtetit në mes grave ende mund të minojnë një lëvizje feministe gjithpërfshirëse dhe të larmishme. Për më tepër, shumë njerëz ende nuk e dinë kuptimin e asaj se çka është feminizmi, çfarë do të thotë të jeshë një feminist në praktikë dhe se si feminizmi lidhet me aktivizmin.

Për RrGK-në, mbështetja e anëtareve tona, aktivistëve të ndryshëm për të drejtat e grave dhe grave të ndryshme që ata mbështesin, kontribuon në avancimin e lëvizjes feministe në

Kosovë. Duke fuqizuar organizatat dhe aktivistët e ndryshëm për të drejtat e grave, ne mbështesim rritjen e një lëvizjeje feministe të grave në Kosovë. Prandaj, pjesa më e madhe e punës sonë të mëparshme lidhur me këtë program, e detajuar këtu, është përqendruar në fuqizimin e anëtareve tona.

Në vitin 2006, RrGK u bë rrjeti i parë i organizatave jo-fitimprurëse, jo-qeveritare (OJQ-ve) në Kosovë që ka miratuar Kodin e Mirësjelljes, duke vendosur një shembull të transparencës dhe llogaridhënies. Që nga atëherë, janë përmirësuar dukshëm kapacitetet e këtyre organizatave, siç tregon fakti që zbatimi i Kodit të Mirësjelljes është rritur nga 66% në 80%. Kodi i Mirësjelljes kërkonte nga anëtarët e RrGK që të kenë: mision të përcaktuar qartë; bord drejtues vullnetar dhe të efektshëm; burime njerëzore që kontribuojnë në arritjen e misionit; llogaridhënie financiare dhe transparencë; përgjegjësi dhe detyra në shërbim ndaj qytetarëve; dhe partneritete e rrjetëzime me organizata të tjera dhe organet jo-partiake të qeverisë.²

Mentorimi individual i vazhdueshëm ka kontribuar shumë në ngritjen e kapaciteteve të anëtareve të RrGK-së, përfshirë në planifikim më të mirë dhe në shkrimin e projekt-propozimeve, në menaxhimin e ciklit të projektit, sistemin për monitorim dhe vlerësim dhe në avokim përmes qasjes së “të mësuarit duke vepruar”. RrGK ka ofruar më shumë se 5,104 seanca mentorimi

² RrGK, *Kodi mbi Etikën dhe Përgjegjësitë e RrGK-së*, Prishtinë, RrGK, 2007, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/2013020509555770.pdf>

individual për organizatat anëtare të saj, duke i ndihmuar ato të zhvillojnë njohuri dhe aftësi të reja.

Duke parë nevojën që të vazhdohet me mentorime, drejt ngritjes së kapaciteteve të organizatave anëtare, përfshirë organizatat anëtare të reja, RrGK në vitin 2018 ka filluar me *Vlerësimin e Kapaciteteve Organizative dhe Avokuese të organizatës (OACA)*. Bazuar në metodologjitë e vlerësimit të përdorura nga Agjencioni i Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID) dhe të zhvilluara më tutje nga East-West Management Institute, kjo metodologji e respektuar është e përdorur në mbarë botën për vlerësimin e kapaciteteve të organizatave dhe aftësitë e tyre për të kryer avokim efektiv. Vlerësimi përdoret për të identifikuar pikat e forta si dhe nevojat e organizatave për zhvillimin e kapaciteteve të tyre.

BE e ka pranuar rëndësinë e financimit të shoqërisë civile në vendet e Ballkanit Perëndimor (BP).³ Megjithatë, Udhëzimi i BE-së për Mbështetjen e Shoqërisë Civile në Vendet e Zgjerimit nuk ka perspektivë gjinore.⁴ Në vitin 2015, Komisioni Evropian (KE) dhe Shërbimi i Veprimit të Jashtëm Evropian (ShVJE) miratuan *Dokument Pune për Personelin (DPP)* të titulluar “*Barazia Gjinore dhe Fuqizimi i Grave: Transformimi i jetës së vajzave dhe grave përmes marrëdhënive të jashtme të BE-së 2016-2020*,”⁵ i njohur gjithashtu edhe si Plani i dytë i Veprimit Gjnor (PVGj II). Ai bën thirrje për “të gjitha veprimet, çfarëdo modaliteti të ndihmës (p.sh. Mbështetja e Buxhetit)” për t’u informuar nga “analiza e fortë

³ Këshilli i BE-së, ‘Angazhimi i BE-së me shoqërinë civile në marrëdhëniet e jashtme’ Përfundimi i Këshillit, Bruksel: qershor 2017, në: <http://www.consilium.europa.eu/media/24003/st10279en17-conclusions-eu-engagement-with-civil-society-in-external-relations.pdf>.

⁴ Udhëzimi i BE-së për Mbështetjen e Shoqërisë Civile në Vendet e Zgjerimit, në: <http://europa.ba/wp-content/uploads/2016/12/Guidelines-for-EU-support-to-civil-society-in-enlargement-countries-2014-2020.pdf>. Ai nuk përmend gratë, burrat, barazinë gjinore, OShCG-të.

⁵ KE, Përfaqësuesi i Lartë i Bashkimit për Punët e Jashtme dhe Politikën e Sigurisë, SWD (2015) 182, Bruksel, në: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/staff-working-document-gender-2016-2020-20150922_en.pdf.

dhe rigoroze gjinore që pasqyrohet në zbatimin përfundimtar të programit”; konsultimet me OShCG-të për të informuar veprimet në të gjithë sektorët; mbështetje për pjesëmarrjen politike të OShCG-ve; dhe një rritje në ‘fonde të dedikuara për përmirësimin e rezultateve për vajzat dhe gratë’. Këshilli i BE ka theksuar ‘nevojën për rritjen e fondeve [...] për të siguruar zbatimin efektiv të [...] PVGJ.⁶

Lëvizjet dhe organizatat e grave janë akterë të rëndësishëm për avancimin e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave.⁷ OShCG-të mund të luajnë një rol vendimtar në mbështetjen, monitorimin dhe avokimin për zbatimin e reformave që lidhen me proceset e anëtarësimit në BE. Ato mund të edukojnë zgjedhësit për reformat, duke mundësuar reforma më të qëndrueshme; të kontribuojnë për të informuar më mirë proceset e reformave; dhe të mbajnë përgjegjësi zyrtarët. Hulumtimet tregojnë që OShCG-të në vend janë të pajisura mirë për të përmirësuar efikasitetin dhe efektivitetin e jetës së grave, duke kontribuar në arritjen e barazisë gjinore në afat të gjatë.⁸ OShCG-të janë të pozicionuara mirë për të ndërmarrë nisma shumë efikase dhe efektive drejt barazisë gjinore dhe të drejtave të grave në nivel komunal.

Duke pasur parasysh rolin e rëndësishëm që luajnë grupet e grave në promovimin e të drejtave njerëzore të grave, është me rëndësi të sigurohet se ato kanë mbështetje të mjaftueshme për punën e tyre.

⁶ Sekretariati i Përgjithshëm i Këshillit, ‘Plani i Veprimit Gjinator 2016-2020 - Konkluzionet e Këshillit (26 tetor 2015), në:

<http://www.consilium.europa.eu/media/24467/st13201-en15.pdf>.

⁷ Ky seksion është marrë nga dokumenti i ardhshëm i RrGK-së, “*Fondet e BE-së për organizatat e grave: sfidat dhe mundësitë*” (2017), mbështetur nga Fondacioni Kvinna till Kvinna. Shih këtë dokument për detaje të mëtejshme lidhur me këtë objektivë.

⁸ Ford, L, Financimi për grupet e të drejtave të grave në vendet e varfra bie në më shumë se gjysma, 8 shtator 2016, në: <https://www.theguardian.com/global-development/2016/sep/08/funding-womens-rights-groups-poor-countries-falls-awid-forum-brazil>; Shoqata për të Drejtat e Grave në Zhvillim (SHDGZH), *Ku janë paratë për të drejtat e grave??*, f. 17.

Pse të financohen OSHCG-të dhe lëvizjet?

- **Rëndësia:** Sigurimi i kontributit të tyre në programim do të përmirësojë rëndësinë e veprimeve për grupet e ndryshme të synuara.
- **Efiçent:** Kosto më të ulëta, lokacion më i afërt, qajse më i mirë për palët e interesuara, njohja e kontekstit dhe, në thelb, i motivuar nga përkushtimi ndaj ndryshimeve shoqërore, pa fitim.
- **Efektive:** Gjurmë regjistrimin në ndryshimet shoqërore dhe dhënien e rezultateve.
- **Qëndrueshëm:** Pas përfundimit të veprimeve, OSHCG-të mbeten, duke monitoruar zbatimin dhe duke avokuar reformat. Investimet në kapacitete mbeten.

Megjithatë, në nivel ndërkombëtar, hulumtimi ka treguar se financimi për organizatat e të drejtave të grave ka rënë, pavarësisht faktit se shpenzimet e përgjithshme për ndihmën duket të jenë në rritje, veçanërisht brenda BE-së.⁹ Financimi i OSHCG-ve, veçanërisht në nivelin bazë, kishte rënë në Kosovë ndërmjet viteve 2000 dhe 2013.¹⁰ OJQ-të e mëdha ndërkombëtare dhe agjencitë e Kombeve të Bashkuara kanë marrë shumicën e fondeve.¹¹ Në vitet e fundit, shumë qeveri

⁹ Po aty, f. 47; dhe Cheney, C. Ndihma e huaj gjermane është në një rekord të lartë dhe në rritje. Ja se si funksionon kjo, 02 shkurt 2017,

<https://www.devex.com/news/german-foreign-aid-is-at-a-record-high-and-rising-here-is-how-it-works-89366>; Të dhënat e OECD-së për ODA Neto të Anëtarëve të DAC në 2015, 22 dhjetor 2016, <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/tab01.xls>

¹⁰ RrGK dhe Instituti Alter Habitus për Studime në Shoqëri dhe Kulturë, *Ku janë paratë për të drejtat e grave?* Një Studim Rasti i Kosovës, 2013, në:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20140109133636147.pdf>

¹¹ AVID, *Shteti i Organizatave të Grave*, në:

https://www.avid.org/sites/default/files/atoms/files/witm_-_factsheet_1.pdf;

AVID, *Ku janë paratë për të drejtat e grave?*

kanë zvogëluar programet e tyre në vendet e BP, dhe u mungojnë burimet për administrimin e granteve të vogla në nivel vendi. Prandaj, shumë prej tyre e kanë më të lehtë të kontraktojnë OJQ-të më të mëdha ose agjencitë për t'i kryer këto shërbime për ta.¹² Disa fondacione publike mund të financojnë vetëm OJQ-të dhe organizatat bamirëse të regjistruara në vendet e tyre, por duke punuar diku tjetër.¹³

Donatorë të tjerë kanë fonde që për organizatat lokale janë jashtëzakonisht të vështira për t'iu qasur. Grupet e grave që kanë njohuri të kufizuara të gjuhës angleze kanë vështirësi të marrin fonde të tilla.

Me qëllim të adresimit të sfidave të lartpërmendura të financimit me të cilat ballafaqohen OShCG-të e saj anëtare dhe për t'u siguruar atyre burimet për të cilat ato kanë nevojë që të kryejnë punën e tyre shumë të rëndësishme, RrGK në vitin 2012 ka themeluar Fondin e Grave të Kosovës (FGK), në konsultim të ngushtë me anëtarët e saj dhe Fondacionin Kvinna till Kvinna. FGK ofron grante të vogla për organizatat e të drejtave të grave që kërkojnë të avansojnë të drejtat e tyre, sidomos në mesin e grupeve rurale ose të marginalizuara. RrGK gjithashtu ofron mundësi të zhvillimit të kapaciteteve për përfitueset e granteve me shkrimin e granteve, menaxhimin e ciklit të projektit dhe menaxhimin financiar. Kjo ka zhvilluar më shumë aftësitë e tyre për të aplikuar për financim tek donatorë të tjerë. RrGK gjithashtu punon për të ngritur kapacitetet e avokimit të përfituesve të granteve të FGK duke përdorur qasjen e "të mësuarit duke nxënë".

Që nga themelimi i FGK-së, deri në dhjetor të vitit 2018, RrGK ka shpërndarë në mënyrë transparente 144 grante organizatave anëtare të saj, që arrin totalin në 506,830 €. Në vitet 2013 dhe 2014, FGK vazhdoi të mbështetet nga Kvinna till

https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/assessing_resources_and_role_of_donors_fundher.pdf, p. 47.

¹² Bisedat e RrGK me financuesit.

¹³ AVID, *Ku janë paratë për të drejtat e grave?*, f. 51.

Kvinna dhe Austrian Development Agency (ADA). Në periudhën 2015-2017, FGK u mbështet nga ADA si dhe nga Zyra e BE-së në Kosovë. Në vitin 2017, FGK u mbështet edhe nga UN Women në Kosovë, me ç'rast u ndanë grante për katër organizata anëtare të RrGK të specializuara në punën me gratë e mbijetuara të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Ndërkaq, në vitin 2018, FGK u përkrah sërish nga ADA.

Që nga themelimi i FGK nga iniciativat e përkrahura kanë përfituar drejtpërdrejt 19,564 gra dhe vajza nga vise të ndryshme, si dhe djem dhe burra. Në mesin e tyre, 3,471 gra kanë marrë pjesë në procese vendimmarrëse (disa prej tyre për herë të parë), përfshirë këtu edhe gjatë 396 iniciativave avokuese të ndërmarra, përmes të cilave janë arritur të ndryshohen 34 politika publike në mënyrë që të përkrahen më mirë nevojat e grave dhe vajzave në Kosovë.¹⁴

E përkrahur nga FGK, OPDMK shënon trotualet në Prizren, lidhur me lidhur me mundësitë e çasjes së tyre nga personat në karroca.

¹⁴ Për të parë ndryshimet lexoni: *Grante të Vogla, Ndryshime të Mëdha*, Prishtinë: RrGK, 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20170206152130297.pdf>

Të drejtat e grave janë të drejtat e njeriut, Prishtinë: RrGK, 2017, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/fondi-i-grave-1.pdf>
Grante të Vogla, Ndryshime të Mëdha, Prishtinë: RrGK, 2017, në: at: <https://womensnetwork.org/publications/little-grants-big-changes-2015-2017-2>

Arritjet kryesore të RrGK

Gjatë viteve 2015-2018, RrGK ka arritur objektivin e saj që “organizatat e grave në Kosovë, rajon dhe në nivel ndërkombëtar të bashkëpunojnë dhe të komunikojnë rregullisht, si dhe të organizohen rreth çështjeve me interes të përbashkët”. RrGK, ndër të tjera:

- Ka siguruar komunikim dhe bashkëpunim të rregullt, të vazhdueshëm në mesin e anëtareve të RrGK-së dhe akterëve të tjerë me anë të takimeve rrjetëzuese dy mujore. Takimi vjetor i punës ka krijuar hapësirë për gratë aktiviste që të diskutojnë çështje të sigurisë dhe tema tabu, si dhe për të reflektuar dhe për të ndërtuar solidaritet.
- Ka rritur komunikimin mes grupeve të të drejtave të grave, akterëve kryesor dhe palëve të tjera në lidhje me çështjet me të cilat ballafaqohen gratë dhe vajzat në Kosovë, interesat e tyre, si dhe iniciativa të ndryshme që kërkojnë ndihmë. RrGK ka bërë punën e saj dhe aktivitetet e anëtareve të saj më të zëshme përmes buletinit mujor *Zëri i Grave Kosovare*, ueb-faqes, faqes në Facebook, Twitter dhe Instagram, raporteve vjetore dhe materialeve të tjera publike.
- Ka përfshirë të paktën 3,670 të rinjë aktivistë në lëvizjen e grave në Kosovë përmes pjesëmarrjes në aktivitete, punës si praktikante apo punës vullnetare në RrGK, duke fuqizuar kështu udhëheqës të rinj.
- Ka përmirësuar kapacitetet institucionale dhe avokuese të RrGK dhe anëtareve të saj, drejt qëndrueshmërisë afatgjatë. Punëtoritë, mentorimet dhe FGK kanë mbështetur anëtarët e RrGK në forcimin e organizatave të tyre.
- Ka rritur bashkëpunimin mes grave në rajon lidhur me lëvizjen feministe, duke përfshirë zërat e grave në procesin e pranimit në BE, duke adresuar diskriminimin dhe suke përkrahur drejtësinë tranzicionale, paqen dhe sigurinë.

Sfidat kryesore

Duke pasur parasysh arrijtjet e RrGK-së në vitet e mëparshme, OShCG-të në Kosovë ende përballen me sfidat në vazhdim:

- Frika nga fjala feminizëm mbetet e përhapur në mesin e shumë grave dhe burrave në Kosovë, gjë që mund të dëmtojë ndërtimin e një lëvizje feministe.
- Vlerat feministe për shumicën në Kosovë mbeten të paqarta, duke përfshirë atë se si t'i zbatojnë ato në praktikë brenda lëvizjes (p.sh. nevoja për të sfiduar strukturat ekzistuese të pushtetit që minojnë barazinë si dhe nevoja për të siguruar një qasje ndërsektoriale).
- Mediat dhe fushatat negative në media sociale mund të arrijnë shumë njerëz, duke iu kundërvënë qëllimeve feministe.
- Përderisa çasja e mëparshme për të shkuar derë më derë, që nënkuptone për t'u ulur me gratë dhe burrat për të ndryshuar pikëpamjet tradicionale ka qenë efektive, është e vështirë për t'u organizuar për shkak se merrë shumë kohë dhe kërkon shumë burime, veçanërisht në mes të një rënie të përgjithshme në vullnetarizëm në krahasim me atë të viteve 1990.
- Komunikimi dhe bashkëpunimi i pamjaftueshëm midis feministeve, bashkë me konkurrencën për fonde minojnë solidaritetin dhe ndërtimin e lëvizjes efektive feministe. Çështjet personale, interesat individuale (përfshirë edhe nepotizmin), thashethëmet dhe thumbimet mund të ndikojnë negativisht në krijimin e një lëvizje të fort të grave.
- Janë bërë pak përpjekje për të lëvizur feminizmin përtej diskutimeve teorike, për të krijuar strategji që forcojnë lëvizjen feministe ose për të përfshirë parimet feministe në politikë dhe vendimmarrje. Feministët në Kosovë, rajon dhe përtej, nuk kanë strategji të qarta lidhur me atë se si të avancohet lëvizja feministe, duke përfshirë krijimin e lëvizjeve

feministe të ndërlidhura dhe gjithëpërfshirëse lokale dhe globale.

- Organizatat ende luftojnë për të mbijetuar financiarisht. Ato ende kanë nevojë për ngritje të kapaciteteve për plotësimin e formave të ndyshme për aplikim për grante me qëllim të shfrytëzimit të mundësive për ngritjen e fondeve.¹⁵ Një hulumtimi i 90 OShCG-ve në Kosovë tregon se financimi i përgjithshëm në mes të vitit 2001 dhe 2013 ka pasur rënie. Poashtu, më pak se 10% e OShCG-ve kanë marrë të ardhura nga individë, asete, tarifa të anëtarësimit, apo aktiviteteve të gjenerimit të të ardhurave. Kjo sugjeron një varësi të madhe nga fondet ndërkombëtare dhe nivel të ulët të shumëllojshmërisë së burimeve.¹⁶
- Proceset e prokurimit gjatë aplikimit për grante mund të rezultojnë në dhënie të burimeve tek disa kompani që shkruajnë propozime të forta, por jo domosdoshmërisht posedojnë ekspertizë për të shpjeguar më tej barazinë dhe të drejtat e grave.¹⁷ Gjithashtu, tenderimet për grante mund të rezultojnë në konkurrencë ndërmjet organizatave të grave, edhe pse bashkëpunimi mund të lehtësojë ndryshimin.
- Fushat të cilat OShCG-të i konsiderojnë me prioritet të lartë shpesh herë nuk janë të financuara nga donatorët. Nga 90 OShCG-të e anketuara, 58% kanë deklaruar se nuk kanë përfituar asnjë financim në vitin 2011 për ndonjë çështje që ato kanë pasur si prioritet.¹⁸ Për më tepër, fondet shpesh janë të rezervuara ose 'të lidhura' me aktivitete të veçanta, duke penguar fleksibilitetin për aktivizmin e OShCG-ve.
- Kufizimet e donatorëve me të cilat ballafaqohet RrGK shpesh barten edhe tek anëtarët e RrGK-së, veçanërisht kohëzgjatja

¹⁵ Mainlevel Consulting AG, Vlerësimi i jashtëm i Rrjetit të Grave të Kosovës, strategjisë së saj për 2015-2018 dhe Programeve kyçe që kontribuojnë në strategji, 8 mars 2018, f. 31.

¹⁶ RrGK dhe Alter Habitus, 2013. Siç u tha, ky hulumtim do të përsëritet dhe përditësohet në vitin 2019.

¹⁷ Po aty, f. 67.

¹⁸ Po aty, f. 47.

dhe kufizimet buxhetore. RrGK ka avokuar që nga viti 2012 për të rritur ndërgjegjësimin e donatorëve për nevojat e OShCG-ve lidhur me atë se afatet e shkurtra kohore dhe shumat e vogla pengojnë ndryshimet afatgjata. Përderisa kufizimet në kohëzgjatje dhe buxhet të granteve të FGK ishin të dobishme gjatë periudhës së instalimit të FGK dhe viteve të para (veçanërisht për të menaxhuar rreziqet për RrGK). Tani që mekanizmi i FGK-së është testuar dhe zbatuar, kufizime të tilla nuk janë më të dobishme për RrGK-në.¹⁹

- RrGK ka fonde rezervë minimale (duke prekur kështu sigurinë e pagesës së pagave të stafit), dhe RrGK tregon një varësi të madhe nga fondet e donatorëve të jashtëm edhe për të ardhmen. Të ardhurat tjera si pagesat e anëtarësimit, shërbimet e konsulencës dhe donacionet e individëve mbeten të kufizuara, pavarësisht nga ngjarjet për mbledhjen e fondeve.²⁰
- Kosova nuk ka një kornizë ligjore që inkurajon individët dhe bizneset të japin donacione për organizatat jo-fitimprurëse që punojnë në shërbimin publik.
- Duke pasur parasysh avokimin dhe punën e tyre, RrGK-së dhe anëtareve të saj u kanë munguar burime të mjaftueshme njerëzore për të shqyrtuar mundësitë për filantropinë dhe burimet alternative që mund t'i mbështesin ato në planin afatgjatë nëse fondet e huaja zvogëlohen në të ardhmen.
- Pasi që jo të gjitha organizatat kanë projekte të qëndrueshme afatgjata, shumë organizata kanë angazhuar vullnetarë në vend të stafit të përhershëm. Kjo pengon stabilitetin dhe qëndrueshmërinë afatgjatë dhe kontribuon në parregullsinë e mbajtjes së të dhënave. Përderisa vullnetarizmi shtyen përpara proaktivitetin e organizatave dhe kjo qasje e bazuar në vullnetarizëm menjanon varrshmërinë e tepërt nga donatorët e jashtëm, vullnetarizmi i tepërt mund të jetë

¹⁹ Mainlevel Consulting AG, 2018, f. 23.

²⁰ Po aty, f. 37.

kundër-produktiv sa i përkeq qëndrueshmërisë, veçanërisht nëse ndryshimi i parashikuar është më afatgjatë.²¹

- Edhe pse OShCG-të kanë ngritur kapacitetet e tyre përmes mentorimeve të ofruara nga RrGK, disa organizata ende mund të ngrisin kapacitetet e tyre organizative, financiare dhe avokuese.²²
- Komunikimi dhe koordinimi i pamjaftueshëm midis organizatave, donatorëve dhe akterëve të tjerë mund të shtyejnë në dyfishimin e përpjekjeve, mbivendosjen dhe mosefikasitetin në punë drejt barazisë gjinore.
- Institucionet dhe zyrtarët publik në disa raste pengojnë përpjekjet për barazinë gjinore.
- Ndërsa disa OShCG kanë përvojë të gjerë me avokim, të tjera kanë nevojë për mbështetje shtesë në mënyrë që ti mbështesin anëtarët dhe komunitetet e tyre në avokimin për të drejtat e tyre dhe të mbajnë zyrtarët përgjegjës.

Strategjia e RrGK-së

Në mënyrë që të adresohen sfidat e përmendura më lartë dhe të arrihet qëndrueshmëria afatgjate e RrGK dhe anëtareve të saj, qëllimi afatgjatë i këtij programi është: **fuqizimi i lëvizjes ekzistuese femine në Kosovë, rajon dhe përtej**. Drejt këtij qëllimi, RrGK do të synojë të arrijë objektivat e mëposhtme në kuadër të kësaj strategjie.

Objekti i 1.1. Të krijojë një strategji për avancimin e lëvizjes femine dhe të bëjë progres drejt zbatimit të saj.

RrGK do të bashkëpunojë me akterë kyç të ndryshëm për të hulumtuar dhe zhvilluar një strategji për të çuar përpara lëvizjen femine në Kosovë, që do të përfshijë plane për të kontribuar në iniciativa më të gjera për të çuar përpara lëvizjet femine në

²¹ Po aty, f. 31.

²² Po aty, f. 22.

nivel rajonal dhe global. Më pas, RrGK do të bëjë progres në zbatimin e kësaj strategjie.

Objektivi 1.2. Të risë solidaritetin në mes të organizatave të grave.

Përvoja e RrGK-së sugjeron që avancimi dhe përkrahja e solidaritetit në mes të OShCG-ve është vendimtarë drejt ndërtimit të një lëvizjeje të qëndrueshme feministe.

Këto dy objektiva do të arrihen përmes arritjes së rezultateve të pritura të renditura më poshtë.

Rezultati i pritur 1.2.1. Anëtarët e RrGK të informuara për nismat e anëtareve tjera, aktivitetet e RrGK, mundësitë e financimit dhe informacione të tjera. Këmbimi i informatave është i rëndësishëm për mbajtjen e rrjetit dhe lëvizjes feministe. Aktivitetet do të përfshijnë komunikimin e rregullt, të vazhdueshëm dhe bashkëpunimin ndërmjet anëtareve të RrGK dhe akterëve të tjerë nëpërmjet mbledhjeve tre mujore të RrGK; shpërndarjen e informatave nëpërmjet mediave sociale, duke përfshirë buletinin mujor të RrGK-së *Zëri i Grave Kosovare*; krijimin dhe përditësimin e kalendarit të përbashkët të aktiviteteve; organizimin e Kuvendit Vjetor të Anëtareve të RrGK-së çdo dhjetor; dhe përgatitjen dhe shpërndarjen e Raportit Vjetor të RrGK-së.

Rezultati i pritur 1.2.2. Më shumë aktivistë dhe aktiviste të përfshirë në lëvizjen feministe. Lëvizja feministe mund të jetë e qëndrueshme vetëm nëse ajo vazhdimisht rekruton anëtarë të rinj, veçanërisht vajza dhe djem të cilët do ta mbajnë lëvizjen aktive në vitet e ardhshme. Drejt këtij rezultati, RrGK ka në plan të përfshijë vajzat dhe djemtë, gratë dhe burrat në avokim për prioritetet e tyre; të sigurojë punë praktike për gratë dhe burrat e rinj për të punuar me RrGK dhe organizatat e saj anëtare, që

të fitojnë përvojë dhe shkathtësi; të ofrojnë më shumë mundësi për vullnetarizim; si dhe t'i përfshijë ata në fushata vetëdijesuese dhe aktivitete të tjera.

Rezultati i pritur 1.2.3. Forcimi i mirëkuptimit ndëretnik dhe bashkëpunimi ndërmjet individëve dhe grupeve të shoqërisë civile. Kjo është e rëndësishme në drejtim të ndërtimit të solidaritetit midis grave të ndryshme dhe përfshirjes së tyre në lëvizjen e grave. RrGK do të mbështesë bashkëpunimin mes grave të etnive të ndryshme, si dhe të promovojë mundësi për të kuptuar më mirë njëra-tjetrën. Një kuptim i përvojave të kaluara të grave të ndryshme është i rëndësishëm për ndërtimin e solidaritetit sot. RrGK do të vazhdojë të arrijë tek organizatat të cilat mbështesin gratë e grupeve etnike të minoriteteve si dhe do vazhdojë përfshirjen e saj në organizime në rajon dhe më gjerë. Ndërtimi i mirëkuptimit ndërmjet grupeve të ndryshme etnike gjithashtu do të kontribuojë në forcimin e demokracisë dhe të drejtave të njeriut.

Objekti i 1.3. Të përmirësoj kapacitetin organizativ dhe avokues të RrGK dhe anëtareve të saj drejt qëndrueshmërisë afatgjate të tyre.

Një lëvizje e qëndrueshme feministe nuk mund të ekzistojë pa anëtarët e saj, që e mbajnë gjallë lëvizjen. Prandaj, RrGK do të vazhdojë të mbështesë anëtarët e saj në avancimin e kapaciteteve të tyre. Rezultatet e mëposhtme do të kontribuojnë në arritjen e kësaj objekte.

Rezultati i pritur 1.3.1. RrGK, anëtarët e saj dhe puna e tyre më e dukshme për partnerët e mundshëm, aktivistët në nivel ndërkombëtar dhe mbështetësit e mundshëm. Kjo do të arrihet duke përditësuar rregullisht faqen e internetit të RrGK-së (www.womensnetwork.org) dhe duke përdorur mediat sociale; përgatitjen dhe shpërndarjen e buletinit elektronik mujor të

RrGK-së *Zëri i Grave Kosovare*; organizimin e fushatave të ndryshme në rrugë apo përmes mediave sociale çdo vit; ofrimin e mentorimit për anëtarët e RrGK për të rritur aftësitë e tyre në marrëdhëniet me publikun; inkurajimi dhe përkrahja e anëtareve që të publikojnë më shumë storie në media.

Rezultati i pritur 1.3.2. Më shumë kërkojnë fonde, planifikojnë në mënyrë efektive, udhëheqin organizata dhe ndërmarrin iniciativa efektive avokuese. Duke zhvilluar OACA-n me përfutuesit e granteve të FGK dhe organizatat tjera anëtare të interesuara, RrGK do të identifikojë fushat specifike në të cilat anëtarët e RrGK kanë nevojë për mbështetje. Bazuar në OACA, RrGK do të përkrahë anëtarët në krijimin e Planeve të detajuara të Zhvillimit të Kapaciteteve drejt adresimit të prioritetëve të identifikuar për zhvillimin e kapaciteteve. Më pas, RrGK do të ofrojë mentorime individuale me qëllim të përkrahjes së anëtareve drejt arritjes së qëllimeve të tyre. RrGK do të vazhdojë të ofrojë grante përmes FGK, duke përdorur metodën “mëso duke nxënë” për avokim, menaxhim organizativ dhe menaxhim të granteve. Bazuar në rekomandimet e Vlerësimi të Jashtëm të fundit të RrGK, mentorimi do të fokusohet në dy aspekte: (i) ndërtimin e kapaciteteve të anëtarëve të RrGK-së në raportimin e ndikimeve/rezultateve të iniciativave të tyre dhe (ii) ndërtimin e kapaciteteve të anëtarëve të RrGK-së për të krijuar koalicione dhe rrjetëzim që do t’u mundësonte atyre të mbledhin fonde më shumë, në mënyrë të pavarur nga RrGK.²³

Rezultati i pritur 1.3.3. Ngriten kapacitetet e stafit të RrGK. RrGK ka anëtare të stafit të përkushtuara, të forta, por RrGK e konsideron të rëndësishëm të mësuarit dhe zhvillimin e vazhdueshëm të aftësive. Prandaj, RrGK do të vazhdojë të inkurajojë anëtarët e stafit të vet që të vazhdojnë arsimimin e tyre, të marrin pjesë në trajnime të tjera shtesë dhe të ju ofrojë

²³ Mainlevel Consulting AG, 2018, f. 37.

atyre trajnim dhe mentorim në vendin e punës, për ngritjen e mëtutjeshme të kapaciteteve të tyre. RrGK gjithashtu do të krijoj një Program më formal për Vullnetarë për të ngritur kapacitetet e aktivistëve të tjerë. Në bashkëpunim me anëtarët e saj, RrGK do të zhvilloj një program që organizon më mirë punën e vullnetarëve dhe përfshirjen e tyre në lëvizjen feministe, duke punuar në RrGK apo tek anëtarët e saj.

Objekti i 1.4. Përmirësimi i klimes së financimit për organizatat për të drejtat e grave.

Edhe pse disa iniciativa avokuese mund të ndërmerren në baza vullnetare, OShCG-të ende kanë nevojë për burime për të përkrahur shumë aspekte të punës së tyre të rëndësishme. Aktivizmi i qëndrueshëm për të drejtat e grave kërkon burime, dhe RrGK do të vazhdojë përpjekjet e saj në drejtim të mobilizimit të resurseve të mjaftueshme nga akterët vendorë dhe ndërkombëtarë për mbështetjen e lëvizjes së grave në Kosovë dhe më gjerë. Kjo do të arrihet përmes rezultateve të mëposhtme.

Rezultati i pritur 1.4.1. Përmirësimi i zbatimit të Strategjisë së RrGK për Ngritje të Fondeve. RrGK do të bashkëpunojë me anëtarët, Bordin dhe partnerët në ndërmarrjen e aktiviteteve të parapara në kuadër të Strategjisë së saj për Ngritjen e Fondeve. Kjo përfshin zgjerimin e mëtejme të burimeve të RrGK-së në mbështetje të qëndrueshmërisë afatgjate të saj. RrGK do të hulumtojë dhe të krijojë një Strategji të Filantropisë, e cila do të identifikojë forma inovative, alternative, lokale të ngritjes së fondeve, përveç fondeve ndërkombëtare, të cilat mund të mbështesin RrGK-në dhe anëtarët e saj në planin afatgjatë. RrGK do të ndërmarrë hapa drejt zbatimit të Strategjisë së Filantropisë si pjesë e Strategjisë së RrGK për Ngritjen e Fondeve.

Rezultati i pritur I.4.2. Përmirësimi i njohurive dhe mirëkuptimit midis organeve përkatëse të BE-së dhe donatorëve të tjerë në lidhje me llojet e mbështetjes që i nevojiten OShCG-ve të ndryshme. Kjo përfshin rritjen e njohurive të tyre lidhur me ndikimin afatgjatë që OShCG-të mund të kenë në sjelljen e ndryshimeve politike, sociale dhe ekonomike; dhe rëndësinë e sigurimit të mbështetjes operationale afatgjate për ndikimin strategjik. Bazuar në hulumtimin e RrGK-së që do të kryhet me partnerët e rajonit në vitin 2019, RrGK do të takojë donatorë të ndryshëm për t'i informuar ata për gjendjen financiare të OShCG-ve dhe lëvizjes së grave, si dhe për të diskutuar mënyrat për të përmirësuar mbështetjen e donatorëve për organizatat e grave.

Rezultati i pritur I.4.3. Përmirësimi i vetëdijësimit institucional dhe publik për rëndësinë e zbritjeve tatimore për të mbështetur punën e rëndësishme të grupeve të të drejtave të grave. RrGK do të bashkëpunojë me akterë të tjerë në avokimin për një kornizë më të mirë ligjore që do të inkurajojë individët dhe bizneset për të mbështetur organizatat jofitimprurëse që punojnë në të mirën publike. RrGK do të vazhdojë organizimin e ngjarjeve publike dhe edukimin e publikut në lidhje me rolin e rëndësishëm që ata kanë në përkrahjen e organizatave të të drejtave të grave.

Grupet e interesit

Drejt arritjes së këtyre objektivave strategjike, RrGK parasheh bashkëpunim të vazhdueshëm me organizatat e saj anëtare dhe me grupet e të drejtave të grave në rajon. Anëtarët e RrGK dhe vetë rrjeti, do të jenë grupi kryesor i synuar i këtij programi. Qytetarët, veçanërisht gratë dhe vajzat, poashtu do të përfitojnë nga një lëvizje e qëndrueshme feministe që avokon në emër të tyre. RrGK do të bashkëpunojë dhe koordinojë mbështetjen e saj për OShCG-të me akterë të tjerë që kërkojnë të ngrisin

kapacitet e shoqërisë civile, të tillë si BE, USAID, Agjencia Suedeze Ndërkombëtare për Zhvillim (Sida), Fondacioni Kvinna till Kvinna, ADA dhe Fondacioni Kosovar për Shoqëri Civile (KCSF). Partnerët për avokim rajonal dhe ndërkombëtar përfshijnë: Fondacionin Kvinna till Kvinna, organizatat partnere në rajon, Shoqata për të Drejtat e Grave në Zhvillim (AWID), MamaCash, Drejtoria e Përgjithshme për Fqinjësi dhe Negociata për Zgjerim (DG NEAR) si përgjegjëse për financimin e OShCG-ve në vendet e BP, Drejtorisë së Përgjithshme për Bashkëpunim Ndërkombëtar dhe Zhvillim (DG DEVCO) që luan një rol udhëheqës në vendimet e financimit në nivel ndërkombëtar, Qendra për Përsosmëri Tematike për mbështetjen e Shoqërisë Civile në DG NEAR që është përgjegjëse për ofrimin e udhëzimeve dhe propozimin e qasjeve për financimin e OShCG-ve, Këshilltarin Gjinnor në DG NEAR, përgjegjës për ndjekjen dhe mbështetjen e zbatimit të PVGJ II. Akterë të tjerë kyç përfshijnë: Agjencionin për Barazi Gjinnore (ABGj), Institucionin e Avokatit të Popullit, Ministrinë e Integritimit Evropian, Zyren për Qeverisje të Mirë, deputetët e Kuvendit të Kosovës dhe zyrtarët qeveritarë. RrGK, për këtë program ka marrë mbështetje nga ADA, BE-ja dhe Fondacioni Kvinna till Kvinna.

Gratë në Politikë dhe Vendimmarrje

Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional

Ekzistojnë disa ligje dhe mekanizma institucional drejt rritjes së pjesëmarrjes së grave në politikë dhe vendimmarrje:

- Konventa e Kombeve të Bashkuara (KB) për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (KEDKG)²⁴ pohon se shtetet marrin të gjitha masat e duhura “për të eliminuar diskriminimin ndaj grave në jetën politike dhe publike të vendit dhe në mënyrë të veçantë u sigurojnë grave, në të njëjtat kushte me burrat, të drejtën: (a) Për të votuar në të gjitha zgjedhjet dhe referendumet publike si dhe për të qenë të zgjedhura, në të gjitha organet e zgjedhura publikisht; (b) Për të marrë pjesë në përpunimin e politikës së shtetit dhe në zbatimin e saj; për të mbajtur poste publike dhe për të ushtruar të gjitha funksionet publike në të gjitha nivelet e qeverisjes; (c) Për të marrë pjesë në organizatat dhe shoqatat joqeveritare që merren me jetën publike dhe politike të vendit”. KEDKG është drejtpërdrejt e zbatueshme në Kosovë në bazë të Kushtetutës së Republikës së Kosovës.
- Rezoluta e Këshillit të Sigurimit të Organizatës së Kombeve të Bashkuara (RKSOKB) 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë bën thirrje për pjesëmarrjen e grave në vendimmarrje në institucionet kombëtare, rajonale dhe ndërkombëtare në

²⁴ KEDKG, në:

<https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/cedaw.pdf>.

vendet pas konfliktit, duke përfshirë zgjidhjen e konflikteve dhe proceset paqësore²⁵.

- Më 30 prill 2015, Këshilli Evropian miratoi propozimin për Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit (MSA) për Kosovën, e cila hyri në fuqi në prill të vitit 2016. Ka pasur përfshirje shumë minimale të grave, pa analiza gjinore të njohura për të ofruar informata për hartimin e MSA-së. Kjo është e evidente për faktin se barazia gjinore dhe të drejtat e grave vështirë se shfaqen në përmbajtjen e saj. Dy referencat e vetme për gratë në këtë dokument kanë të bëjnë me mundësitë e barabarta (në punësim) dhe kushtet e punës për gratë (neni 106). Nuk përmendet fare barazia gjinore.
- Kushtetuta e Republikës së Kosovës, neni 7.2: “Republika e Kosovës siguron barazinë gjinore si vlerë themelore për zhvillimin demokratik të shoqërisë, mundësi të barabarta për pjesëmarrje të femrave dhe meshkujve në jetën politike, ekonomike, shoqërore, kulturore, dhe fusha të tjera të jetës shoqërore”.
- Ligji për Barazi Gjinore (2015) mbështet politikën e shprehur në Kushtetutë dhe ndalon të gjitha format e drejtpërdrejta dhe të tërthorta të diskriminimit gjinor.²⁶ Ai bën thirrje që gratë dhe burrat të kenë përfaqësim të barabartë (50/50) në pozita në të gjitha organet politike dhe publike në nivel lokal dhe qendror. Gjithashtu, Ligji bën thirrje për përfshirjen e buxhetimit gjinor në të gjitha fushat, si një instrument i nevojshëm për të garantuar që parimi i barazisë gjinore të respektohet në mbledhjen, shpërndarjen dhe caktimin e burimeve.²⁷

²⁵ Rezoluta e Këshillit të Sigurimit të Organizatës së Kombeve të Bashkuara (RKSOKB) 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë, në: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>.

²⁶ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji për Barazi Gjinore në Kosovë*, Ligji nr. 05-L-020, Prishtinë: 2015, në <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10923>.

²⁷ Po aty.

- Në vitin 2005, u themelua Agjencia për Barazi Gjinore si institucion i veçantë qeveritar. Zyrtarët për Barazi Gjinore janë emëruar nëpër komuna dhe ministri.
- Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme në Republikën e Kosovës²⁸ dhe Ligji për Zgjedhjet Lokale në Kosovë²⁹ përfshijnë kuotën 30% për pjesëmarrjen e grave dhe burrave në kuvendet kombëtare dhe komunale.
- Ligji kundër Diskriminimit ndalon diskriminimin në shumë forma, duke përfshirë atë në bazë të seksit, gjinisë, moshës, gjendjes martesore apo orientimit seksual.³⁰
- Ligji i Kosovës për Policinë bën thirrje për pjesëmarrje 25% të secilës gjini.³¹
- Bazuar në detyrimet që rrjedhin nga MSA-ja, Ministria e Integritimit Evropian (MIE) ka hartuar Programin Kombëtar për Zbatimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asocimit (PKZMSA). PKZMSA-ja zëvendëson të gjitha dokumentet ekzistuese dhe strategjitë në lidhje me integrimin në BE, duke informuar procesin e pranimit të Kosovës deri në anëtarësimin eventual.³² Fillimisht, PKZMSA gjithashtu nuk kishte një perspektivë gjinore; megjithatë, pas bashkëpunimit në mes të RrGK dhe MIE-së, kjo është përmirësuar disi në vitin 2016.
- Në mënyrë që t'u jepet prioritet veprimeve të ndërmarra në Kosovë drejt anëtarësimit, në vitin 2016, BE-ja dhe MIE

²⁸ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme në Republikën e Kosovës*, Ligji nr. 2008/03-L-073.

²⁹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji për Zgjedhjet Lokale në Republikën e Kosovës*, Ligji nr. 2008/03-L072.

³⁰ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) dhe Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji Kundër Diskriminimit*, Ligji nr. 2004/3.

³¹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji për Policinë*, Ligji nr. 03/L-035. Gratë përbëjnë 14% në forcat e policisë në vitin 2017, *RrGK, Analiza Gjinore, 2018, f. 18*.

³² Republika e Kosovës, Qeveria, Programi Kombëtar për Zbatimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asocimit (PGZMSA), 2016, në:

<http://mei-ks.net/repository/docs/pkzmsa20172021shq.pdf>.

paraqitën Axhendën Evropiane të Reformave.³³ Ky dokument përcakton prioritetet afatshkurtra në fushat e (I) qeverisjes së mirë dhe sundimit të ligjit, (II) konkurrencës dhe klimës së investimeve, dhe (III) arsimit dhe punësimit për Kosovën që të fokusohet në maksimizimin e përfitimeve ekonomike dhe politike të MSA-së. Pas konsultimeve që BE-ja organizoi me shoqërinë civile, perspektiva gjinore u përmirësua disi në këtë dokument.

Situata

Integrimi i perspektivës gjinore në procesin e anëtarësimit në BE

Rëndësia e përfshirjes së grave në proceset vendimmarrëse është e njohur mirë brenda kornizës përkatëse të politikës ndërkombëtare. RKS KB 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë (2000) kërkon pjesëmarrjen e grave në situatat pas konfliktit. Më tej, KEDKG përsërit në preambulën e saj rëndësinë e pjesëmarrjes së grave në vendimmarrje.

PVGJ II i KE-së bën thirrje që 'të gjitha veprimet, çfarëdo modaliteti të ndihmës (p.sh. mbështetje buxhetore)' të bazohet në 'analiza gjinore të forta dhe rigoroze që reflektohen në zbatimin përfundimtar të programit'; konsultimet me Mekanizmat Kombëtarë të Barazisë Gjinore (MKBGj) dhe OShCG-të për 'informimin e programeve në nivel vendi, pavarësisht nga sektori'; dhe mbështet pjesëmarrjen e organizatave të grave si 'agjentë të llogaridhënies në proceset buxhetore, legislative dhe politikë-bërëse në të gjitha nivelet'. Përveç kësaj, PVGJ II kërkon 'burime të mjaftueshme të ndara nga institucionet e BE-së dhe Shtetet Anëtare (ShA) për të përmbushur angazhimet e BE-së për çështjet gjinore', e matur me një ndryshim në 'fondet e dedikuara për përmirësimin e

³³ Kosovë - Dialogu i Nivelit të Lartë të BE-së mbi Prioritetet Kryesore - Agjenda Evropiane e Reformës (ERA), Prishtinë, 2016, në: http://www.mei-ks.net/repository/docs/era_final.pdf.

rezultateve për vajzat dhe gratë'. PVGj II krijon një kornizë të rëndësishme për shtyrjen përpara të një agjende të barazisë gjinore dhe të drejtave të grave, si pjesë e procesit të anëtarësimit të Kosovës dhe rajonit në BE. Megjithatë, është bërë progres minimal në aspektin e zbatimit të tij si në Kosovë edhe në vendet e BP.³⁴

Për t'u anëtarësuar në BE, Kosova duhet ta harmonizojë legjislacionin e saj me *Acquis Communautaire* (e drejta e BE-së). Në kuadër të së drejtës së BE-së, *Acquis* për Barazi Gjinore përbëhet prej të gjitha dispozitave relevante të traktatit, legjislacionit dhe praktikës gjyqësore të Gjykatës së Drejtësisë të Bashkimit Evropian (GjDBE) në lidhje me barazinë gjinore. Legjislacioni përkatës për barazinë gjinore përfshin: nenin 157 të Traktatit për Funksionimin e Bashkimit Evropian, duke vendosur parimin e pagës së barabartë për gratë dhe burrat; dhe direktivat për zbatimin e parimit të mundësive të barabarta dhe trajtimit të barabartë të burrave dhe grave në çështjet e punësimit dhe profesionit; për trajtimin e barabartë të burrave dhe grave në skemat statutores të sigurimit social, etj. Disa direktiva të BE-së ndikojnë drejtpërsëdrejti dhe tërthorazi në të drejtat e punës së grave, duke përfshirë: kushtet e pushimit të prindërve; orët fleksibile të punës; dhe trajtim të barabartë.

Në drejtim të harmonizimit të ligjeve të Kosovës me *Acquis-in* e BE-së për Barazi Gjinore, në vitin 2015 Kuvendi i Kosovës miratoi 'Pakon e Ligjeve për të Drejtat e Njeriut', të përbërë nga Ligji nr. 05/19 për Avokatin e Popullit, Ligji Nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore dhe Ligji Nr. 05/L-021 për Mbrotjtjen nga Diskriminimi. Këto ligje përmirësuan ndjeshëm

³⁴ RrGK, Kujdes me PVGj-në, Prishtinë: RrGK, 2018, në:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20180305093155479.pdf>; dhe Analiza dhe rekomandimet e CONCORD Raporti i Planit të Veprimit Gjinnor 2016, 2016, në: <http://www.concord.se/wp-content/uploads/final-concord-analysis-on-gap-progress-report.pdf> dhe RrGK, 'Zbatimi i Vlerësimit të Pavarur i GAP II në vendet e Ballkanit Perëndimor', të ardhshme 2017.

legjislacionin kosovar në lidhje me barazinë gjinore dhe diskriminimin gjinor.

Derisa formalisht shumica e direktivave dhe koncepteve nga *Acquis* i BE-së për Barazinë Gjinore “janë transpozuar në mënyrë të drejtë në legjislacionin e Kosovës”, sipas një materiali të RrGK-së të botuar në vitin 2017, ekziston potencial për përmirësime të mëtejshme të disa ligjeve.³⁵ Për shembull, Ligji i Punës kërkon disa ndryshime. Pushimi i atësisë, pushimi prindëror dhe pushimi i kujdestarit nuk janë të transpozuar në mënyrë korrekte në ligjin e Kosovës.³⁶ Dispozitat për ushqyerjen me gji janë joadekuate.³⁷ Koncepti i BE-së i kapacitetit të vetë-punësuarve nuk është transpozuar në mënyrë të drejtë në legjislacionin e Kosovës. Statusi i prindërve të vetë-punësuar lidhur me të drejtat e amësisë dhe ato prindërore duhet të jetë i barabartë me atë të prindërve që janë punonjës.³⁸

Për më tepër, zbatimi mbetet problematik. Dispozitat kundër diskriminimit janë integruar drejt në ligjin e Kosovës, por shumë pak raste të diskriminimit raportohen ose trajtohen nga institucionet e Kosovës. Ndërsa mungojnë të dhënat zyrtare, diskriminimi gjinor në dukje mbetet i përhapur në Kosovë, duke parandaluar që gratë të gëzojnë plotësisht të drejtat e tyre.³⁹ Hulumtimi i RrGK-së ka sugjeruar që diskriminimi gjinor mund të jetë një shkak rrënjësor i normave të pjesëmarrjes së ulët të

³⁵ Sylvia Cleff le Divellec dhe Katharina Miller për RrGK, *Progresi i Kosovës në harmonizimin e ligjeve të saj me Acquis-in e Bashkimit Evropian për Barazi Gjinore*, Prishtinë: RrGK, 2017, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20171108105226128.pdf>.

³⁶ Po aty.

³⁷ RrGK, Arritja e ekuilibrit: Opsionet e politikave që synojnë të informojnë amandamentimin e Ligjit të Punës në Kosovë, Prishtinë: 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160504154201554.pdf>.

³⁸ RrGK, *Progresi i Kosovës në Përafrimin e Ligjeve të saj me Acquis-in e Bashkimit Evropian për Barazi Gjinore*.

³⁹ Po aty, dhe Instituti Riinvest, *Gratë në Fuqinë Punëtore*, 2017, në: http://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2017/November/10/Women_in_the_workforce1510308291.pdf.

fuqisë punëtore të grave.⁴⁰ Për më tepër, Kosova nuk posedon informata për zbatimin e pagës së barabartë, hendekun gjinor të pagave, ekonominë informale, skemat e sigurimeve sociale profesionale ose skemat ligjore të sigurimeve shoqërore.⁴¹ Mungon praktika gjyqësore. Këto çështje e vështirësojnë monitorimin e zbatimit të duhur të barazisë gjinore, kundër-diskriminimit dhe dispozitave të mundësive të barabarta. Koncepti i “veprimit pozitiv”, i cili formalisht është transpozuar në ligjin e Kosovës, rrallë zbatohet në praktikë.⁴²

Pak OShC, duke përfshirë sindikatat, janë të familjarizuara me konceptet e lartpërmendura ose si mund të monitorohen në Kosovë, gjë që pengon aftësinë e tyre për të mbështetur zbatimin e legjislacionit kundër diskriminimit.⁴³

PKZMSA dhe ARE pasqyruan perspektivën gjinore pak ose fare. As OShCG-të nuk ishin shumë të përfshira në konsultimet e ndërmarra për të përgatitur këto dokumente. Kufizimet kohore, sidomos për PKZMSA, duke pasur parasysh volumin e saj, përjashtuan konsultimet e mjaftueshme me gratë dhe OShCG-të, si dhe kufizuan shkallën në të cilën ekspertët e barazisë gjinore kishin kohë të mjaftueshme për të shqyrtuar dhe komentuar këto dokumente.

KE ofron **raporte vjetore të vendit** duke monitoruar progresin e Kosovës drejt anëtarësimit në BE. Disa diskutime për pabarazitë gjinore janë paraqitur kryesisht në pjesën për të drejta të njeriut. Sidoqoftë, gjinia nuk është përfshirë në të gjitha dokumentet deri tani. Kjo mund të çojë në konsiderata të pamjaftueshme të barazisë gjinore, sidomos të interesave dhe nevojave të grave, gjatë procesit të anëtarësimit të Kosovës në BE.

⁴⁰ Hulumtim i RrGK, i gatshëm në vitin 2019. Vetëm rreth dy në dhjetë gra marrin pjesë në fuqinë punëtore të Kosovës.

⁴¹ RrGK, *Progresi i Kosovës në Përafrimin e Ligjeve të saj me Acquis-in e Bashkimit Evropian për Barazi Gjinore*.

⁴² Po aty.

⁴³ Hulumtimi i RrGK, i gatshëm së shpejti.

Sidoqoftë, me përfshirjen e RrGK-së, në mesin e të tjerëve, perspektiva gjinore brenda këtyre dokumenteve është përmirësuar me kalimin e kohës. Në vitet e fundit, zyrtarët e BE-së në Kosovë dhe Bruksel kanë kërkuar kontributet e aktivistëve lidhur me mënyrën e integritit më të mirë të gjinisë brenda raporteve të progresit dhe dialogjeve politike, siç është pjesëmarrja politike e grave, dhuna ndaj grave, diskriminimi gjinor dhe shkeljet e të drejtave të punës. Ndonjëherë zyrtarët e BE-së kërkojnë **informata brenda një afati kohor të shkurtër**, siç janë ato në lidhje me dialogjet e ardhshme të politikave me zyrtarët e qeverisë kombëtare. Në të kaluarën, OShCG-të nuk kanë pasur gjithmonë informata të mjaftueshme ose kohë për t'iu përgjigjur menjëherë këtyre kërkesave. OShCG-të duhet të kenë informata relevante në dispozicion dhe kohë të mjaftueshme për t'iu përgjigjur kërkesave të tilla.

Për të mbështetur Kosovën dhe vendet e tjera të BP në procesin e integritit në BE, KE-ja ka themeluar Instrumentin e Ndihmës së Para-Anëtarësimit (IPA). Bazuar në strategjitë kombëtare dhe planet e veprimit, Kosova duhet të përdorë një qasje të gjerë sektoriale në hartimin dhe dorëzimin e Dokumenteve të Planifikimit Sektorial (DPS) në BE për mbështetje financiare. Bazuar në këto dokumente, Kosova zhvillon Dokumentet e Veprimit (DV), programe specifike në sektorë të veçantë, për financim nga BE-ja. Që nga viti 2015, Zyra e BE-së (ZBE) në Kosovë ka kontraktuar RrGK-në për të mbështetur integritimin gjinor në këto dokumente. Si rrjedhojë, është përmirësuar shkalla në të cilën gjinia është përfshirë brenda këtyre dokumenteve.

Në përgjithësi, kapacitetet në mesin e zyrtarëve në ministritë e linjës për integritimin e gjinisë në dokumentet e IPA-së mbeten të dobëta, ndonëse ato janë përmirësuar. Shabllonet në lidhje me DPS-të, DV-të, thirrjet për propozime, kontratat, vlerësimet, udhëzimet dhe kriteret nuk kanë pasur një perspektivë gjinore, duke përfshirë udhëzime mbi standardet minimale në lidhje me analizën gjinore brenda analizës së situatës, objektiveve,

treguesve dhe synimeve. Përveç kësaj, nevojitet mbikëqyrja dhe llogaridhënia e mëtejshme në lidhje me raportimin (shih më poshtë).⁴⁴

Nganjëherë lidhjet mes çështjeve të ngritura në Raportin e Vendit/Progresit, në MSA, PKZMSA, ARE, PVGj II dhe financimi për programimin e IPA-s janë të paqarta. Kjo e bën të vështirë të sigurohet që të njëjtat çështje që lidhen me avancimin e barazisë gjinore të përfshihen në mënyrë të ngjashme në të gjitha këto dokumente dhe procese.

Për më tepër, **afati kohor** për krijimin e këtyre dokumenteve ka qenë shumë i shkurtër, duke i dëmtuar mundësitë për konsultime me OShCG-të dhe MKBGj. OShCG-të dhe ZBGj-të shpesh janë lënë jashtë proceseve të përgatitjes së DPS-ve and DV-ve, edhe pse PVGj II inkurajon përfshirjen e tyre. Zyrtarët kanë deklaruar se kjo është për shkak se ZBGj-të nuk kanë ekspertizë specifike për sektorin. Më tej, dokumentet janë në gjuhën angleze, e cila paraqet sfidë për t'u konsultuar me nëpunësit civilë, MKBGj-të dhe publikun më gjerësisht.

Njohuritë rreth PVGj II dhe kërkesat e përfshirjes gjinore

mbeten të dobëta në mesin e disa zyrtarëve në Bruksel. Kontraktorët që zbatojnë programet e IPA-së kanë pak ose aspak njohuri në lidhje me integrimin gjinor apo zbatimin e tij. Pak përpjekje janë ndërmarrë për të siguruar një perspektivë gjinore në zbatimin, monitorimin dhe vlerësimin e veprimeve të financuara nga IPA. Fondet minimale të IPA-s fillimisht duket se kanë kërkuar të çojnë përpara barazinë gjinore si një objektiv kryesor, edhe pse mbajtja e shënimeve ka qenë e dobët.

PVGj II mund të shërbejë si një dokument i rëndësishëm për përfshirjen e mëtejshme gjinore në proceset e pranimit në BE. Megjithatë, RrGK-ja ka identifikuar disa sfida lidhur me zbatimin e tij. Së pari, **njohuritë e pamjaftueshme** në lidhje me PVGj II dhe kërkesat e saj, ndonjëherë të shoqëruara me vullnet

⁴⁴ Shih RrGK, *Një Lexim Gjinor i 'Vlerësimit të Jashtëm të Instrumentit të Ndihmës së Para-Anëtarësimit II'*, 2017

të dobët politik, në nivel të BE-së dhe nivelet e vendeve pengojnë zbatimin e PVGj II. BE-ja rregullisht mund të ngrejë çështjet lidhur me barazinë gjinore gjatë dialogjeve politike,⁴⁵ por ata kanë tendencë të mungesës së njohurive lidhur me PVGj II dhe rolin e tyre në zbatimin e tij.⁴⁶ ShA-ve gjithashtu u mungojnë informatat dhe mirëkuptimi në lidhje me treguesit dhe përgjegjësitë e tyre raportuese në nivel vendi. Në lidhje me këtë, njohuritë e dobëta *se si* të zbatohet përfshirja gjinore, veçanërisht brenda sektorëve të veçantë, e bëjnë të vështirë për menagjerët e detyrave të BE-së që ta zbatojnë atë.

Për sa i takon **llogaridhënies**, të pakta kanë qenë DBE-të dhe ShA-të që kanë raportuar si duhet në vitin 2016 lidhur me zbatimin e PVGj II, pavarësisht kërkesave për raportim. Informatat lidhur me disa tregues, siç janë financimi për gratë dhe vajzat dhe/ose mbrojtësit e të drejtave të njeriut për gratë, nuk janë gjurmuar ashtu siç do të duhej. As Shënjesi Gjinator nuk është aplikuar si duhet.

Ndërkohë, disa **problematika themelore kryesore** me PVGj II, pengojnë zbatimin e tij. Shumë prej këtyre problematikave do të duhej të adresoheshin në hartimin e PVGj III. Së pari, si Dokument Pune i Personelit, PVGj II **nuk ka aq fuqi detyruese** sa do të mund të kishte. Së dyti, **procesi i programimit të IPA-së nuk është i harmonizuar me PVGj-në**. Programimi i IPA-s është planifikuar shumë kohë përpara afatit; për të ndikuar te veprimet, analizat gjinore që kanë të bëjnë me PVGj II duhet të kryhen në kohë, me qëllim që të krijohen të dhëna që do të shërbejnë në procesin e programimit, duke përfshirë edhe objektivat përkatëse. Në pjesën më të madhe të rasteve, ndikimi mund të matet vetëm disa vjet më vonë. Fakti që programimi i IPA-s po hyn në periudhën e fundit trevjeçare të tij, dhe që një pjesë e madhe e programimi është planifikuar prej kohësh, e vështirëson

⁴⁵ Treguesi PVGj II I.1.2. është numri i "dialogut politik/ të politiklave midis aktorëve të BE-së dhe partnerëve në vend që rrisin çështjet e barazisë gjinore në vit dhe në nivel vendi"

⁴⁶ RrGK, Kujdes me PVGj-në, 2018.

përfshirjen e objektivave dhe treguesve të PVGj-së në këtë fazë të fundit. Së treti, dhe në lidhje me këto që u thanë më lart, qeveritë duhet të marrin nën kontroll procesin e planifikimit të programimit të IPA-s, duke siguruar harmonizimin me **strategjitë ekzistuese sektoriale**. **Qeveritë nuk janë ligjërish të obliguara** të zbatojnë PVGj II. Prandaj, përveç nëse vetë legjislacioni i tyre kombëtar u dikton integrimin gjinor, të pakta janë nismat juridike nga ana e shtetit për zbatimin e PVGj II. BE-ja mund ta nxisë fuqishëm analizën gjinore dhe integrimin gjinor si pjesë e kërkesave të tyre për dhënie të financimit, por ata nuk mund t'i *kërkojnë* domosdoshmërisht qeverive të zbatojnë PVGj-në në lidhje me programimin për IPA-në.

Me indikatorët e PVGj II ekzistojnë disa problematika. Aktualisht, indikatorët janë vetëm në nivelin e objektivave. Pa matur progresin në nivelin e qëllimit/ndikimit, do të jetë e vështirë të gjurmohen ndikimet afatgjata. Ndoshta disa tregues në nivelin e objektivave (p.sh. që kanë të bëjnë me Qëllimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm), në fakt, do të përshtateshin më shumë në nivelin e ndikimit. Disa tregues nuk kërkojnë që të dhënat të ndahen sipas gjinisë, gjë që ndoshta është problematike për çdo dokument që synon barazi gjinore. Disa tregues kërkojnë informata në një nivel të papërshtatshëm, për të treguar ndryshimin. Përveç kësaj, shumica e treguesve janë sasiore dhe jo cilësore.

Së fundi, po të marrim parasysh se ky është një Plan Veprimi Gjinor, **vëmendja që u kushtohet burrave** është e paktë. Në PVGj II nuk merret parasysh fakti se rolet gjinore shpeshherë janë marrëdhëniesore, duke përfshirë marrëdhëniet e ndërsjella midis grave dhe burrave. Prandaj, ndryshimi i roleve gjinore dhe i pozitës së grave, kërkon vëmendje ndaj burrave.

Angazhimi i grave në vendimarrje

Gratë mbeten pamjaftueshëm të përfaqësuara në politikë dhe në vendimarrje në nivel lokal dhe qendror në Kosovë. Në

zgjedhjet e përgjithshme të parakohshme të vitit 2017, 38 gra (32%), nga të cilat 17 morën vendet në Kuvend në saje të kuotës (43%), dhe 82 burra (68%) u zgjedhën në Kuvendin e Kosovës. Në legjislaturën e pestë (2014 – 2017), dhe e rizgjedhur edhe në të gjashtë, një grua u zgjodh nënkryetare e Kuvendit të Kosovës. Tutje, brenda Kuvendit të Kosovës vetëm një parti politike, e cila ka 2.4% të vendeve, udhëhiqet nga një grua. Sa i përket grupeve parlamentare, të gjitha udhëhiqen nga burrat, duke shënuar rënie në krahasim me vitin 2010 (gratë kryesuan tri komisione) dhe me vitin 2013, (një komision u kryesua nga një grua).

Ndërkaq, në zgjedhjet komunale të tetorit 2017, nga 204 kandidatë për kryetarë komunash vetëm 4% ishin gra. Përfaqësuesit e partive politike kanë deklaruar se nënpërfaqësimi i grave është pjesërisht për shkak se gratë nuk janë të interesuara të kandidojnë në zgjedhjet për kryetar komune. Si rezultat i këtyre zgjedhjeve, Kosova ka 38 kryetarë komunash, dhe asnjë nuk është grua. Gratë mbajnë 35% të të gjitha vendeve të kuvendeve komunale në Kosovë. Prej tyre, 67% morën vende në saje të kuotës, ndërsa 33% u zgjedhën drejtpërdrejt. Kjo paraqet rritje inkurajuese në zgjedhjen e drejtpërdrejtë të grave, pa kuotë, në nivelin komunal, nga vetëm 30 gra sa ishin në zgjedhjet e fundit, në 109 gra në vitin 2017.

Gratë, duke përfshirë gratë nga pakicat kombëtare, mbeten të nënpërfaqësuar si zyrtare të zgjedhura në kuvendet komunale (35%) dhe në Kuvendin e Kosovës (32%); si nëpunëse civile në pozita të larta vendimmarrëse në nivel komunal (20%) dhe në nivel kombëtar (27%); në poste politike si kryetare të partive, ministre (2 nga 21, më vonë njëra do të dorëhiqet) dhe kryetare të komunave (0 nga 38); si dhe në dialog dhe negociatë.⁴⁷

⁴⁷ Ky seksion është shkëputur direkt nga *RrGK, Analiza Gjimore e Kosovës*, 2018, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20181003170921410.pdf>

Ndërsa, në emërimin e kabinetit qeveritar nga 21 ministra, vetëm njëra është grua. Nga 66 këshilltarë politikë, 14 janë gra dhe 52 janë burra.⁴⁸ Për 11 ministritë për të cilat kishte të dhëna të disponueshme, vetëm një grua ishte emëruar shefe e kabinetit të Ministrit, në krahasim me dhjetë burra që mbanin këtë pozitë. Ndërkaq, vetëm një grua është sekretare e përgjithshme dhe një grua ushtruese detyre e sekretarit të përgjithshëm; 16 të tjerët janë burra. Në nivel komunal, dy nga 15 nënkryetarët e komunave për komunitete janë gra (13%).

Gratë deputete vazhdojnë të marrin pjesë në Grupin Parlamentar të Grave⁴⁹. Ky grup ka një plan strategjik, si dhe një bord shtatë anëtarësh me nga një përfaqësues nga secila parti politike. RrGK ka mbështetur punën e tyre dhe ka bashkëpunuar në çështje me interes të përbashkët.⁵⁰

Duke qenë se politikëbërja në Kosovë në masë të madhe është e kontrolluar nga partitë politike, kjo e fundit duhet të fuqizojnë më shumë gratë dhe të respektojnë Ligjin për Barazi Gjinore. Mungesa e demokratizimit brenda shumicës së partive politike dhe pjesëmarrja e pamjaftueshme e grave në vendimmarrje brenda partive historikisht ka nënkuptuar se gratë kanë pasur pak ndikim në vendimet në kuvendet lokale dhe qendrore.

Pas decentralizimit, nevojitet punë e mëtejshme për të ndërtuar kapacitetet njerëzore në nivel komunal, si dhe për të edukuar qytetarët për përgjegjësitë e reja komunale, në mënyrë që ata të mund të kërkojnë përgjegjësi nga institucionet. Duke pasur parasysh se gratë historikisht kanë pasur pak përgjegjësi në vendimmarrje në nivel komunal, fuqizimi i tyre vazhdon të mbetet vendimtar për të siguruar që gratë të kenë mundësi të barabarta dhe mund të realizojnë të drejtat e tyre për shërbimet publike.

⁴⁸ Po aty.

⁴⁹ Grupet parlamentare të Kosovës, *Grupet e grave*, <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=2%2C196>.

⁵⁰ Farnsveden, Ulf dhe Nicole Farnsworth, *Studim Gjinor në Kosovë*, Sida: Dhjetor 2012, f. 9.

RrGK, së bashku me akterë të tjerë, ka avokuar me sukses që ABGj të jetë e vendosur në nivelin më të lartë të vendimarrjes (në kuadër të Zyrës së Kryeministrit), në mënyrë që ajo të jetë e pozicionuar të ndikojë në çështjet gjinore në të gjithë qeverinë dhe në të gjitha ligjet dhe politikat. ABGj, zyrtarët për barazi gjinore nëpër ministri, si dhe zyrtarët komunal për barazi gjinore, vazhdojnë të përballen me sfida. Ayre u mungojnë burimet e mjaftueshme financiare dhe njerëzore për kryerjen e përgjegjësisë të tyre. Për më tepër, ka vullnet minimal politik për përfshirjen e tyre në proceset vendimmarrëse.

Me qëllim të fuqizimit të pozitës së gruas në politikë dhe vendimarrje dhe adresimit të çështjeve të lartpërmendura, RrGK ka ndërmarrë disa iniciativa përmes Lobit për Barazi Gjinore në Kosovë (Lobi) dhe përmes FGK, duke përfshirë fushatat drejt zgjedhjes së sa më shumë grave në pozita vendimmarrëse; mbledhjen e të dhënave të grave në programe të partive politike; përfshirjen e votuesve në avokim tek autoritetet për të adresuar prioritetet e tyre në nivel lokal dhe qendror; avokimet për ndryshime të politikave; rishikimet e ligjeve dhe politikave nga perspektiva gjinore; etj. Si rezultat i këtyre aktiviteteve, RrGK ka kontribuar në arritjet që janë përmendur në kutinë më poshtë.

Duke filluar nga viti 2000, RrGK ngadalë ka fituar qasje më të mirë në institucionet publike. Në bashkëpunim me akterë të tjerë, avokimi i RrGK-së ka kontribuar në disa ligje dhe politika në Kosovë, të cilat janë të rëndësishme nga perspektiva gjinore. Përveç kësaj, për ligjet e lartpërmendura, RrGK ka marrë pjesë edhe në hartimin dhe/ose ndryshimin e ligjeve dhe politikave në vazhdim, që prekin gratë: Ligji i Punës; Strategjia Kombëtare dhe Plan i Veprimit për Luftën kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore; Ligji për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje; Plan Kombëtar i Veprimit dhe Strategjia për Mbrojtjen kundër Dhunës në Familje; politikat për Mbrojtjen e grave që kanë vuajtur Dhunë Seksuale gjatë Luftës; PKZMSA; draft Plan Nacional i Veprimit për të Drejtat e Personave me Aftësi të

Kufizuara 2017-2019; Projektligji për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr 02/L-249 për Sigurimet Shëndetësore; draft Rregulloren mbi kriteret, standardet dhe procedurat e financimit publik të OJQ-ve; Kodin Penal të Kosovës; dhe Programin e Kosovës për Barazi Gjinore 2017-2021, ndër të tjera.

RrGK ka përfshirë më shumë gra në avokimin për prioritetet e tyre, veçanërisht në nivelin komunal, përmes FGK dhe mbështetjen e vazhdueshme për Lobin. Kjo ka rezultuar me disa ndryshime të rëndësishme të politikave në nivel komunal, përfshirë: përmirësim të transportit publik për gratë për të pasur qasje në shkollë dhe në punë; qasje të përmirësuar në ndërtesa publike për personat me aftësi të kufizuara; vende pune për gratë e zonave rurale; hapësira publike për përdorim nga OShCG-të; zvogëlim të shpenzimeve të tyre organizative; alokimet buxhetore drejt barazisë gjinore në nivel komunal; interpretim për personat e shurdhër, në mënyrë që ata të mund të ndjekin proceset politike dhe të kenë qasje në kujdes shëndetësor, ndër të tjera. Gjithashtu nëpërmjet Lobit, RrGK ka përmirësuar marrëdhëniet ndërmjet grave nga parti të ndryshme politike dhe i ka fuqizuar ato që të avokojnë për çështjet me interes të grave në komunat e tyre.

RrGK mbledhi gratë në politikë në nivelin qendror dhe lokal, OShCG-të dhe gratë aktiviste dhe themeluan Koalicionin për Barazi, i cili ka për mision dhe vizion fuqizimin dhe përmirësimin e pozitës së grave në politikë dhe vendimmarrje dhe arritjen e barazisë gjinore në Kosovë, pa marrë parasysh preferencat politike, gjininë, moshën, etnicitetin, aftësinë, religjionin, pozitën gjeografike, nivelin e edukimit ose statusin shoqëror-ekonomik.

Përveç këtyre përpjekjeve, RrGK ka punuar ngushtë me gjashtë ministri dhe katër komuna për t'i mbështetur ato në institucionalizimin e Buxhetimit të Përgjegjshëm Gjinor (BPGj) në përputhje me detyrimet ligjore në Ligjin për Barazi Gjinore. Megjithatë, përkundër angazhimit të RrGK dhe përkundër përmirësimeve, BPGj ende nuk është institucionalizuar plotësisht. RrGK do të vazhdojë monitorimin e institucioneve, duke marrë parasysh që BPGj është i rëndësishëm jo vetëm për pjesëmarrjen

Me 22 qershor 2018, u themelua Koalicioni për Barazi, i cili përbëhet nga gratë në politikë nga niveli qendror dhe lokal dhe nga organizatat joqeveritare të udhëhequra nga gratë të cilat përkrahin dhe fuqizojnë njëra tjetrën në përmirësimin e pozitës së gruas në politikë, vendimmarrje dhe avancimin e barazisë gjinore në Kosovë.

në rritje dhe për të përmirësuar pjesëmarrjen e grave në vendimmarrje, por edhe për shpërndarjen efikase dhe të drejtë të fondeve publike.

Deri më sot, procesit të anëtarësimit në BE i ka munguar pjesëmarrja e mjaftueshme e grave të ndryshme.⁵¹ Diskutimet me gra të ndryshme në të gjithë vendin sugjerojnë se pak njerëz duket se e kuptojnë se çfarë përfshinë saktësisht anëtarësimi në BE dhe se si mund të ndikojë në jetën e tyre, përfshirë *Acquis*-in e BE-së për Barazinë Gjinore. Edhe pse akterë të rëndësishëm brenda komuniteteve të tyre dhe me përvojë në arritjen e grave të ndryshme, pak OShCG kanë informata për procesin e anëtarësimit në BE.⁵² Përkundër përpjekjeve të RrGK, vetëm disa OShCG kanë qenë të përfshira në komentimin e projektligjeve dhe politikave të hartuara në lidhje me procesin e anëtarësimit të Kosovës në BE. Pak

⁵¹ Sidoqoftë, edhe burrat nuk kanë qenë mjaft të përfshirë. Megjithatë, të dhënat për pjesëmarrjen dhe përvoja e RrGK-së sugjerojnë se gratë në veçanti kanë qenë të nën-përfaqësuar. Kjo Strategji fokusohet tek gratë, duke pasur parasysh vizionin dhe misionin e RrGK-së.

⁵² Diskutim me organizatat anëtare të RrGK-së gjatë takimit dymujor të anëtareve, nëntor 2017.

OShCG janë konsultuar në planifikimin e programeve IPA për sektorë të ndryshëm (p.sh., bujqësi, energji, mjedis, të drejtat e njeriut). Shkaqet kryesore duket se përfshijnë mirëkuptim të pamjaftueshëm në mesin e institucioneve në lidhje me atë se çfarë OShCG-të mund t'i shtojnë procesit; dhe koha e pamjaftueshme brenda këtyre proceseve për konsultime adekuate dhe pjesëmarrëse. Fakti që OShCG-të kanë informata minimale për këto procese kontribuon në përfshirjen e tyre minimale në hartimin, zbatimin dhe monitorimin e programeve IPA.⁵³ Kontraktuesit rrallë duket se e shohin rëndësinë e përfshirjes së grave. Burimet e kufizuara njerëzore, përkatësisht koha, për t'u angazhuar në këto procese gjithashtu pengojnë përfshirjen e OShCG-ve.

Përfshirja e pamjaftueshme e grave (dhe burrave) në procesin e anëtarësimit në BE mund të pengojë më vonë përpjekjet për të zbatuar reformat, pasi njerëzit nuk janë në dijeni të këtyre reformave ose nuk kuptojnë se si reformat e tilla janë të rëndësishme për jetën e tyre. Për më tepër, shqyrtimi i pamjaftueshëm i interesave dhe nevojave të veçanta të grave mund të kontribuojë në një rrezik të ndryshimeve që lidhen me procesin e anëtarësimit, që nuk arrijnë t'u qasen grave apo edhe të shkaktjnë dëme.⁵⁴ Nëse këto politika injorojnë nevojat dhe interesat e grave të ndryshme, të drejtat e tyre janë në rrezik të shkelen dhe mund të ballafaqohen me diskriminim, edhe nëse është i paqëllimshëm. Nga ana tjetër, përfshirja e OSHCG-ve dhe grave në këto procese mund të përmbushin më mirë nevojat e tyre dhe potencialisht të kontribuojnë në zbatimin e reformave, pasi gratë dhe burrat e ndryshëm bëhen më të informuar dhe të përfshirë në mbështetjen e zbatimit të tyre.

Në pajtim me RKS KB 1325 dhe PVGj II, zyrtarët e ZBE dhe të BE-së që vizitojnë Kosovën duhet të konsultohen rregullisht me OShCG-të. Megjithatë, delegacionet politike zyrtare nga BE-ja ende

⁵³ Diskutimi i RrGK-së me OShCG-të, nëntor 2017.

⁵⁴ Për shembull, reformat që adresojnë ekonominë joformale pa analiza gjinore mund të rrezikojnë të ndikojnë negativisht në gratë nëse janë të mbipërfaqësuar në këtë sektor. Ndryshimet në ligjet e punës pa marrë parasysh rolet tradicionale gjinore të grave dhe sfidat kulturore të lidhura në Kosovë rrezikojnë të ndikojnë pjesëmarrjen e grave në fuqinë punëtore.

rrallë takohen me aktivistë të të drejtave të grave gjatë vizitave të tyre në Kosovë. Për më tepër, zyrtarët vizitues shpesh takohen me aktivistë të të drejtave të grave në takime joformale pas orarit të rregullt të punës. Kjo mund të mbështesë mendimet se gratë dhe nevojat e tyre janë të parëndësishme, duke vendosur një shembull të dobët për zyrtarët qeveritarë lidhur me rëndësinë e konsultimeve me gratë për të dëgjuar perspektivat e tyre. Disa OShCG kryesore, kryesisht me bazë në Prishtinë, janë përfshirë, por shumë OShCG të vogla dhe lokale nuk janë konsultuar.

Arritjet kryesore të RrGK

- RrGK ka fuqizuar më shumë gra për të kandiduar për pozita zyrtare.
- RrGK ka përfshirë mbi 3,644 gra të ndryshme në proceset vendimmarrëse gjatë viteve 2015-2018.
- Përmes iniciativave avokuese mbi 40 politika publike janë ndryshuar për të reflektuar më mirë prioritetet e grave, si rezultat i drejtpërdrejtë i mbështetjes së RrGK-së.
- Aktiv në 27 komuna, Lobi për Barazi Gjinore në Kosovë, bashkon gratë e ndryshme nga shoqëria civile dhe politika. Ato kanë bashkëpunuar për të sjellë ndryshime të rëndësishme të politikave në nivel komunal.
- RrGK ka mbajtur 1,049 sesione mentorimi me grupet e Lobit gjithandej Kosovës. Këto sesione shërbejnë për të fuqizuar anëtarët e Lobit në avokimin e tyre për të drejtat e grave dhe barazinë gjinore.
- Përmes këtyre dhe grupeve të tjera, gratë në politikë, OShCG-të dhe gratë votuese po komunikojnë dhe bashkëpunojnë më tepër rreth çështjeve që gratë i konsiderojnë prioritetet.
- U themelua Koalicioni për Barazi, që bashkon gratë në politikë në nivelin qendror dhe lokal, OShCG-të dhe gratë aktiviste, për fuqizimin dhe përmirësimin e pozitës së grave në politikë dhe vendimmarrje dhe arritjen e barazisë gjinore në Kosovë.
- RrGK ka inkurajuar buxhetimin e përgjegjshëm gjinor. Kjo mund t'i ndihmojë gratë të kenë qasje në programe, shërbime dhe burime shtetërore. RrGK ka ndërtuar kapacitetet e mbi 286 zyrtarëve për të kryer buxhetimin e përgjegjshëm gjinor.
- RrGK shqyrtoi nga një perspektivë gjinore dhe/ose dha informacion për mbi 45 ligje dhe dokumente të tjera të politikave.

Sfidat kryesore

- Gratë mbeten të nënpërfaqësuar në nivel qendror, komunal dhe partiak. Gratë nuk përbëjnë 50% të pozitive vendimmarrëse në pajtim me Ligjin për Barazi Gjinore. Më tej, gratë ende varen kryesisht nga kuota në sigurimin e 30% të vendeve në kuvendet qendrore dhe komunale. Gratë nga grupet etnike minoritare në veçanti janë shumë pak të përfaqësuar.
- Ligjet zgjedhore nuk janë të harmonizuara me Ligjin e ri për Barazi Gjinore.
- Avancimi i barazisë gjinore nuk është prioritet politik.
- Rrënjët e këtij problemi janë normat shoqërore, sipas të cilave gratë shpesh shihen si amvise dhe nëna, por jo si udhëheqëse politike. Normat shoqërore dhe kulturore inkurajojnë gratë të mbeten në shtëpi, ndërsa burrat punojnë në sferën publike. Standarde të tilla dekurajojnë gratë që të hyjnë në politikë.⁵⁵
- “Oda e burrave” brenda dhe midis partive politike duket se ndikon në vendimet më të rëndësishme në Kosovë, duke lënë pak hapësirë për gratë. Mungesa e demokratizimit brenda partive politike e bën të vështirë për gratë që të shtyejnë çështje që ato i konsiderojnë prioritete.⁵⁶ Grave u mungojnë pozitrat vendimmarrëse brenda partive politike dhe partitë politike vazhdojnë që të kenë kontroll të madh mbi të gjitha vendimet që bëhen në nivelet lokale dhe qendrore.⁵⁷ Në të njëjtën kohë, në mesin e aleancave të themeluara ndërmjet partive, gratë nganjëherë përballen me vështirësi në avokimin për çështjet që ndikojnë tek gratë, edhe pse avokimi ndërpartiak është përmirësuar në vitet e fundit.

⁵⁵ Shih Qendra Kosovare për Studime Gjinore (QKSGJ), Si votojnë gratë II, Prishtinë: QKSGJ, 2013, në:

<http://kgscenter.net/images/stories/howdowomenvoteinkosovo.pdf>.

⁵⁶ Intervistat me gratë dhe burrat në partitë politike, shkurt 2014. Shih gjithashtu IKS, Prishtinë: IKS, 2011.

⁵⁷ Shih IKS, *A Power Primer*.

- Grave u mungon financimi për fushtat e tyre politike.
- Gratë, duke përfshirë edhe ato që konkurrojnë për poste politike, kanë mbulim të kufizuar dhe/ose të dobët mediatik.
- OShCG-të nuk marrin pjesë mjaftueshëm në procesin e anëtarësimit në BE, dhe ky proces nuk është gjithmonë i informuar nga analizat gjinore dhe një perspektivë e ndërlidhur gjinore.
- Nevojat e veçanta të grave pas luftës kanë qenë kryesisht të injoruar gjatë negociatave me Serbinë, veçanërisht të grave që kanë përjetuar dhunën seksuale, humbjen e të dashurëve dhe humbje të konsiderueshme financiare. Çështja e personave të pagjetur gjithashtu nuk është adresuar në mënyrë adekuate.
- Edhe dhe pse disa trajnime i kanë informuar zyrtarët dhe aktivistët për të drejtat e grave për buxhetimin gjinor, pak njerëz ndjehen të sigurt për institucionalizimin e buxhetimit gjinor. Shumë gra dhe burra nuk kanë dëshmi dhe njohuri për mënyrën se si shpenzohen taksat e tyre dhe nëse ato shpenzohen në çështjet që ndikojnë pozitivisht në jetën e tyre.⁵⁸

Strategjia e RrGK-së

Qëllimi afatgjatë i këtij programi është që **gratë të marrin pjesë në mënyrë aktive në politikë dhe vendimmarrje në nivel lokal dhe qendror**. Objektivat dhe rezultatet e pritura për vitet 2019-2022, janë të detajuara më poshtë.

Objektivi 2.1. Rritet dhe përmirësohet pjesëmarrja e grave në politikë dhe vendimmarrje në nivel lokal dhe qendror sipas Ligjit për Barazi Gjinore (50%).

⁵⁸ Për më shumë informacion, shih *Buxhetimi për Mirëqenie Sociale*, Prishtinë: RrGK, 2014 dhe guidat praktike RrGK-së mbi buxhetimit gjinor, në dispozicion në: www.womensnetwork.org.

RrGK do të punojë drejt këtij objektivi përmes arritjes së rezultateve të mëposhtme.

Rezultati i pritur 2.1.1. Koalicioni për Barazi funksional në nivel lokal dhe qendror. Koalicioni do të vazhdojë të sjellë së bashku gratë në politikë, OShCG-të dhe gratë aktiviste në promovimin e barazisë gjinore dhe çështjet që ato identifikojnë si prioritete.

Rezultati i pritur 2.1.2. Lobi për Barazi Gjinore në Kosovë funksional në të gjitha komunat. Lobi do të vazhdojë të sjellë së bashku gratë në politikë, shoqëri civile dhe nëpunësit civilë në avancimin e barazisë gjinore dhe çështjeve që ato identifikojnë si prioritete. Kjo do të realizohet nëpërmjet takimeve me anëtarëve të Lobit, takimeve rrjetëzuese dhe mbështetjes së RrGK-së për grupet e Lobit. RrGK do të mundohet ta bëjë atë më gjithëpërfshirës duke përfshirë më shumë gra me nevoja të veçanta dhe gra nga grupet etnike minoritare.

Rezultati i pritur 2.1.3. Zhvillimi i kapaciteteve të grave në politikë për të avokuar për prioritetet e grave. RrGK do të vazhdojë fuqizimin e grave në politikë në nivele lokale dhe qendrore përmes Lobit dhe Koalicionit për Barazi me trajnime dhe sesione mentorimi në aftësitë e avokimit.

Rezultati i pritur 2.1.4. Vetëdijësim i rritur për rëndësinë e harmonizimit të Ligjit për Barazi Gjinore me ligjet tjera relevante. Ligjet tjera relevante duhet të harmonizohen me Ligjin për Barazi Gjinore, i cili konsideron përfaqësimin e barabartë gjinor si përfshirje 50% të secilës gjini. RrGK do të vazhdojë të avokojë për harmonizimin e këtyre ligjeve nëpërmjet takimeve me zyrtarë dhe fushatave vetëdijesuese në lidhje me rëndësinë e përfaqësimit të barabartë drejt qeverisjes së balancuar dhe demokratike. Ndryshimi i ligjeve zgjedhore, Ligjit për Shërbyesit Civil, Ligjit për Partitë Politike dhe Ligjit për Qeverinë do të

kontribuonte drejtpërdrejt në rritjen e pjesëmarrjes së grave në politikë dhe vendimmarrje.

Rezultati i pritur 2.1.5. Komunikim dhe bashkëpunim i shtuar mes grave në politikë, organizatave të grave dhe votuesve për çështjet që ato konsiderojnë prioritetet. Kjo do të arrihet përmes rezultatit të pritur 2.1.1. dhe 2.1.2., i cili do të sjellë gra të ndryshme së bashku në identifikimin dhe avokimin për prioritetet e grave. Ky rezultat gjithashtu do të arrihet përmes komunikimit në mes të grave politikane dhe votuesve; dhe përmes mbështetjes së grave politikane për të përmirësuar mekanizmat e tyre për mbledhjen e të dhënave nga votuesit e tyre.

Rezultati i pritur 2.1.6. Avokimi i iniciuar në çështjet që gratë konsiderojnë prioritet. RrGK do të fuqizojë gratë për të identifikuar dhe avokuar për prioritetet e tyre. Kjo do të arrihet përmes granteve për anëtarët e RrGK për iniciativat e tyre të avokimit nëpërmjet FGK. Fondi gjithashtu do të mbështesë përpjekjet e anëtarëve për të monitoruar dhe avokuar për zbatimin e ligjeve dhe politikave ekzistuese. RrGK do të inkurajojë OShCG-të që të bashkëpunojnë ngushtë me Lobin dhe me Koalicionin për Barazi.

Objekti 2.2. Përmirësohet institucionalizimi i buxhetimit të përgjegjshëm gjinor në Kosovë. Buxheti i përgjegjshëm gjinor është i rëndësishëm jo vetëm për rritjen dhe përmirësimin e pjesëmarrjes së grave në vendimmarrje, por edhe për shpërndarjen efikase dhe të drejtë të fondeve publike. Prandaj, RrGK do të vazhdojë të monitorojë përpjekjet e institucioneve për institucionalizimin e bugjetimit të përgjegjshëm gjinor.

Rezultati i pritur 2.2.1. Rekomandime konkrete për përmirësimin e buxhetimit gjinor të paraqitura para zyrtarëve. Kjo do të përfshijë edhe avokimin që Instituti i Kosovës për Administratë Publike të institucionalizojë trajnimin e detyrueshëm mbi buxhetimin e përgjegjshëm gjinor për të gjithë nëpunësit publikë dhe për të ndarë mënjane buxhet të mjaftueshëm për zbatimin e tij. RrGK gjithashtu do të dorëzojë rekomandime për qeverinë dhe organizatat buxhetore lidhur me përmirësimin e buxhetimit të përgjegjshëm gjinor, sipas nevojës.

Objekti 2.3. Përmirësimi dhe rritja e pjesëmarrjes së OShCG -ve në procesin e anëtarësimit në BE. Përveç rezultateve të mëposhtme, rritja e fondeve në dispozicion për OShCG-të, siç përshkruhet në programin e parë, gjithashtu do të kontribuojë në arritjen e këtij objekti duke iu ofruar OShCG-ve më shumë burime për t'u angazhuar.

Rezultati i pritur 2.3.1. OShCG-të dhe gratë më të informuara rreth proceseve të anëtarësimit në BE, rolin e tyre dhe se si të angazhohen. Përmes takimeve të rregullta të RrGK-së si dhe përmes takimeve të lartëpërmendura me Lobin dhe votuesit, RrGK do të informojë gratë lidhur me procesin e anëtarësimit në BE dhe se si ato mund të përfshihen. Artikujt në mediat sociale të RrGK-së dhe në buletin elektronik gjithashtu do të mundohen të ngrisin vetëdijen. Kur është relevante me punën e tyre, RrGK do të ftojë OShCG-të që të përfshihen në procese specifike, dhe t'i mentorojë ato, sipas nevojës.

Rezultati i pritur 2.3.2 Përmirësohen njohuritë dhe të kuptuarit e palëve të interesit në lidhje me rëndësinë e përfshirjes së OShCG-ve në proceset e anëtarësimit në BE. Përmes takimeve dhe avokimit, RrGK do të kërkojë të informojë më mirë ministritë, kontraktorët dhe zyrtarët e BE-së lidhur me rolin e

rëndësishëm të OShCG-ve në procesin e anëtarësimit në BE, duke i inkurajuar ata që të përfshijnë më mirë OShCG-të.

Objekti 2.4. Përmirësimi i integritetit të çështjeve gjinore në dokumentet që lidhen me anëtarësimin e Kosovës në BE dhe me zbatimin e tyre. Kjo do të arrihet përmes rezultateve të mëposhtme.

Rezultati i pritur 2.4.1. Dorëzimi i komenteve lidhur me dokumentet. RrGK do të ndjekë proceset e harmonizimit të ligjit të Kosovës me *Acquis-in* e BE-së për Barazinë Gjinore, si dhe ndryshimet e bëra në PKZMSA, ARE dhe në dokumentet tjera relevante për procesin e anëtarësimit në BE, siç janë DIS-të dhe Raportet e Vendeve. Aty ku është e mundur, RrGK do të paraqesë komente dhe do të shkruaj përmbledhje të politikave me qëllim të informimit të tyre nga perspektiva gjinore.

Rezultati i pritur 2.4.2. Përmirësimi i njohurive dhe kapacitetit të zyrtarëve të BE-së, MIE-së, MKBGj-së dhe ministrive të linjës lidhur me integrimin e çështjeve gjinore në dokumentet e lidhura me anëtarësimin në BE. Bazuar në kërkesë, RrGK do të vazhdojë të ofrojë trajnim dhe mentorim për këta akterë kyç në çështjet e përfshirjes gjinore në dokumentet e ndërlidhura me anëtarësimin në BE. Aty ku është relevante, RrGK do të ndërmarrë avokim drejt një reflektimi më të mirë të një perspektive gjinore në procesin e anëtarësimit në BE.

Rezultati i pritur 2.4.3. Përmirësimi i aftësisë së komisioneve të ndryshme, sidomos komisionit për integrimin në BE, dhe OShCG-ve, për të monitoruar zbatimin nga perspektiva gjinore. RrGK do të takohet me deputetët për të avokuar për një perspektivë të përmirësuar gjinore, duke përfshirë mbikëqyrjen më të mirë të shpenzimeve të lidhura me anëtarësimin në BE

sipas IPA, sipas praktikave më të mira në buxhetimin e përgjegjshëm gjinor.

Objektivi 2.5. Përmirësimi i zbatimit të PVGj II. Për të zbatuar më mirë PVGj II, RrGK do të kërkojë të arrijë rezultatet e mëposhtme.

Rezultati i pritur 2.5.1. Rritja e mëtejshme e ndërgjegjësimit të zyrtarëve të BE-së lidhur me nevojën për angazhim më të fuqishëm politik, buxhet të mjaftueshëm dhe burime të mjaftueshme njerëzore për zbatimin e PVGj II. RrGK do të vazhdojë të ofrojë trajnim, mentorim dhe burime informatash për BE-në dhe shtetet anëtare, drejt zbatimit të PVGj II. Aty ku është relevante, RrGK gjithashtu mund të ndërmarrë avokim përmes takimeve, letrave dhe deklaratave.

Rezultati i pritur 2.5.2. Rritja e mëtejshme e ndërgjegjësimit të zyrtarëve përkatës lidhur me reformat që kërkojnë për dokumentet dhe shablloneve, drejt përmirësimit të zbatimit të PVGj II. RrGK do të vazhdojë të avokojë për këto ndryshime nëpërmjet takimeve, letrave dhe komenteve direkt në shabllone.

Rezultati i pritur 2.5.3. Rritja e mëtejshme e ndërgjegjësimit të personelit të BE-së dhe ShA-ve lidhur me PVGj II dhe zbatimin e tij. RrGK do të vazhdojë të përcjellë zbatimin e PVGj II, duke u takuar me zyrtarët e BE-së dhe ShA-ve për të sugjeruar mënyra për të përmirësuar zbatimin.

Rezultati i pritur 2.5.4. Rritja e mëtejshme e ndërgjegjësimit në radhët e OShCG-ve dhe MKBGj-ve lidhur me PVGj-në dhe mënyrën se si të përkrahet zbatimi i tij. RrGK do të vazhdojë të ndajë përvojat dhe hulumtimet e veta me OShCG-të në Kosovë, rajon dhe në nivel ndërkombëtar, duke rritur ndërgjegjësimin e

tyre se si ata mund të përdorin PVGj-në në punën e tyre avokuese.

Objekti 2.6. Përmirësimi i projektimit të PVGj III, bazuar në mësimet e nxjerra nga PVGj II. Kjo do të arrihet përmes rezultateve të mëposhtme.

Rezultati i pritur 2.6.1. Rritja e mëtejshme e ndërgjegjësimit lidhur me përmirësimet e nevojshme në PVGj III. Bazuar në mësimet e nxjerra nga PVGj II, RrGK do të përgatisë një përmbledhje të politikave me rekomandimet për krijimin e një PVGj III të përmirësuar. Kjo do t'iu prezantohet zyrtarëve përkatës nëpërmjet email-it dhe takimeve në Bruksel.

Objekti 2.7. Përmirësimi i transpozimit të *Acquis* të BE-së për Barazinë Gjinore në Ligjin e Kosovës. Kjo objektivi do të arrihet përmes rezultateve të mëposhtme.

Rezultati i pritur 2.7.1. ABGj, MIE dhe MPMS të informohen më mirë në lidhje me nevojat për përmirësimin e transpozimit të *Acquis*-it të BE-së për Barazinë Gjinore në Ligjin e Kosovës. RrGK do të vazhdojë të japë komente mbi ligjet dhe politikat, si dhe përmbledhjet e politikave, sipas nevojës, me qëllim të informimit të transpozimit të *Acquis*-it të BE-së për Barazinë Gjinore në Ligjin e Kosovës. RrGK do të përgatisë rekomandime të politikave për Ligjin e Punës, Ligjin mbi Shërbimin Civil, Ligjin për Nxjitjen dhe Mbrojtjen e të Ushqyerit me Qumësht Gjirit, Ligjin për Barazinë Gjinore dhe Ligjin për Mbrojtjen nga Diskriminimi. Këto do t'u ofrohen zyrtarëve të synuar përmes postës elektronike, gjatë takimeve të avokimit dhe në punën zyrtare, sipas nevojës. RrGK do të bashkëpunojë me një koalicion të OShCG-ve dhe akterëve të tjerë në mënyrë që të avokojë për ndryshimet dhe të përmirësoj ndërgjegjësimin midis

palëve të interesit, duke përfshirë sindikatat, shoqatat e biznesit dhe akterët tjerë lidhur me arsyetimin për ndryshimet e propozuara të politikave.

Grupet e Interesit

Grupi i synuar dhe përfituesit kryesorë do të jenë gratë politikane në nivelet lokale dhe qendrore që do të marrin pjesë më shumë në proceset e politikës dhe vendimmarrjes, veçanërisht përmes Lobit dhe Koalicionit për Barazi. OShCG-të dhe gratë votuese gjithashtu do të jenë grupe të synuara dhe përfituese kryesore. RrGK do të fuqizojë ato të avokojnë për prioritetet e tyre dhe të luajnë rol më aktiv në proceset vendimmarrëse. Përfituesit tjerë do të përfshijnë njerëz në politikë të cilët do të mësojnë më shumë për prioritetet e grave dhe se si këto ndikojnë në shoqëri si tërësi; dhe burrat dhe fëmijët, të cilët mund të përfitojnë nga ndryshimet e politikave.

Organizatat anëtare të RrGK-së do të vazhdojnë të jenë partnere kyçe drejt realizimit të këtij qëllimi afatgjatë. Kjo do të ndihmojë edhe në uljen e dublikimit të aktiviteteve dhe për të forcuar përpjekjet avokuese të grave. RrGK beson se zëri i saj do të vazhdojë të jetë më i fuqishëm kur disa organizata avokojnë së bashku. Në këtë drejtim, RrGK do të kërkojë të bashkëpunojë me OShCG-të tjera me interesa të ngjashme.

RrGK do të vazhdojë të komunikojë dhe koordinojë punën e saj në këtë program edhe me akterët tjerë që kanë qëllime të ngjashme. Sa i përket buxhetimit gjinor, RrGK do të vazhdojë bashkëpunimin e saj me ABGj-në, Institutin e Kosovës për Administratë Publike dhe Ministrinë e Financave. Përpjeket për të përkrahur gratë në politikë do të vazhdojnë të koordinohen me Organizatën për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE), Institutin Demokratik Kombëtar (NDI), UN Women, Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (UNDP), USAID, Bashkëpunimi Zviceran për Zhvillim, Helvetas Swiss Inter-cooperation dhe akterë të tjerë që mund të punojnë në këtë

fushë në të ardhmen. Bashkëpunimi me akterët tjerë në vazhdim gjithashtu do të jetë thelbësor: BE, Sida, Grupi Punues i MPMS-së për ndryshimin e Ligjit të Punës, ABGj, Institucioni i Avokatit të Popullit, MIE, Agjencia e Statistikave të Kosovës, Riinvest, D4D, Forumi Ekonomik i Grave, shoqatat e biznesit, sindikatat, Fondacioni Kvinna till Kvinna, Inspektorati i Punës, deputetët dhe Komisionet Parlamentare.

RrGK parashikon se për këtë program do të marrë mbështetje nga ADA, BE dhe Fondacioni Kvinna till Kvinna.

Të Drejtat e Grave në Kujdesin Shëndetësor

Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional

- Objektiva e tretë e Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZhQ)⁵⁹ është sigurimi i jetës së shëndetshme dhe nxitja e mirëqenies për të gjithë njerëzit e çdo moshe dhe synon të sigurojë shëndetin dhe mirëqenien për të gjithë, në çdo fazë të jetës. Ajo synon të adresojë të gjitha prioritetet kryesore shëndetësore, duke përfshirë shëndetin riprodhues, nënën dhe fëmijën; sëmundjet ngjitëse, jo të transmetueshme dhe mjedisore; mbulimin shëndetësor universal; dhe qasje për të gjithë në medikamente dhe vaksina të sigurta, efektive, cilësore dhe të përballueshme. Gjithashtu, synon për më shumë hulumtime dhe zhvillim, për rritjen e financimit të shëndetësisë dhe forcimin e kapaciteteve të të gjitha vendeve në reduktimin dhe menaxhimin e rrezikut të shëndetit.
- Ligji mbi Shëndetësinë⁶⁰ përfshin barazinë, gjithëpërfshirjen dhe jodiskriminimin midis parimeve të tij. Ai parasheh standarde të barabarta në kujdesin shëndetësor për të gjithë qytetarët dhe banorët në të gjitha nivelet, si dhe siguron kujdes shëndetësor pa diskriminim 'në bazë të gjinisë apo orientimit seksual'.
- *Programi Shumëvjeçar i Veprimit për Shëndetin*⁶¹ (2014-2020) i BE-së ka objektiva që përfshijnë kontributin në sistemet e reja dhe të qëndrueshme të shëndetit, duke rritur

⁵⁹ Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, në:

<https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3>.

⁶⁰ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 04/L-125 për shëndetësi, 2012, neni 5.1.2, në: <http://kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Ligji%20per%20shendetesi.pdf>.

⁶¹ Po aty.

qasjen në kujdesin shëndetësor më të mirë dhe më të sigurt, dhe duke promovuar shëndet të mirë të përgjithshëm.

- Ligji për Shëndetin Riprodhues⁶² rregullon të gjitha aktivitetet në fushën e shëndetit riprodhues dhe mbron të drejtat riprodhuese të individëve duke mbuluar një spektër të gjerë çështjesh, duke përfshirë infeksionet seksualisht të transmetueshme, planifikimin e familjes, qasjen në informata, riprodhimin e asistuar dhe amësinë e sigurt.
- Ligji për Sigurimin Shëndetësor⁶³ parasheh që shërbimet shëndetësore të ofrohen në baza të barabarta për të gjithë personat e siguruar. Pavarësisht nga statusi i sigurimit, fëmijët mund të kenë qasje në shërbimet e kujdesit shëndetësor nga lista e shërbimeve themelore, dhe gratë shtatzëna ose nënat gëzojnë të drejtën për shërbimet esenciale të kujdesit shëndetësor. Ligji pritet të hyj në fuqi në një të ardhme të afërt.
- Ligji për Inspektoratin Shëndetësor⁶⁴ themelon Inspektoratin si “një autoritet administrativ të Ministrisë së Shëndetësisë që ushtron mbikëqyrjen e jashtme profesionale të institucioneve shëndetësore.”
- Strategjia e Sektorit të Shëndetësisë së Kosovës për vitet 2014-2020 është përkatëse me shëndetin e grave dhe të nënës.
- Komisioni për Shëndetësi, Punë dhe Mirëqenie Sociale në Kuvendin e Kosovës është komisioni parlamentar përgjegjës për monitorimin e zbatimit të legjislacionit dhe politikave përkatëse shëndetësore nga Qeveria e Kosovës.

⁶² Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 02/L-76 për shëndetin riprodhues, 2007, në: <https://gzk.rksgov.net/ActDetail.aspx?ActID=2506>.

⁶³ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 04/L-249 për sigurimin shëndetësor, 2014, në: <https://gzk.rksgov.net/ActDetail.aspx?ActID=9450>.

⁶⁴ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji përinspektoratin shëndetësor*, nr. 2006/02-L38, 2006.

Sistemi shëndetësor i Kosovës aktualisht është duke kaluar nëpër reforma të rëndësishme dhe disa ligje dhe politika mund të ndryshohen ose miratohen në të ardhmen e afërt. Prandaj, kjo pjesë e Strategjisë së RrGK, mund të ketë nevojë të përditësohet.

Situata

Pavarësisht progresit, qasja në kujdesin shëndetësor themelor, riprodhues dhe gjinekologjik kualitativ mbetet e kufizuar në Kosovë. Buxheti i ulët i ndarë për shëndetësi ka rezultuar në një mungesë të pajisjeve mjekësore, një mungesë specialistësh mjekësor, cilësi të ulët të ofruesve të kujdesit shëndetësor, dhe infrastrukturë të dobët të objekteve të kujdesit shëndetësor (si p.sh. pa ashensorë apo ngrohje). Poashtu nuk ka buxhet për hulumtim dhe zhvillim.

Në përgjithësi, 81% e kosovarëve e konsiderojnë shëndetin e tyre në gjendje të mirë apo shumë të mirë, edhe pse gratë mesatarisht e vlerësojnë gjendjen e shëndetit të tyre pak më keq se burrat;⁶⁵ ndërsa 23% raportojnë kufizime të dukshme gjatë jetës së tyre të përditshme për shkak të arsyeve shëndetësore.

Në vitin 2016, RrGK zhvilloi një hulumtim lidhur me qasjen që kanë qytetarët e Kosovës në kujdesin shëndetësor. Raporti u publikua në shkurt të 2017-ës,

⁶⁵ RrGK, Qasja në kujdesin shëndetësor në Kosovë, Prishtinë, 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/qasja.pdf>; Më shumë se 1,300 njerëz u anketuan si pjesë e sondazhit të realizuar në verën e vitit 2016, dhe 109 punonjës shëndetësorë dhe ekspertë të rëndësishëm u intervistuan.

nën titullin “Qasja në kujdesin shëndetësor në Kosovë”, ku u dokumentua se gratë në zonat rurale përballen me më shumë pengesa financiare e kulturore në kuadrin e qasjes në shërbimet shëndetësore sesa burrat apo gratë në zonat urbane.⁶⁶ Sipas këtij hulumtimi, gratë kosovare boshnjake dhe turke kanë një prirje më të madhe të përballen me pengesat më shumë sesa burrat e të njëjtës përkatësi etnike, dhe dukshëm shumë më shumë sesa gratë dhe burrat shqiptarë. Gratë dhe burrat romë, ashkali, egjiptianë dhe goranë përballen me pengesa, përfshirë vështirësitë financiare dhe kulturore në qasjen në kujdesin shëndetësor.

Gratë që jetojnë në zonat rurale i kanë përmendur shpenzimet e udhëtimit si një pengesë të konsiderueshme për të marrë trajtim gjinekologjik. Gratë, veçanërisht në zonat rurale, shpesh hezitojnë të bëjnë kontrollime vjetore obstetrike gjinekologjike, sepse shumica e gjinekologëve janë meshkuj. Normat shoqërore dhe kulturore e bëjnë të “turpshme” që një burrë i cili nuk është bashkëshorti i gruas ta shohë atë lakuriq. Ndër të tjera, edhe pse maternitetet janë të hapura në shumë zona rurale, ato janë jashtë funksionit dhe nuk kanë gjinekolog në dispozicion. Si rrjedhojë, për shembull, gratë dhe vajzat nga 34 fshatrat e Komunës së Dragashit duhet të udhëtojnë së paku 60 kilometra për të kryer vizitë gjinekologjike.

Një çështje tjetër e rëndësishme është edukimi seksual i pamjaftueshëm në shkolla. Gjersa kurrikula ekziston, nxënësit raportojnë se pak mësues e ndjekin atë. Kjo është pjesërisht për shkak të normave kulturore që e bëjnë tabu diskutimin e temave të tilla në publik dhe trajnimi i pamjaftueshëm i mësuesve se si t’u përgjigjen pyetjeve të tilla. OShCG-të kanë punuar për të ngritur vetëdijen për sëmundjet seksualisht të transmetueshme në mesin e të rinjëve dhe grupeve të marginalizuara. Megjithatë, nevojitet një qasje më e institucionalizuar.

⁶⁶ Po aty.

Qasja e kufizuar në planifikim familjar dhe kontraceptivë falas ose me kosto të ulët pengon të drejtën e grave për të bërë zgjedhje të duhura në lidhje me shëndetin e tyre.⁶⁷ Edhe pse aborti (dhe ndonjëherë edhe aborti selektiv bazuar në seksin e fëmijës)⁶⁸ konsiderohet i pranueshëm në mesin e shumë grave të martuara, seksi paramartesor dhe aborti tek gratë e pamartuara janë tema tabu në shumë vende në Kosovë. Kjo ka rezultuar në abortime të pasigurta dhe në braktisje të fëmijëve nga nënat e reja. Përderisa vlerat dhe qëndrimet lidhur me marrëdhëniet seksuale paramartesore ngadalë po ndryshojnë, veçanërisht në qytete, më shumë vëmendje është e nevojshme për edukimin seksual dhe planifikimin familjar.

RrGK ka përkrahur përpjekjet e Qendrës Kosovare për Luftimin e Kancerit të gjirit Jeta/Vita, e cila e ka ngritur ndjeshëm vetëdijësimin lidhur me kancerin e gjirit dhe atë ovarian. Më shumë gra po kryejnë kontrole të rregullta, mamografi dhe vizita gjinekologjike. Me mbështetje nga FGK, Qendra për Promovimin

Jeta Vita organizon marshin me moton “Zbulimi i hershëm - Mbijetesë” për të shprehur solidaritet dhe ngritur vetëdijen mbi kancerin e gjirit.

⁶⁷ Po aty.

⁶⁸ Diskutime në mes të anëtareve të RrGK, gjatë takimit për hartimin e strategjisë, Durrës 2018.

e të Drejtave të Grave ka avokuar me sukses te Drejtoria e Shëndetësisë për mundësimin e bërjes së mamografisë për 35 gra dhe bërjen e PAP testit për 19 gra nga fshatrat Shtuticë, Tërstenik dhe Godanc. Përveç kësaj, 35 gra përfituan medikamente nga lista esenciale e tyre. Vita Jeta avokoj suksesshëm tek Asociacioni për Osteoporozë për përdorimin e aparatit DXA, përmes të cilit 315 persona përfituan kontrolla të osteoporozës falas.

Më tej, OShCG-të kanë punuar për të zvogëluar përceptimet negative të personave që vuajnë nga kanceri, si dhe për përmirësimin e mbështetjes lokale për gratë me kancer. Organizatat drejtojnë grupe mbështetëse, këshillim dhe asistencë në qasje të medikamenteve për gratë që vuajnë nga këto sëmundje.

Arritjet kryesore të RrGK

- Me mbështetjen e RrGK, rreth 3,847 gra kanë pasur qasje në kujdesin shëndetësor që nga viti 2012. Ndërkaq, rreth 6,390 gra dhe vajza janë vetëdijësuar për të drejtat e tyre në qasjen e kujdesit shëndetësor.
- Vetëdijësimi publik lidhur me kancerin e gjirit është rritur ndjeshëm. Paisjet për mamografitë janë vënë në dispozicion, dhe qindra gra kanë bërë kontrolla pa pagesë duke iu falenderuar avokimit dhe përpjekjeve për ngritje të vetëdijes nga RrGK dhe anëtarët e saj. Për shembull, me mbështetje nga FGK, anëtarët kanë avokuar me sukses tek autoritetet lokale në Komunën e Ferizajt për të kërkuar një pajisje të mamografisë nga Ministria e Shëndetësisë. Ministria ka financuar dy pajisje të tilla.
- Mbështetur nga FGK, u ndërmorrën iniciativa të ndryshme avokuese, si vijon: OJQ Bliri avokoi suksesshëm tek Qendra Kryesore e Mjekësisë Familjare në Komunën e Drenasit për të siguruar shërbime gjinekologjike dhe mamografi pa pagesë. Artpolis në partneritet me Qendrën për Promovimin e të Drejtave të Grave avokuan tek Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë për futjen e edukimit seksual në planprogramet mësimore për shkollat e mesme. Aksioni për Nëna dhe Fëmijë avokoi suksesshëm për hapjen e qendrës “Klasat për nëna” brenda Qendrës Kryesore të Mjekësisë Familjare në Prizren. Ato gjithashtu avokuan për futjen e temës së depresionit të paslindjes në kurrikulën edukative në Klasat për Nëna. OJQ Foleja avokoi suksesshëm tek Qendra Kryesore e Mjekësisë Familjare në Komunën e Prizrenit dhe siguroi shërbime gjinekologjike pa pagesë.

Sfidat kryesore

- Ndoshta sfida më e madhe për qasjen e grave në kujdesin shëndetësor cilësor është sektori shëndetësor i financuar dobët në Kosovë. Kjo është për shkak të faktit se kujdesi shëndetësor nuk është konsideruar një prioritet në buxhetin e Kosovës. Financimi i pamjaftueshëm çon në burime dhe shërbime të dobëta.
- Një çështje tjetër serioze është mungesa e të dhënave të mbledhura dhe të ruajtura nga Ministria e Shëndetësisë. Të dhënat regjistrohen në librat amzë të shkruara manualisht në vend se në sistemet elektronike dhe shpesh nuk janë të plota, gjë që e bën monitorimin e epidemive të mundshme shëndetësore dhe cilësinë e ofrimit të shërbimeve shumë të vështirë, duke u bazuar edhe nga perspektiva gjinore.
- Edhe në vitin 2018, sigurimi shëndetësor publik ende nuk ekzistonte. Kjo parandalon disa kosovarë nga të qenit në gjendje të përballojnë kujdesin shëndetësor cilësor. Korrupsioni dhe kontrolli i shërbimeve gjithashtu vazhdojnë të ndodhin brenda sistemit shëndetësor.⁶⁹ Duke pasur parasysh qasjen relativisht të kufizuar të grave në punë dhe burime familjare, ato janë më shumë të prekura nga kjo (megjithëse kërkimet e mëtejshme janë të nevojshme).
- Ekzistojnë raporte mbi ngacmimet seksuale dhe diskriminimin gjinor për punëtorët dhe personat që marrin shërbime brenda sistemit shëndetësor, por ato nuk janë adresuar në mënyrë të përshtatshme.⁷⁰ Personat lezbike, biseksual dhe transeksual kanë raportuar të jenë përballur me diskriminim dhe mungesën e njohurive në mesin e mjekëve kur kërkojnë kujdes shëndetësor.

⁶⁹ UNDP, Puls i Publik Dokument Veprimi mbi Shëndetësinë në Kosovë: Kënaqshmëria me shërbimet e kujdesit shëndetësor dhe Perceptimit mbi Praninë e Korrupsionit, Prishtinë: UNDP, 2013.

⁷⁰ Raste të raportuara në RrGK.

- Normat shoqërore vazhdojnë të parandalojnë disa gra nga qasja në kontrollat vjetore obstetrike gjinekologjike dhe kujdesin gjatë kohës kur janë shtatzëna, e cila ndikon negativisht tek nëna dhe foshnja.
- Gratë me aftësi të kufizuara shpesh përballen me sfida shtesë në qasjen e kujdesit shëndetësor për shkak të lëvizjes së kufizuar, qasjes së kufizuar në hapësirat publike, mjete të pamjaftueshme financiare, dhe të kuptuarit jo adekuat të nevojave të tyre specifike,
- Shëndeti i disa grave dhe qasja në kujdesin shëndetësor është gjithashtu i ndikuar nga dhuna në familje.⁷¹
- Pasi që seksi paramartesor është një temë shoqërore tabu, veçanërisht në mesin e vajzave, prindërit nuk flasin me fëmijët e tyre në lidhje me praktikimin e seksit të sigurt. Për të njëjtën arsye nuk ka edukim seksual adekuat në shkolla. Ka gjithashtu qasje të kufizuar në ndihmën e planifikimit familjar dhe mjete kontraceptive falas apo me kosto të ulët.

⁷¹ RrGK, Mjaft më me arsyeime: Analizë e qëndrimeve, incidencës dhe reagimeve institucionale ndaj dhunës në familje në Kosovë, Prishtinë: RrGK, 2015, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20151124105025644.pdf>

Strategjia e RrGK

Qëllimi afatgjatë i këtij programi është: **G ratë të kenë qasje në kujdes shëndetësor cilësor dhe me kosto të përballueshme.** Përderisa shëndeti riprodhues i grave duket të jetë fokusi i shumicës së aktiviteteve zhvillimore, RrGK konsideron mirëqenien e përgjithshme të grave si më të rëndësishmen, përtej rolit riprodhues të grave.

Ky program në mënyrë indirekte do të mbështet Kosovën në arritjen e synimeve të përcaktuara në OZhQ-të, Programin shumëvjeçar të BE-së të veprimit për shëndetin (2014-2020), dhe Strategjinë e Sektorit të Shëndetësisë në Kosovë për vitet 2014-2020.

Vita-Jeta iu mundëson anëtareve të veta të kryejnë pa pagesë testin e osteoporozës.

Objektivi 3.1. Rritet llogaridhënia e zyrtarëve publik dhe institucioneve shëndetësore në adresimin e shkeljeve të të drejtave të grave në kujdesin shëndetësor.

Drejt arritjes së këtij objekti, RrGK do të punojnë me OShCG-të dhe qytetarët për t'i mbajtur përgjegjës personat përgjegjës për shkelje të të drejtave të grave në kuadër të sistemit të kujdesit shëndetësor dhe në shërbimet e kujdesit shëndetësor. Kjo do të arrihet përmes rezultateve të ndërlidhura mëposhtë.

Rezultati i pritur 3.1.1. Kapacitetet e përmirësuara të grupeve për të drejtat e grave për të dokumentuar shkeljen e të drejtave të grave në kujdesin shëndetësor. Ekzistojnë informacione të dokumentuara mirë, por të kufizuara lidhur me diskriminimin me

bazë gjinore në sektorin e shëndetësisë.⁷² Identifikimi i rasteve të veçanta të diskriminimit dhe dokumentimi në mënyrë adekuate i shkeljeve të të drejtave është i rëndësishëm për identifikimin dhe adresimin e pengesave të grave në qasje në kujdes shëndetësor cilësor. Drejt këtij rezultati, RrGK do të angazhojë ekspertë për trajnim dhe mentorim të anëtarëve të RrGK për të dokumentuar shkeljen e të drejtave të grave.

Rezultati i pritur 3.1.2. Më shumë zyrtarë publik, gra, vajza dhe burra janë në dijeni për të drejtën e grave për kujdes shëndetësor dhe shkeljet e të drejtave të tyre. Bazuar në rezultatet e hulumtimit paraprak të RrGK dhe shkeljet e të drejtave të dokumentuara nga OShCG-të, RrGK dhe anëtarët e saj do të vazhdojnë të takohen me zyrtarët përgjegjës për të avokuar dhe adresuar çështjet e identifikuar. RrGK dhe anëtarët e saj do të organizojnë një fushatë vetëdijësi për të siguruar se publiku është i informuar për të drejtat e tyre. RrGK mund të vendos për të përdorur metoda si çështje gjyqësore apo raste të poshtërimit publik si metoda për të bërë zyrtarët përgjegjës nëse përpjekjet fillestare për avokim nuk kanë sukses. Këto veprime do të kontribuojnë në përmirësimin e sistemit shëndetësor duke inkurajuar qasje më të mirë ndaj kujdesit që pastaj mund të rezultojë në shëndet më të mirë në përgjithësi.

Objekti 3.2. Rritja e qasjes së grave në kujdes shëndetësor cilësor.

Për arritjen e qëllimit të këtij programi, RrGK do të mbështesë më shumë gra që të kenë qasje në kujdes shëndetësor cilësor. RrGK dhe anëtarët e saj do të punojnë që të sigurohen që qasja e grave në shërbime të kujdesit shëndetësor cilësor është e institucionalizuar dhe e qëndrueshme, përmes rezultateve të mëposhtme.

⁷² Raportimet e bëra tek RrGK.

Rezultati i pritur 3.2.1. Gratë dhe vajzat më të vetëdijshme për të drejtën e tyre për kujdes shëndetësor dhe për rëndësinë e qasjes në kujdesin shëndetësor. Ndërgjegjësimi për të drejtat dhe rëndësinë e kujdesit parandalues është një parakusht për gratë për qasje në kujdes shëndetësor cilësor. Prandaj, përmes FGK, RrGK do të mbështesë OShCG-të në ngritjen e vetëdijes dhe avokimin që më shumë gra të kenë qasje në kujdes shëndetësor cilësor. Ngritja e vetëdijes mund të përqendrohet në rëndësinë e kontrolleve të rregullta shëndetësore drejt parandalimit, të drejtat e tyre në bazë të kuadrit të ri ligjor, si dhe të zbulojnë shenjat e kancerit dhe rëndësinë e diagnostikimit të osteoporozës. Anëtares të RrGK do të synojë personat të cilët nuk kanë qasje në informata të tilla, duke përfshirë këtu veçanërisht në zonat rurale dhe disa grupe etnike minoritare.

Rezultati i pritur 3.2.2. Më shumë gra avokojnë për të drejtat e tyre për kujdes shëndetësor cilësor. Përmes FGK, RrGK do të mbështesë përpjekjet e anëtareve për të përfshirë më shumë gra në avokimin për të drejtën e tyre për kujdes shëndetësor cilësor, sidomos kur të drejtat e tilla janë shkelur dhe/ose për t'iu drejtuar institucioneve lidhur me çështjet që minojnë qasjen e grave në kujdes shëndetësor cilësor. Iniciativat avokimit mund të përfshijnë, për shembull, avokim për institucionet që të mbledhin dhe të ruajnë të dhënat më mirë; për sigurim shëndetësor që do të zbatohet dhe do të ofrojë qasje për të gjithë, duke përfshirë edhe gratë që punojnë në shtëpi; për financim më të mirë nga shteti për kujdesin shëndetësor; për monitorim më të mirë të klinikave private shëndetësore; dhe kundër privatizimit të kujdesit shëndetësor publik.

Grupet e Interesit

Grupi i synuar dhe përfituesit kryesorë do të jenë gratë kosovare, veçanërisht ato me qasje të kufizuar në shërbime të kujdesit shëndetësor cilësor. Një grup tjetër i synuar dhe përfitues potencial primar do të jenë zyrtarët brenda

institucioneve shëndetësore, kapacitetet e të cilëve mund të rriten duke ndjekur përpjekjet për rritjen e ndërgjegjësimit dhe avokim. Përfituesit sekondar do të përfshijnë të gjithë kosovarët, të cilët do të përfitojnë nga përmirësimet në sistemin e kujdesit shëndetësor.

Organizatat anëtare të RrGK-së do të jenë partnerët kryesorë në zbatimin e këtyre përpjekjeve. RrGK gjithashtu do të bashkëpunojnë dhe koordinohet me akterë të tjerë të fokusuar në këtë sektor, duke përfshirë Koalicionin K10, Fondin për Popullsinë i Kombeve të Bashkuara (UNFPA), Organizatën Botërore të Shëndetësisë, Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët (UNICEF), Aleanca Amerikane Ndërkombëtare e Shëndetësisë, Qeveria e Luksemburgut, Banka Botërore, Programi Universitar për Studime dhe Hulumtime Gjinore në Universitetin e Prishtinës, Kolegji Dartmouth, institucionet e shëndetit publik në Kosovë, punëtorët shëndetësor dhe qytetarët të cilët mund të mbështesin përpjekjet e RrGK-së për avokim në këtë fushë.

Jeta pa dhunë me bazë gjinore

Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional

- KEDKG te Rekomandimi 19 mbi Dhunën kundër Grave e ka vendosur parimin e përgjegjësisë së shtetit për të marrë masa adekuate për të luftuar të gjitha format e dhunës me bazë gjinore, duke përfshirë dhunën në familje, dhunën seksuale, abuzimin psikologjik, shfrytëzimin e grave (veçanërisht trafikimin), ngacmimet seksuale, dhe sterilizimin e detyruar.
- Deklarata e Parimeve Kryesore për Drejtësi ndaj Viktimave të Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit e OKB e ka caktuar bazën për intervenim dhe standardet për autoritetet për t'iu përgjigjur rasteve të dhunës familjare.⁷³ Këto masa u sigurojnë viktimave: përfaqësim gjyqësor; informata mbi procesin gjyqësor; dëmshpërblim gjyqësor ndaj dhunës së pësuar; mbështetje psikologjike dhe mjekësore; strehim dhe ndihmë.
- RKSKB 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë fton për mbojtte nga dhuna seksuale gjatë luftërave. Ajo bën thirrje për drejtësi për krimet e këtij lloji.
- Konventa për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës në Familje dhe Dhunës kundër Grave e Këshillit të Evropës, e njohur ndryshe edhe si “Koventa e Stambollit”, ka një definicion të gjërë të dhunës në familje.⁷⁴ Ajo e kriminalizon abuzimin psikologjik, edhe pse ligjet e Kosovës nuk e bëjnë këtë.
- Në OZhQ-të 2015-2030, Qëllimi i Pestë mbi Barazinë Gjinore, pika 5.2 bën thirrje për eliminimin e të gjitha

⁷³ Asambleja Gjenerale e Kombeve të Bashkuara, *Deklarata e KB-së për Parimet Bazë për Drejtësi të Viktimave të Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit*, A / RES / 40/34, 1985.

⁷⁴ Këshilli i Evropës, Konventa për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje, CETS Nr. 210, 2011.

formave të dhunës kundër të gjitha grave dhe vajzave në sferat publike dhe private, duke përfshirë trafikimin dhe shfrytëzimin seksual dhe të llojeve të tjera, si dhe pika 5.3 mbi eliminimin e të gjitha praktikave të dëmshme, të tilla si martesë e hershme dhe e detyruar e fëmijëve dhe gjymtimi gjeneral i vajzave.

- PVGj II i BE-së poashtu synon “një botë ku të drejtat e vajzave dhe grave kërkohen, vlerësohen dhe respektohen nga të gjithë, dhe ku secili është në gjendje të përmbushë potencialin e vet dhe të kontribuojë në një shoqëri të drejtë.” Objektivi i shtatë kërkon që “gratë dhe vajzat të jenë të lira nga çdo formë e dhunës ndaj tyre, në sferën publike dhe private”.
- Kodi Penal i Kosovës⁷⁵ dhe Kodi i Procedurës Penale të Kosovës⁷⁶ përfshijnë një numër të veprave penale të kryera në marrëdhëniet e brendshme familjare që mund të konsiderohen si dhunë familjare. Ato përmbajnë dispozita rreth formave të tjera të dhunës ndaj grave, si p.sh përdhunimi (përfshirë edhe dhunimin e të miturve), dhuna seksuale, trafikimi dhe forma të tjera të shfrytëzimit seksual.
- Ligji për Mbrojtjen kundër Dhunës në Familje synon parandalimin e dhunës, mbrojtjen e viktimave, trajtimin e kryerësve, dhe zbutjen e pasojave të dhunës në familje.⁷⁷ Përkthyer procedurat dhe përmbajtjen e urdhrave të mbrojtjes.
- Ligji për Parandalimin dhe Luftën kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore dhe Mbrojtjen e Viktimave të Trafikimit kërkon të adresojë këtë problem dhe pasojat e tij.⁷⁸

⁷⁵ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Kodi Penal i Kosovës*, 2013, Nr 04 / L-082.

⁷⁶ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Kodi i Procedurës penale të Kosovës*, 2013, Nr. 04/L-123.

⁷⁷ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligji për Mbrojtjen nga Dhuna Familjare*, Ligji nr. 03 / L-182, 2010.

⁷⁸ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Ligjin për Parandalimin dhe Luftimin e Trafikimit të Qenieve Njerëzore dhe Mbrojtjen e Viktimave të Trafikimit*, 2013, Ligji nr. 04 / L-218.

- Ligji për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile të Luftës dhe familjeve të tyre u ndryshua në vitin 2014 për të përfshirë gratë viktime të dhunës seksuale si të mbijetuara civile të luftës.⁷⁹
- Ligji kundër Diskriminimit ndalon diskriminimin dhe ngacmimet, duke përfshirë sjelljen e padëshiruar seksuale dhe psikologjike që shkel dinjitetin e një personi.⁸⁰
- Ligji për Barazi Gjinore thekson se ngacmimi seksual përbën diskriminim gjinor; dhe ndalon ngacmimin seksual në vendin e punës.⁸¹
- Ligji mbi Shërbimet Sociale dhe Familjare përfshin dispozita për të ndihmuar personat në nevojë, si p.sh personat që kanë vuajtur dhunën në familje apo trafikim të qenieve njerëzore.⁸²
- Plani Kombëtar i Veprimit (PKV) për zbatimin e Rezolutës RKSKB 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë përcakton planin për zbatimin e kësaj Rezolute në Kosovë. Sidoqoftë, ky plan ka skaduar.
- Strategjia Kombëtare dhe Plani i Veprimit kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore 2015-2019 ka për qëllim të koordinojë luftën kundër trafikimit.⁸³
- Strategjia Kombëtare e Republikës së Kosovës për Mbrojtje nga Dhuna në Familje dhe Plani i Veprimit (2016-2020) synon për të “(a) fuqizuar mekanizmat ekzistues dhe themeluar mekanizma të rinj për reagim të shpejtë për

⁷⁹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rreth Statusit dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile të Luftës dhe Familjeve të tyre, Ligji nr. 2011/4-L-061 2014.

⁸⁰ Kuvendi i Kosovës, Ligji No. 05/L-021 - Ligji kundër Diskriminimit, 2015.

⁸¹ Kuvendi i Kosovës, Ligji No. 05/L-020 - Ligji për Barazi Gjinore, në: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10923>.

⁸² Kuvendi i Kosovës, Ligji mbi ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit No. 02/L-17 mbi Shërbimet Sociale dhe Familjare, 2012.

⁸³ Në: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/STRATEGJIA_KOMBETARE_KUNDER_TRAFIKIMIT_ME_NJE_REZ_NE_KOSOVE_2015-2019.pdf

mbrojtjen dhe trajtimin e rasteve të dhunës në familje; (b) koordinuar veprimet dhe siguruar qëndrueshmëri financiare për të parandaluar, mbrojtur, trajtuar, rehabilituar dhe riintegruar viktimat të cilave duhet t'ju jipet mundësia të jetojnë të barabartë dhe me dinjitet si të gjithë anëtarët e tjerë të familjes e shoqërisë; (c) marrë masat adekuate për ndëshkimin (vënien përpara përgjegjësisë) dhe rehabilitimin e vazhdueshëm të kryesve të dhunës, si dhe (d) organizuar aktivitete informuese dhe fushata vetëdijësuese për angazhimin e mbarë shoqërisë kundër dhunës në familje”⁸⁴.

- Procedurat Standarde Operative (PSO) ofrojnë një kornizë mjaft gjithëpërfshirëse për 1) t'iu përgjigjur raporteve të dhunës familjare; dhe 2) marrjen e masave anti-trafik.
- Policia e Kosovës ka Njësitë e Hetimit të Dhunës Familjare në çdo stacion me dy oficerë të trajnuar mbi dhunën në familje (një grua dhe një burrë) në gjendje gatishmërie 24/7.

Situata

Çdo formë e dhunës që ushtrohet nga një person ndaj një personi tjetër, vetëm për shkak të gjinisë së tij apo saj quhet dhunë me bazë gjinore. Dhuna ekonomike, fizike, psikologjike dhe seksuale janë disa forma të dhunës me bazë gjinore. Në Kosovë dhe në botë, forma më e shprehur e dhunës është dhuna në familje, përfshirë dhunën nga partnerët intim. Në raportin e saj hulumtues të vitit 2015 *Mjaft më me Arsyetime*, RrGK ka gjetur se mbi 68% e grave në Kosovë kanë përjetuar dhunë në familje gjatë jetës së tyre (56% e burrave). Vetëm në vitin 2014,

⁸⁴ Ministria e Drejtësisë, Republika e Kosovës, “Strategjia Kombëtare e Republikës së Kosovës për Mbrojtje nga Dhuna në Familje dhe Plani i Veprimit 2016-2020”, në: <https://abgj.rks.gov.net/Portals/0/Strategjia%20Komb%C3%ABtare%20e%20RK%20p%C3%ABr%20mbrojtje%20nga%20dhuna%20ne%20familje%202016-2020.pdf>.

42% e grave dhe 20% e burrave thanë se ata kanë vuajtur nga dhuna në familje.⁸⁵

Edhe pse ekzistojnë bindje në mesin e qytetarëve se dhuna në familje ndodh kryesisht tek familjet e varfëra, tek familjet ku anëtarët e familjes janë të paarsimuar, apo në vendet rurale, hulumtimi i RrGK i bërë në vitin 2015, ka dëshmuar të kundërtën. Bazuar në këtë hulumtim, nuk është vënë re ndonjë ndërlidhje në mes të prejardhjes gjeografike, arsimit apo kushteve ekonomike dhe përjetimit të dhunës në familje. Gratë janë shprehur të kenë përjetuar më shumë dhunë nga prindërit dhe nga partnerët, ndërsa burrat që kanë përjetuar dhunë, kanë përmend prindërit si ushtruesit kryesor të dhunës ndaj tyre. Një e gjetur mjaft interesante është se gratë që ishin në lidhje me partnerë të punësuar, kishin të ngjarë të përjetojnë më shumë dhunë në vitin 2014, sesa gratë partnerët e të cilave ishin të papunësuar. Sa i përket vetëdijës së qytetarëve rreth asaj se ku mund të adresohet dhuna në familje, 73,6% e tyre u përgjigjën se do ta kontaktonin policinë, ndërsa shumë pak përmendën institucionet tjera sic janë: Qendra për Punë Sociale apo Mbrojtësit e Viktimave.

Në vitin 2017, RrGK monitoroi ecurinë e zbatimit të kornizës ligjore në lidhje me dhunën me bazë gjinore, si dhe të Strategjisë së Republikës së Kosovës dhe Planit të Veprimit për Mbrojtje nga Dhuna në Familje 2016-2020. Ky raport i RrGK i publikuar në vitin 2018,

⁸⁵ Farnsworth, Nicole, Ariana Qosaj Mustafa, Iliriana Banjska, Adelina Berisha dhe Donjeta Morina, për RrGK, *Mjaft më me arsyetime*, Prishtinë, 2015, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20151124105025644.pdf>, fq. 5.

i titulluar “Nga Fjalët në Vepra?”, tregoi se është realizuar vetëm 19% e Strategjisë Kombëtare.⁸⁶ Monitorimi i RrGK-së sa i përket performancës së institucioneve, tregon se janë bërë disa përmirësime në zbatimin e kornizës ligjore në lidhje me dhunën në familje. Megjithatë, mbeten disa mangësi në lidhje me reagimin institucional ndaj formave të tjera të dhunës me bazë gjinore. Për shembull, përderisa Policia e Kosovës, veçanërisht Njësia kundër Dhunës në Familje kanë njohuri për dhunën në familje, ata kanë mungesë të njohurive për ngacmimin seksual apo trajtimin me dinjitetit të rasteve të përdhunimeve, veçanërisht një qasje të ndjeshme që mbron dinjitetin e personave që kanë vuajtur krime të tilla. Prokuroria Themelore ka emëruar prokurorë të cilët do të mirren me rastet e dhunës në familje. Ata kanë njohuri sa i përket dhunës në familje, por njëjtë edhe ata kanë mungesë njohurishë mbi format e tjera të dhunës ndaj grave apo mbi rëndësinë e të kuptuarit të marrëdhënies së pushtetit në mes të burrave dhe grave. Përderisa prokurorët kanë njohuri përkitazi me kornizën ligjore në ofrim të mbrojtjes së viktimave të krimit, ngarkesa që ata kanë me lëndë të ndryshme mund të ndikojë në performancën e tyre, thekson RrGK. Këshilli Gjyqësor i Kosovës (KGjK) gjithashtu ka emëruar gjykatës që do të merren me rastet e dhunës në familje, si në departamentin civil ashtu edhe në atë penal. Përderisa disa kanë ndjekur trajnime, disa gjykatës ende tentojnë të “fajësojnë viktimën”⁸⁷.

Nga të dhënat e KGjK del se prej 5,024 raste të dhunës me bazë gjinore të zgjidhura nga viti 2015 deri në vitin 2017, 73% rezultojnë me ndonjë formë dënimi. Në 1% të rasteve, janë liruar nga akuzat, 2% janë refuzuar nga gjykata, 16% janë mbyllur për shkak të parashkrimit dhe 8% janë zgjidhur në mënyra të ndryshme. Midis 76 rasteve të zgjidhura dhe që kishin të bënin me dhunën seksuale, 59% kanë rezultuar me ndonjë formë dënimi, 4% janë liruar nga akuzat, 5% janë refuzuar nga gjykata,

⁸⁶ RrGK, *Nga fjalët në vepra?*, Prishtinë: RrGK, 2018, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20180312142859978.pdf>.

⁸⁷ RrGK, *Nga fjalët në vepra?*, f. 3.

8% janë mbyllur për shkak të parashkrimit dhe 24% janë zgjidhur në mënyra të ndryshme. Pa marrë parasysh rrethanat specifike të secilit rast, kjo lë të kuptohet se rastet e dhunës seksuale kanë më pak të ngjarë të ndëshkohen dhe kanë më shumë të ngjarë të lirohen nga akuzat, apo të refuzohen nga gjykatat. RrGK poashtu ka gjetur se ato në mënyrë të konsiderueshme kanë më shumë të ngjarë të “zgjidhen ndryshe” në krahasim me rastet që kanë të bëjnë me krime të tjera.⁸⁸

Një formë tjetër e dhunës seksuale është ajo e kryer ndaj grave gjatë luftës në Kosovë. Dhuna seksuale, duke përfshirë përdhunimin, është përdorur si një armë lufte kundër civilëve.⁸⁹ Kjo përfshinte lënien shtatëzanë në mënyrë të dhunshme të grave nga forcat serbe, e cila është përdorur si një taktikë e spastrimit etnik.⁹⁰ Në përgjithësi, burimet e ndryshme kanë vlerësuar se prej 10 deri 45 mijë gra u përdhunuan gjatë luftës.⁹¹ Dhuna seksuale gjithashtu është raportuar të jetë ushtruar ndaj burrave dhe djemve, dhe poashtu ndaj grave të etnive të ndryshme edhe pse kjo ka qenë më pak e folur në publik. Nuk ka asnjë person të vetëm të dënuar për kryerjen e këtij krimi në Kosovë.⁹² Gratë që kanë vuajtur dhunën seksuale gjatë luftës përballen me vështirësi të qëndrimit në izolim, trauma të patrajtuara, sëmundje fizike dhe varfëri.⁹³

⁸⁸ Po aty, f. 53.

⁸⁹ Shih Human Rights Watch (HRW), Shkeljet e të Drejtës Njerëzore në Kosovë, SHBA: HRW, 1998; HRW, Një Javë Tmerri në Drenicë: Shkeljet e të Drejtës Njerëzore në Kosovë, SHBA: HRW, 1999; OSBE, Kosove / Kosova: Siç shihet, si tha, Pjesa III; UNFPA, Dhuna Gjimore në Kosovë, Prishtinë: UNFPA, 2005, f. 6; dhe Chris Corrin, "Situata post-konfliktuale në Kosovë" në Nëse jo tani, kur?, 2001, f. 93.

⁹⁰ HRW, Kosova: Dhunimi si armë e spastrimit etnik; OSCE, Kosovë / Kosova, siç shihet, si tha; Coomaraswamy, para. 82; Corrin, "Situata post-konfliktuale në Kosovë," f. 93; dhe UNIFEM, f. 62.

⁹¹ Nga Farnsworth, Nicole për RrGK, Hulumtim Kërkimor mbi Shkallën e Dhunës me Bazë Gjimore në Kosovë dhe Ndikimi i saj në Shëndetin riprodhues të grave, RrGK, Prishtinë: 2008.

⁹² Shih RrGK, *1325 Fakte & Fabula*, Prishtinë: RrGK, 2011.

⁹³ Diskutimet e anëtareve të RrGK me gra.

Forca e madhe ushtarake “paqeruajtëse” në Kosovë menjëherë pas luftës ka krijuar një kërkesë për shërbime seksuale e cila rezultoi me rritje të trafikimit, veçanërisht të grave dhe vajzave.⁹⁴ Trafikimi për shfrytëzim seksual duket se ka rënë prej vitit 2002. Në vitin 2017, në Kosovë nga policia janë regjistruar 18 raste të trafikimit, prej të cilave të gjitha ishin gra, në mesin e tyre 10 vajza. Po këtë vit, nga 38 të arrestuar, 34 ishin burra ndërsa katër ishin gra⁹⁵. Kërkesa për shërbime seksuale nuk ka marrë vëmendjen e mjaftueshme publike në Kosovë. Pabarazitë gjinore që mbështesin dhe potencialisht kontribuojnë në prostitucion gjithashtu nuk janë diskutuar fare. Edhe pse RrGK nuk punon direkt me rastet e trafikimit, organizatat anëtare të RrGK janë të përfshira direkt në këtë fushë.

Ngacmimet seksuale ndodhin në vendin e punës, shkolla, universitete dhe institucione publike. Në vitin 2016, RrGK publikoi raportin “[Ngacmimi Seksual në Kosovë](#)”, rezultatet e të cilit treguan se rreth 48.5% e kosovarëve kanë përjetuar ngacmim seksual në jetën e tyre. Vetëm në vitin 2014, u deklaruan të kenë përjetuar ngacmim seksual 45.2% e kosovarëve. Gratë dhe vajzat janë më të prekura nga ngacmimi seksual duke përbërë 64.1% të rasteve. Një studim i Qendrës për Studime Gjinore të Kosovës i vitit 2010 verifikoi se 16.6% e nënpunësve civil kishin përjetuar ngacmime seksuale të paktën një herë gjatë karrierës së tyre.⁹⁶ Ndërkaq, fokus grupet që janë mbajtur në Universitetin e Prishtinës (UP) kanë sugjeruar se ngacmimi seksual është më sa duket i përhapur, por jo i raportuar sa duhet. Edhe kur është raportuar, është injoruar. Për të adresuar nevojat e studentëve dhe të stafit akademik dhe administrativ të UP-së, RrGK në bashkëpunim me disa organizata anëtare, stafin dhe studentët e UP-së, kanë ndërmarrë disa iniciativa për të përmirësuar raportimin dhe trajtimin e ngacmimeve seksuale në UP. Kjo përfshinë përkrahjen e hartimit

⁹⁴ RrGK, *1325 Fakte & Fabula*.

⁹⁵ RrGK, *Analiza Gjinore e Kosovës*.

⁹⁶ Demolli, Luljeta për QKSGJ, *Perceptimet e shërbyesve civilë Lidhur me ngacmimin seksual në vendin e punës, Prishtinë*. QKSGJ, 2010, f. 10.

të rregullores për raportimin e ngacmimeve seksuale, krijimit të mekanizmave raportues dhe krijimin e planit të veprimit për parandalim dhe mbrojtje nga ngacmimi seksual.

Legjislacioni aktual është mjaftë konfuz sa i përket raportimit të ngacmimeve seksual.⁹⁷ Në vitin 2017 dhe 2018, RrGK ka avokuar për futjen e ngacmimit seksual si një vepër e veçantë penale në Kodin Penal, definicion ky që u pranua nga Ministria e Drejtësisë dhe Kuvendi i Kosovës, e që do të hyj në fuqi nga viti 2019.

Dhuna me bazë gjinore prek gjithashtu edhe personat Lesbike, Gej, Biseksualë, Transgjinorë dhe Intersex (LGBTI). Edhe pse Kushtetuta dhe Ligji kundër Diskriminimit e adresojnë diskriminimin e tillë, përgjigjet institucionale dhe mekanizmat e raportimit mbeten të zbehta.⁹⁸ Shumë persona LGBTI kanë qenë subjekt i ngacmimeve verbale dhe dhunës fizike.⁹⁹ Me sa duket, përceptimet e përhapura publike rreth personave LGBTI sugjerojnë nevojën për rritjen e mëtejshëm të ndërgjegjësimit në lidhje me të drejtat e komunitetit LGBTI.

⁹⁷RrGK, Ngacmimi Seksual në Kosovë, Prishtinë: RrGK, 2018, në:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160224112147815.pdf>

⁹⁸ Intervistat e RrGK, 2014.

⁹⁹ Shih: Nisma e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut (YIHR) dhe Qendra për Zhvillimin Social Group, *Liri dhe Mbrojtje për lezbiket, homoseksualët, Biseksuals and transgjinoret në Kosovë*, Prishtinë: YIHR, 2013; Savić, Marija për Fondin Heartefact, *LGBT Invisible: Raport mbi pozitën e komunitetit LGBT në Kosovë*, Beograd: Fondi Heartefact, janar 2013; Huygens, Pierre, Eva Marn, dhe Nenad Maksimović, *Gjendja dhe Analiza Përgjigje: Vulnerability LGBT në Kosovë në vitin 2012: Në emër të "Traditës"*, 2013; Libertas, *Anketa mbi qëndrimet e shoqërisë kosovare ndaj homoseksualitetit: hulumtim sasior dhe cilësor mbi opinionet e qytetarëve të Kosovës*, Prishtinë: Libertas, 2012; Parlamenti Evropian gjithashtu ka shprehur shqetësimin lidhur me diskriminimin në bazë të orientimit seksual në Rezolutën e tij 29 mars 2012 Më Procesin e Integrimit Evropian të Kosovës, 2011/2885 (RSP), parag. 38.

Që nga viti 2014, RrGK ka mbështetur ngjarjet publike për të drejtat LGBTI që shënojnë Ditën Ndërkombëtare kundër Homofobisë ose Paradat e Krenarisë. RrGK do të vazhdojë të mbështesë grupet LGBTI në punën e tyre.

Siguria e përgjithshme e grave dhe burrave ngrit disa shqetësime të tjera. RKS KB 1325 bën thirrje për sigurinë e grave dhe vajzave në situatat post-konfliktuale. Megjithatë, infrastruktura e dobët në Kosovë, si ndriçimi i pamjaftueshëm i vendeve publike gjatë natës, mund të krijojnë një mjedis të përshtatshëm për dhunën me bazë gjinore. Grupet Lokale të Veprimit dhe Këshillat e Sigurisë në Bashkësi kanë iniciuar disa projekte për të adresuar çështje të tilla, duke përfshirë shtimin e dritave në rrugë dhe që të mirren parasysht faktorë të tillë si udhëtimi i vajzave dhe grave për në punë dhe shkollë. Gratë në veri të Kosovës mund të përballen me shqetësime të tjera të sigurisë si rezultat i sundimit të dobët të ligjit dhe mosmarrëveshjeve mbi kompetencat institucionale mes Kosovës dhe Serbisë, së bashku me gjendjen e përgjithshme të pasigurisë atje.¹⁰⁰

RrGK ka organizuar disa fushata kombëtare që kanë zvogëluar paragjykimet ndaj personave të cilët kanë vuajtur nga dhuna me bazë gjinore dhe ka inkurajuar njerëzit për të raportuar dhunën duke e shëndërruar atë nga një çështje private në një çështje shumë publike. Puna e RrGK-së në lidhje me këtë

¹⁰⁰ Intervista, Shkurt 2014, e kryer për *Profili Gjinor i Vëndit*.

program në vitet e mëparshme ka treguar disa rezultate (shih kutinë).

Arritjet kryesore të RrGK

- RrGK ka bashkëpunuar me ekspertët dhe anëtarët e saj për të hulumtuar dhe siguruar të dhëna për miratimin e shumicës së ligjeve dhe politikave të lartpërmendura drejt adresimit të dhunës me bazë gjinore në Kosovë. Për shembull, RrGK ka kontribuar në draftimin e Strategjisë dhe Planit Kombëtar të Veprimit kundër Dhunës në Familje 2016-2020, ku janë përfshirë 70% e rekomandimeve të RrGK për këtë Strategji. Rekomandimet e RrGK-së gjithashtu janë marrë parasysh në ndryshimet e fundit të Kodit Penal për të përfshirë ngacmimin seksual dhe dhunën në familje si vepra penale.
- Në bashkëpunim të ngushtë me ABGJ-në dhe UNDP-në, RrGK në vitin 2008 ka kryer sondazhin e parë kombëtar për dhunën në familje, duke mbledhur të dhëna të rëndësishme bazë që informuan kornizën e re ligjore të Kosovës. Monitorimi i RrGK për performancën e institucioneve sugjeron se ka pasur përmirësim në zbatimin e ligjeve dhe politikave ekzistuese që lidhen me dhunën në familje dhe trafikimin.
- Në vitin 2015, RrGK ka realizuar hulumtimin e parë mbi shtrirjen e ngacmimeve seksuale në Kosovë, që rezultoi me publikimin e raportit “Ngacmimi Seksual në Kosovë”.
- Në vitin 2016, RrGK në bashkëpunim me OJQ Girls Coding Kosova dhe Open Data Kosova ka lancuar aplikacionin “Ec Shlirë”, që ka për qëllim të mundësoj raportimin e ngacmimit seksual.
- Në vitin 2017, RrGK ka realizuar monitorimin e rasteve të dhunës me bazë gjinore, rezultatet e të cilit janë publikuar në raportin “Nga Fjalët në Vepra?”.

Arritjet kryesore të RrGK

- RrGK ka mbështetur strehimoret duke avokuar me sukses për financim nga Qeveria, për të mbështetur ofrimin e shërbimeve të strehimoreve.
- RrGK dhe anëtarët e saj kanë zgjeruar kapacitetet e policisë, si dhe të forcave paqeruajtëse vendore dhe ndërkombëtare, lidhur me mënyrat e përshtatshme për të bashkëvepruar me gratë që kanë përjetuar dhunë me bazë gjinore.
- Përmes një demonstrate me 8 marsit 2012, RrGK ka tërhequr vëmendjen e publikut rreth mungesës së njohjes, shërbimeve dhe ndihmës për gratë që kanë vuajtur dhunë seksuale gjatë luftës. Kjo rezultoi në dispozita të reja ligjore për mbrojtjen e tyre. RrGK gjithashtu mbështeti krijimin e Këshillit Kombëtar të Presidentit për të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë Luftës.
- RrGK ka mbështetur përmirësimin e koordinimit ndërmjet akterëve të ndryshëm lokal dhe ndërkombëtarë që punojnë në çështjet e trafikimit dhe dhunës në familje. Kjo përfshinte avokimin për koordinatorët kombëtarë për dhunën në familje dhe të trafikimit, respektivisht, të cilët monitorojnë dhe raportojnë mbi zbatimin e ligjeve dhe të politikave ekzistuese.

Sfidat kryesore

Korniza ligjore dhe institucionale për adresimin e dhunës me bazë gjinore është gjithëpërfshirëse dhe koordinimi në mes të OShCG-ve dhe institucioneve përgjegjëse është rritur. Megjithatë, disa sfida mbeten të lidhura me normat shoqërore dhe zbatimin e kuadrit ligjor:

- Individët shpesh ia atribuojnë dhunën në familje situatës së vështirë ekonomike, papunësisë, alkoolit, traumave nga lufta, si dhe mungesës së arsimimit. Kjo në mënyrë false justifikon dhunën dhe dekurajon njerëzit nga raportimi i dhunës në polici.¹⁰¹
- Martesat zakonisht përfundojnë me divorc nëse raportohet dhuna dhe shumë gra nuk kanë burime të mjaftueshme financiare për të mbështetur veten pas divorcit.¹⁰² Gjendja relativisht e dobët financiare e grave është një arsye e zakonshme sipas të cilës gjykatat ia japin kujdestarinë e fëmijës dhunuesit burrë; gjendja ekonomike e burrave prioritetizohet për mirëqenien fizike dhe psikologjike të fëmijës. Dhënia e kujdestarisë së fëmijës tek kryesi i veprës mund t'i vë fëmijët në rrezik të madh të dhunës dhe mund të tregojë që gratë nuk e raportojnë dhunën në familje.¹⁰³
- Vonesat mbeten në kuadër të sistemit gjyqësor në dorëzimin e vendimeve dhe lëshimin e urdhrave të mbrojtjes në kuadër të kornizës ligjore të nevojshme.¹⁰⁴
- Perceptimet patriarkale të ngulitura në shoqëri mund të ndikojnë negativisht në opinionet gjyqësore dhe në rrjedhën e procedurës.¹⁰⁵ Gjykatat dhe avokatët preferojnë pajtimin,

¹⁰¹ UNDP, Pulsit Publik Gjinor, f. 39; RrGK, Siguria fillon në shtëpi, f. 16-22.

¹⁰² Për më shumë informacion, shih RrGK, Më shumë se vetëm "Fjalë në Letër"?

Përgjigja e Organeve të Drejtësisë ndaj Dhunës në Familje në Kosovë, Prishtinë: RrGK, 2009.

¹⁰³ RrGK, Siguria fillon në shtëpi, f. 85.

¹⁰⁴ Analiza Gjinore e Kosovës, f. 18; Siguria fillon në shtëpi, f. 82.

¹⁰⁵ RrGK, Më shumë se vetëm "Fjalë në Letër?", f. 29.

por kthimi i viktimave në vendbanimet e tyre të mëparshme, shpesh ka rezultuar joefektiv. Vlerësohet se 80% e njerëzve (kryesisht gratë) që vuajnë nga dhuna janë kthyer në familje në të njëjtën shtëpi pas kohës së kaluar në një strehimore.¹⁰⁶ Qasja e pamjaftueshme në drejtësi, si dhe drejtësia joefektive dhe joefikase për krimet e kryera kontribuojnë në përsëritjen e dhunës.¹⁰⁷

- Mbështetja financiare për strehimoret e financuara nga shteti është e pamjaftueshme për të mbuluar të gjitha shpenzimet e tyre dhe strehimoret mbështeten në donatorët ndërkombëtarë për mbështetje shtesë.¹⁰⁸ Cilësia e shërbimeve të ofruara nga strehimoret kërkon përmirësime të mëtutjeshme. Kosova vazhdon të ketë mungesë të sistemeve të mjaftueshme të rehabilitimit dhe riintegrit.
- Ekziston komunikimi i pamjaftueshëm në mes të gjykatave dhe policisë. Gjykatat rrallë ndërhyjnë kur urdhrat e mbrojtjes shkelen dhe/ose kur ushqimi ose alimentacioni nuk paguhet. Shpesh ka vonesa në trajtimin e rasteve të pazgjidhura. Edhe pse kjo është përmirësuar që nga themelimi i Koordinatorit Kombëtar në vitin 2013, kjo mbetet problematike.¹⁰⁹
- Disa prokurorë nuk kanë njohuri lidhur me rregulloret e dhunës në familje. Përveç kësaj, mungesa e një sistemi funksional për mbrojtjen e dëshmitarëve mund të parandalojë viktimat apo dëshmitarët të raportojnë rastet e dhunës me bazë gjinore. Më tej, tarifat ligjore janë shpesh penguese dhe ndihma ligjore falas nuk është gjithnjë e arritshme.¹¹⁰

¹⁰⁶ Po aty, f. 19.

¹⁰⁷ Po aty, RrGK, f. 6.

¹⁰⁸ Për më shumë informacion, shih Farnsworth et al. për RrGK, *Me çfarë çmimi? Alokimet buxhetore për zbatimin e kornizës ligjore kundër dhunës në familje në Kosovë*, 2012.

¹⁰⁹ Intervistat me policinë dhe gjyqtarët në Gjakovë, 2014, zhvilluar për *Profilin Gjinnor i Vendit*.

¹¹⁰ Farnsworth et al. për RrGK. *Me çfarë çmimi?*

- Urdhrrat mbrojtës shpesh përdoren në vend të fillimit të procedurave penale, edhe pse krimet e kryera në kuadër të një marrëdhënieje familjare duhet të ndiqen penalisht ex officio (automatikisht).¹¹¹
- Shërbimet e ofruara nga policia, gjykatësit dhe prokurorët mund të përmirësohen më tej, duke përfshirë më shumë trajnim nëpërmjet KGJK dhe Këshillit Prokurorial të Kosovës.¹¹²
- Përdhunimi nuk raportohet, veçanërisht në marrëdhëniet familjare, ku shumë njerëz nuk e konsiderojnë si krim, edhe pse kjo është një vepër penale.
- Ngacmimi seksual duket të jetë një çështje serioze në institucione publike, UP, biznese dhe shoqëri në përgjithësi. Pak përpjekje janë ndërmarrë për të adresuar atë. Pak njerëz e raportojnë atë, veçanërisht për shkak të situatës ekonomike dhe frikës nga humbja e vendit të punës.
- Nuk ka pasur drejtësi për krimet me bazë gjinore të kryera gjatë luftës në Kosovë. Gratë që kanë vuajtur dhunën me bazë gjinore kanë nevojë për mbështetje në drejtim të rehabilitimit.

Strategjia e RrGK

Duke marrë parasysh këto sfida, qëllimi afatgjatë i këtij programi është: **Gratë dhe vajzat të jetojnë një jetë të lirë nga dhuna me bazë gjinore.** Objektivat, rezultatet e pritura dhe aktivitetet drejt arritjes së këtij qëllimi janë detajuar më poshtë.

Objektivi 4.1. Përmirësimi i zbatimit të kornizës ligjore për dhunën në familje, duke përfshirë përgjegjësinë institucionale për të ndihmuar personat që kanë pësuar dhunë.¹¹³

¹¹¹ RrGK, *Më Shumë se vetëm "Fjalë në Letër?"*, f. 6.

¹¹² Diskutim me anëtarët e Bordit të RrGK, 2014.

¹¹³ Ky rezultat do të kontribuoj direkt në zbatimin e Objektivit I të Strategjisë Kombëtare dhe Planit të Veprimit kundër Dhunës në Familje 2016-2020, aktiviteti 1.2.5.

Zbatimi i kornizës ligjore lidhur me dhunën në familje do të kontribuojë në qëllimin që gratë dhe vajzat të jetojnë një jetë të lirë nga dhuna duke parandaluar dhunën, inkurajuar drejtësinë, duke parandaluar përsëritjen dhe duke ofruar trajtim më të mirë për personat që kanë përjetuar dhunë. Rezultatet e mëposhtme do të kontribuojnë në arritjen e kësaj objektive.

Rezultati i pritur 4.1.1. Zgjerohen njohuritë në lidhje me shkallën në të cilën është zbatuar korniza ligjore që ka të bëjë me dhunën në familje, si dhe vetëdijësimin dhe prevalencën e dhunës në familje. ¹¹⁴ E përkrahur nga ADA, RrGK do të përsërisë monitorimin e zbatimit të kornizës ligjore dhe të Strategjisë Kombëtare dhe Planit të Veprimit për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje (2016-2020). Njëkohësisht, RrGK do të masë edhe ndryshimet në vetëdijësimin e publikut në lidhje me dhunën me bazë gjinore.

Rezultati i pritur 4.1.2. Institucionet dhe akterët e tjerë të vetëdijshëm për shkallën në të cilën korniza ligjore për dhunën në familje është zbatuar. RrGK do të publikojë rezultatet e hulumtimit. Pastaj, RrGK do të takohet me institucionet relevante për të avokuar që rekomandimet e hulumtimit të adresohen.

Rezultati i pritur 4.1.3. RrGK dhe anëtarët e RrGK të angazhuara për zbatimin e kornizës ligjore për dhunën në familje. RrGK do të bashkëpunojë dhe do të mbështesë organizatat anëtare, nëpërmjet FGK, në avokimin për zbatimin e kornizës ligjore. Kjo

¹¹⁴ Ky aktivitet do të kontribuojë direkt në implemtimin e Objektivit 2 të Strategjisë Kombëtare dhe Planit të Veprimit kundër Dhunës në Familje 2016-2020, aktiviteti 2.3.7 'Shtimi i burimeve dhe i stafit, të Zyrës së Koordinatorit Nacional kundër DhF-së, të cilët në përshkrimin e tyre të punës duhet të kenë përgjegjësi specifike për mbështetjen e zbatimit dhe monitorimin e Strategjisë Kombëtare për Mbrojtje nga Dhuna në Familje'. Poashtu, kjo do të kontribuojë në monitorim të Objektivit 3, aktiviteti 3.3.2 'Zbatimi efektiv i urdhërave mbrojtës, monitorimi dhe ndëshkimi adekuat si dhe sensibilizimi mbi shkeljet e tyre, përfshirë edhe ngritjen e kapaciteteve të Shërbimit Sprovues të Kosovës për të zvogëluar shkallën e recidivizmit'.

mund të përfshijë, për shembull, avokimin për: sigurimin e financimit të qëndrueshëm për ofruesit e shërbimeve të strehimit; ngritjen e shërbimeve të rehabilitimit dhe riintegritit të personave të cilët kanë vuajtur nga dhuna në familje nëpërmjet përmirësimit të përgjigjes ndër-institucionale; dhe avokimin për rekomandime të tjera që rezultojnë nga hulumtimi.

Rezultati i pritur 4.1.4. Rritja e performancës dhe cilësisë së shërbimeve të strehimoreve, veçanërisht në drejtim të rehabilitimit dhe riintegritit.¹¹⁵RrGK do të bashkëpunojë me shumë me organizatat anëtare të saj, veçanërisht me strehimoret, dhe institucionet publike (përkatësisht Departamentin e Mirëqenies Sociale), në drejtim të rritjes së cilësisë së shërbimeve të ofruara për personat që kanë vuajtur dhunën në familje dhe forma të tjera të dhunës me bazë gjinore. Kjo do të përfshijë avokimin për rritjen e fondeve shtetërore për të mbuluar të gjitha shpenzimet që kanë të bëjnë me strehimin, duke përfshirë rehabilitimin dhe riintegrimin, si dhe punën me strehimoret për të siguruar financim të qëndrueshëm. RrGK do të bashkëpunojë me MPMS për prioritizimin e trajnimit profesional dhe punësimit për gratë që kanë përjetuar dhunë me bazë gjinore (shih Programin e radhës të RrGK) drejt riintegritit të tyre.

Objektivi 4.2. Përmirësimi i vetëdijësimit dhe vëmendjes në mesin e zyrtarëve dhe qytetarëve, në trajtimin e dhunës me bazë gjinore duke përfshirë dhunën në familje, përdhunimin dhe ngacmimin seksual.

Ndërgjegjësimi i publikut dhe zyrtarëve mbi dhunën me bazë gjinore dhe të drejtat e personave të cilët kanë përjetuar dhunë është i rëndësishëm, duke përfshirë edhe sigurimin që rastet e dhunës me bazë gjinore të raportohen në mënyrë që ato të

¹¹⁵ Ky aktivitet do të kontribuojë në implemtim të aktivitetit 1.1.9 të Strategjisë Kombëtare dhe Planit të Veprimit kundër Dhunës në Familje 2016-2020.

adresohen Gjithashtu është e rëndësishme të transformohen normat shoqërore drejt reduktimit të dhunës me bazë gjinore siç parashihet me këtë program. Ky objektiv do të arrihet përmes rezultateve të mëposhtme.

Rezultati i pritur 4.2.1. Më shumë qytetarë të informuar në lidhje me kornizën ligjore dhe të drejtat e tyre. Kjo do të kontribuojë në mënyrë të qartë për të rritur ndërgjegjësimin e publikut, drejt rezultatit të parashikuar. Ajo do të përfshijë fushata vetëdijësuese në nivel kombëtar dhe komunal, si dhe të përfshijë organizatat anëtare përmes mbështetjes së FGK. Fokusi i veçantë do të vendoset në format e ndryshme të dhunës me bazë gjinore, përfshirë ngacmimin seksual dhe përdhunimin. Do të bëhen përpjekje për të transformuar normat shoqërore, drejt parandalimit të dhunës.

Rezultati i pritur 4.2.2. Vëmendja dhe performanca e përfaqësuesve të institucioneve gjatë trajtimit të DhBGj është rritur. Përmes këshillave juridike dhe procedurave gjyqësore strategjike, RrGK do të anagazhoj avokat që do të përfaqësojnë individëd dhe familjet me qëllim të kërkit të drejtësisë. Monitorimi i rasteve gjyqësore që janë në vazhdim e sipër dhe analiza e rasteve të përfunduara gjithashtu do të ketë për qëllim ngritjen e performancës së institucioneve vendore në adresimin e dhunës me bazë gjinore.

Objektivi 4.3. Përmirësimi i politikave dhe procedurave për adresimin e ngacmimit seksual.

Ky objektiv do të kërkojë të vendosë politika dhe procedura më të mira për raportimin dhe adresimin e ngacmimeve seksuale në mjedise dhe institucione të ndryshme, drejt arritjes së qëllimit të lartpërmendur.

Rezultati i pritur 4.3.1. Koordinimi mes OSHC-ve të udhëhequra nga gratë, institucionet publike, si dhe vendet tjera të punës është përmirësuar në aspektin e instalimit të mekanizmave më të mirë për raportimin dhe hetimin e rasteve të ngacmimit seksual. RrGK dhe anëtarët e saj do të bashkëpunojnë me akterë të ndryshëm për të mbështetur ata në krijimin e proceseve më të mira për raportimin dhe hetimin e ngacmimit seksual, duke synuar zvogëlimin e ngacmimeve seksuale.

Objekti 4.4. Përmirësimi i mbështetjes institucionale dhe publike për personat të cilët kanë përjetuar dhunë seksuale gjatë luftës.

Ky objektivi përqendrohet në trajtimin e pasojave negative të dhunës me bazë gjinore që ka ndodhur gjatë luftës në Kosovë, pasi që gratë dhe vajzat nuk mund të jetojnë një jetë të lirë nga dhuna me bazë gjinore në qoftë se trauma e dhunës së fundit mbetet me to. Për arritjen e këtij objekti, RrGK do të përkrahë dhe monitorojë zbatimin e ndryshimeve të fundit të Ligjit për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile të Luftës dhe Familjeve të tyre dhe legjislacionin sekondar e procedurat të ndërlidhura me të. Kjo do të përfshijë vazhdimin e bashkëpunimit me anëtarët e RrGK të specializuara në këtë fushë për të përmirësuar mbështetjen institucionale për gratë që kanë përjetuar dhunë seksuale gjatë luftës.

Rezultati i pritur 4.4.1. RrGK dhe anëtarët e saj përkrahin personat që kanë përjetuar dhunë seksuale gjatë luftës. Përfshirja e organizatave të grave është e rëndësishme, pasi ato kanë fituar besimin e grave të prekura nga lufta dhe mund të lehtësojnë qasjen e grave në shërbimet e ofruara nga shteti. Drejt këtij rezultati, RrGK dhe anëtarët e saj do të vazhdojnë të mbështesin personat që kanë përjetuar dhunë seksuale në përfitimin e

ndihmës. RrGK do të vazhdojë avokimin për drejtësi për krimet me bazë gjinore të kryera gjatë luftës, në drejtim të parandalimit që krime të tilla mos të ndodhin në të ardhmen.

Grupet e interesit

Përfituesit kryesor të këtij programi do të jenë gra dhe vajza që kanë përjetuar, janë duke përjetuar, ose në rrezik të vuajnë dhunën me bazë gjinore. Institucionet përgjegjëse për zbatimin e kornizës ligjore ekzistuese mbi dhunën me bazë gjinore do të targetohen, duke përfshirë: Koordinatorin Nacional kundër Dhunës në Familje, Policinë e Kosovës, Qendrat për Punë Sociale, sistemin e drejtësisë, strehimoret, Zyrat për Mbrojtjen dhe Ndihmën e Viktimave, ABGj-në, Zyrat e Ndihmës Ligjore, KGJK dhe Këshillin Prokurorial të Kosovës. Përveç kësaj, qytetarët në përgjithësi do të targetohen për rritjen e vetëdijësimit lidhur me kornizën ligjore ekzistuese, mënyrat për të kërkuar ndihmë, si dhe drejt transformimit të normave shoqërore.

RrGK do të vazhdojë bashkëpunimin e ngushtë me organizatat e saj anëtare, veçanërisht me strehimoret dhe përkrahësit e grave që kanë përjetuar dhunë seksuale gjatë luftës. RrGK gjithashtu do të koordinohet me akterët e tjerë, përfshirë: Grupin Koordinues për Siguri dhe Çështje Gjinore, UNKT, UN Women, UNDP, UNFPA, OSBE, Misionin e Bashkimit Evropian për Sundim të Ligjit në Kosovë (EULEX), Programin Universitar për Studime dhe Hulumtime Gjinore në UP, Care International, Qendrën Evropiane për Çështje të Minoriteteve, dhe Qendrën për Ndihmë Juridike dhe Zhvillim Rajonal. Në lidhje me të drejtat e LGBTI, RrGK do të vazhdojë bashkëpunimin e ngushtë me organizata të tjera të fokusuar në mbështetjen e personave LGBTI.

RrGK parashikon se do të marrë mbështetje për këtë program nga ADA dhe UN Women.

Fuqimizimi Ekonomik i Grave

Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional

- Direktiva e BE-së mbi Trajtimin e Barabartë bën thirrje për mundësi dhe trajtim të barabartë të burrave dhe grave në çështjet e punësimit dhe profesionit.¹¹⁶
- Direktiva e BE-së për Punëtoret Shtatzëna cakton udhëzimet për punëtoret gjatë dhe pas shtatzënisë.¹¹⁷ Ajo mbulon tema të tilla si: ekspozimi ndaj aktiviteteve potencialisht të rrezikshme, kohëzgjatja e pushimit të lehonisë dhe koha e lirë për vizitat te mjeku. Kjo nuk është e përfshirë plotësisht në kornizën ligjore të Kosovës.
- Direktiva e BE-së mbi Krijimin e një Korinze të përgjithshme për Trajtimin e barabartë në Punësim dhe Profesion përcakton një kornizë të përgjithshme për trajtimin e barabartë në punësim dhe profesion. Përderisa Udhëzimi nuk është miratuar në Kosovë, ai ka shërbyer si një burim për Ligjin kundër Diskriminimit.¹¹⁸
- Direktiva e BE-së mbi Pushimin Prindor përcakton të drejtën për një minimum prej katër muajve të pushimit për nënat dhe baballarët e rinj.¹¹⁹ Ky Udhëzim ende nuk është përfshirë në kornizën ligjore të Kosovës.
- PVGJ II i ka disa objektiva të cilat ndërlidhen me qështjet e fuqizimit ekonomik të grave. Këto janë: Objektivi 13 mbi 'qasjen e barabartë për vajzat dhe gratë në të gjitha nivelet e arsimit dhe në arsim e aftësim profesional (AAP) pa diskriminim'; Objektivi 14 mbi 'qasjen në punë të denjë për gratë e të gjitha moshave'; dhe Objektivi 15 mbi 'qasjen e

¹¹⁶ Bashkimi Evropian, Direktiva mbi Trajtimin e Barabartë, 2006/54/EC, 2006.

¹¹⁷ Bashkimi Evropian, Direktiva për Punëtoret Shtatzëna, 92/85/EC, tetor 1992.

¹¹⁸ Bashkimi Evropian, Direktiva mbi krijimin e një kuadri të përgjithshëm për trajtimin e barabartë në punësim dhe profesion, 2000/78/EC, dhjetor 2000.

¹¹⁹ Bashkimi Evropian, Direktiva mbi mbi Pushimin Prindor, 2010/18/BE-së 2010.

barabartë për gratë në shërbimet financiare, resurset prodhuese, përfshirë tokën, tregtinë dhe ndërmarrësinë’.

- Kushtetuta e Republikës së Kosovës bën thirrje për qeverinë që të sigurojë barazi gjinore, përfshirë edhe në qasjen në punësim.
- Ligji i Punës ka për qëllim të rregullojë të drejtat dhe detyrimet që rrjedhin nga punësimi.¹²⁰ Kjo vlen edhe për të punësuarit dhe punëdhënësit në sektorin publik dhe privat, dhe merret me çështje të tilla si pushimi i lehonisë. Një grua e punësuar ka të drejtën e 12 muajve të pushimit të lehonisë, me gjashtë muaj të kompensimit në 70% të pagës bazë të paguar nga punëdhënësi, tre muaj e paguar nga qeveria në 50% të pagës mesatare në Kosovë, dhe tre muaj pa pagesë. Ai gjithashtu jep leje pushimi për baballarët pasi të lind fëmiju, por vetëm për dy javë pa pagesë dhe dy ditë me pagesë.
- Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi ndalon diskriminimin në shumë forma, duke përfshirë edhe në bazë të gjinisë, moshës, statusit martesorë apo orientimit seksual, dhe zbatohet në vendin e punës.¹²¹
- Ligji për Trashëgiminë i Kosovës përcakton se burrat dhe gratë kanë të njëjtat të drejta të trashëgimisë, edhe pse kjo nuk zbatohet domosdoshmërisht.¹²²
- Ligji për Pronësinë dhe të Drejtat tjera Pronësore merret me pronësinë e sendeve fizike, duke përfshirë edhe braktisjen dhe regjistrimin e pronës.¹²³ Ligji i trajton të gjitha palët si neutrale sa i përket gjinisë dhe nuk ofron asnjë dispozitë të drejtpërdrejtë në lidhje me të drejtat e grave në pronësi.

¹²⁰ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji të Punës, Nr. 03/L-212.

¹²¹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji për mbrojtjen nga diskriminimi, Ligji Nr. 05/L-021.

¹²² Kuvendi i Kosovës dhe UNMIK-ut, Ligjin për Trashëgiminë i Kosovës, Ligji Nr. 2004/26.

¹²³ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji për Pronësinë dhe të Drejtat Tjera Sendore, Ligji Nr. 03 / L-154.

- Ligji për Barazi Gjinore në mënyrë eksplicite cekë që duhet të ketë mbrojtje dhe trajtim të barabartë në bazë të përkëtisë gjinore në marrëdhëniet e punës (këtu përfshihet ndalimi i diskriminimit gjinor në marrëdhëniet e punës dhe në skemat e sigurimit shoqëror në punë, vlerësimi i punës së papaguar dhe në qasje dhe furnizim me mallra dhe shërbime).¹²⁴
- Vizioni i Qeverisë së Republikës së Kosovës dhe MPMS-së për vitin 2020 është të krijojë një shoqëri, “ku të gjithë njerëzit në moshë pune dhe të aftë për punë janë të trajnuar dhe të kenë mundësi të barabarta në punësim.” Objektivat strategjike të MPMS përfshijnë rritjen e punësimit dhe të aftësive, rritjen e mirëqenies sociale me fokus në grupet e rrezikuara dhe zvogëlimin e punësimit jo-formal.
- Strategjia Kombëtare për Zhvillim 2016-2021 cek që është e nevojshme të “rritet përfshirja e fëmijëve në institucione parashkollore në mënyrë që të rritet pjesëmarrja e grave në tregun e punës.”¹²⁵
- Strategjia për Zhvillimin e Sektorit Privat në Kosovë 2018-2022 në një paragraf të titulluar “Gratë në ndërmarrësi” përshkruan nevojën për të mbyllur “boshllëkun gjinor në sektorin privat në mënyrë që të rritet numri total i sipërmarrësve, duke rezultuar në më shumë punësim dhe produktivitet dhe duke pasur një ndikim pozitiv në rritjen ekonomike”.¹²⁶

¹²⁴ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji për Barazi Gjinore, Ligji Nr. 05/L-020, Kapitulli III.

¹²⁵ Republika e Kosovës, Zyra e Kryeministrit, *Strategjia Kombëtare për Zhvillim 2016-2021*.

¹²⁶ Republika e Kosovës, Ministria e Tregtisë dhe Industrisë, *Strategjia për Zhvillimin e Sektorit Privat 2018-2022*.

Situata

Në Kosovë, vetëm 20% e grave janë të regjistruara si pjesëmarrëse aktive në tregun e punës, ndërkohë që kjo shifër për burrat është 66%.¹²⁷ Sa i përket normave të punësimit, vetëm 13% e grave në moshë pune janë të punësuar, përderisa 47% e burrave janë të punësuar.¹²⁸ Në vitin 2017, sektorët e arsimit, shëndetësisë dhe tregtisë punësuan më së shumti gra (47% të të gjitha grave të punësuar).¹²⁹ Për burrat, sektorët kryesorë të punësimit janë prodhimi dhe tregtia (47% e të gjithë burrave të punësuar).¹³⁰ Këto përqindje nuk kanë ndryshuar shumë me kalimin e viteve, gjë që tregon se tregu i punës në Kosovë është i ndarë nga perspektiva gjinore.

Hendeku më i thellë gjinor mund të gjendet në normat e joaktivitetit, ku 80% e grave që janë në moshë pune janë joaktive, ndërkohë që 34% e burrave janë pjesë e kësaj kategorie.¹³¹ Moshë ka rëndësi sidomos për gratë, meqenëse papunësia e përgjithshme të gratë është 37%. Megjithatë, papunësia te të rejat është 64%, dhe 48% në mesin e të rinjve (të moshës 15 deri 24-vjeçare).¹³² Diferenca midis totaleve dhe të rinjve është 18.5%. Shkaku i joaktivitetit që mbizotëron më së shumti te burrat është se ata ose shkojnë në shkollë, ndjekin arsimin apo trajnohen (37%).¹³³ Ndërkohë, për gratë, ky është shkaku i dytë që jepet më së shumti. Shkaku kryesor pse gratë janë joaktive është se ato kanë përgjegjësi për t'u kujdesur në shtëpi, për fëmijët (32%).¹³⁴ Shumë pak burra e përmendën këtë si arsyen që i ndalon ata të marrin pjesë në tregun e punës: vetëm 1.1%.¹³⁵ RrGK-ja ka sugjeruar prej shumë kohësh se vënia në dispozicion

¹²⁷ RrGK, *Analiza Gjinore e Kosovës*, Prishtinë: 2018, f. 37.

¹²⁸ Po aty.

¹²⁹ Po aty.

¹³⁰ Po aty.

¹³¹ Po aty.

¹³² Po aty, f. 2.

¹³³ Po aty.

¹³⁴ Po aty.

¹³⁵ Po aty.

e kujdesit për fëmijë të përballueshëm ekonomikisht, do t'u mundësonte më shumë grave të hynin në tregun e punës, si përmes krijimit të vendeve të reja të punës ashtu edhe përmes lehtësimit të qasjes në kujdesin për fëmijë. Këto përqindje ilustrojnë mënyren se si burrat dhe gratë e kalojnë në përgjithësi ditën e tyre. Përmes një ankete për shfrytëzimin e kohës, u konstatua se burrat, mesatarisht, shpenzojnë 400% më shumë kohë (3.9 orë në ditë) në marrëdhënie pune sesa gratë (0.9 orë në ditë).¹³⁶ Ndërsa, gratë shpenzojnë 300% më shumë kohë sesa burrat për punët e shtëpisë dhe për t'u kujdesur për familjen (përkatësisht 7.1 orë dhe 2.3 orë).¹³⁷

Qytetarët e Kosovës, të cilët morën pjesë në anketë, renditën trajtimin e barabartë për gratë dhe burrat në vendin e punës (32.2%), pagën e barabartë për mundësi të barabarta (25.4%), disponueshmërinë e vendeve të punës me gjysmë orar ose punëve fleksible (16.6%) dhe qasjen te qendrat e kujdesit për fëmijët (14.2%) si nisma kyçe që gratë të bëhen më aktive në tregun e punës.¹³⁸

Hulumtimet e kryera nga Instituti "Riinvest" tregojnë se 'në sektorin publik, një përqindje më e lartë e grave, rreth 72%, kanë kontratë pune pa afat, ndërsa rreth 28% kanë kontratë me afat, me kohëzgjatje mesatare prej 14 muajsh'.¹³⁹ Gjithashtu, 'në sektorin publik, kontratat në përgjithësi zgjaten pasi skadojnë, meqenëse ekzistenca e kontratave me afat shpeshherë është thjesht formalitet'. Ndërkohë, atë gjetën se 'më pak se gjysma e grave që punojnë në sektorin privat (48%) kanë kontratë afatgjate dhe rreth 52% e tyre kanë kontrata me afat, të cilat zgjasin mesatarisht 10 muaj'.¹⁴⁰

¹³⁶ Millennium Challenge Corporation, Studimi mbi Fuqinë Punëtore të Kosovës dhe Përdorimin e Kohës, Prishtinë: 2017, f. 12.

¹³⁷ Po aty.

¹³⁸ RrGK, *Analiza Gjimore e Kosovës*, f. 38.

¹³⁹ Instituti Riinvest, *Gratë në Tregun e Punës: Analizë e Kushteve të Punës për Gratë në Kosovë*, Prishtinë: 2017, f. 39.

¹⁴⁰ Po aty.

Në sektorin privat, rreth 30% e grave punojnë pa kontratë dhe rreth 50% kanë kontratë me afat të caktuar.¹⁴¹ Në sektorin publik, vetëm 25% e grave kanë kontratë me afat të caktuar.¹⁴² Besohet (edhe pse ekzitojnë shumë pak numra konkretë) se sektori jo-formal përfshin afërsisht 10% të ekonomisë së Kosovës, dhe shumica e atyre që janë përfshirë, janë gra.¹⁴³ Kjo dukuri ka shumë pasoja negative në fuqizimin ekonomik të grave, përfshirë pagat e ulëta, kushtet e vështira të punës, mungesën e mbrojtjes sociale dhe mungesën e fondeve të akumuluar të pensioneve.

Sipas normave kulturore, burrat kanë tendenca të menaxhojnë asetet dhe pasurinë familjare. Pavarësisht faktit se ligjet u garantojnë grave të drejtën e trashëgimisë së pronës, shumë familje vazhdojnë të ndjekin traditat sipas të cilave prona u jepet vetëm burrave. Përvoja sugjeron se gratë heqin dorë vetë nga të drejtat e tyre për të trashëguar pasuri familjare, në bazë të normave kulturore ekzistuese dhe për të ruajtur marrëdhënie 'të mira' me pjesëtarët e familjes. Pa këto asete, gratë nuk kanë kurrfarë garancie për të marrë kredi dhe në këtë mënyrë, nuk kanë qasje në kapital për zhvillimin e bizneseve të tyre. Gratë kryefamiljare përballen me kushte veçanërisht të vështira, meqenëse shpeshherë nuk kanë qasje në asete për zhvillimin e bizneseve të tyre ose tregjeve për të shitur produktet e tyre (detyrë kjo që më përpara kryhej nga bashkëshortët e tyre). Gratë kryefamiljare janë në radhët e personave më të varfër në Kosovë.

Shumë gra shesin produkte të tilla si perime dhe ushqime të përpunuara. Ato gjithashtu shpesh ofrojnë shërbime në familje, kujdesje dhe rregullim të flokëve. Në zonat rurale, gratë kontribuojnë në shërbime të papaguara, siç janë kujdesja për kafshët në ferma, puna e papaguar në dyqane në pronësi të familjes dhe puna në bujqësi. Megjithatë, meshkujt tradicionalisht

¹⁴¹ Po aty, f. 9.

¹⁴² Po aty.

¹⁴³ Riinvest 2013, f. 7.

tregëtojnë produktet dhe menaxhojnë financat e familjes. Prandaj, shumë pak gra korrin shpërblimet e punës së tyre të vështirë, dhe ato kanë shumë pak të drejtë në vendimet financiare të përfituara në kuadër të familjes.¹⁴⁴

Qasja e pamjaftueshme në tregun e punës, pronë dhe financa të familjes i vë gratë në një pozitë të pasigurtë. Grave u mungojnë fuqitë e vendimmarrjes brenda familjeve të tyre. Gratë të cilat përjetojnë dhunë në familje nuk kanë mundësi ti largohen situatave të dhunshme dhe i frigohen humbjes së kujdestarisë së fëmijëve të tyre.¹⁴⁵ Pa arsimim e pa aftësi të punës, gratë që kanë qenë viktimat të dhunës në familje luftojnë për të siguruar punësim dhe të ri-integrohen në shoqëri. Mbështetja e grave në qasjen në arsim, punësim dhe kapital është kyçe për fuqizimin ekonomik të grave.

Me mbështetjen e Fondit të Grave të Kosovës, Shoqata Iniciativa e Grave ka përkrahur gratë e reja me trajnim profesional dhe ka avokuar tek Kryetari I Dragashit për punësimin e tyre. Si rezultat, tani 24 gra janë të punësuar në fabrikën e re.

¹⁴⁴ *Profili Gjinator i Vëndit*, f. 17.

¹⁴⁵ RrGK, *Siguria fillon në shtëpi dhe Më Shumë se "Fjalë në Letër"?*.

Arritjet kryesore të RrGK

- Si rezultat i drejtpërdrejtë i mbështetjes nga FGK, më shumë se 41 gra, kryesisht nga zonat rurale, kanë siguruar punësim.
- RrGK ka përkrahur rreth 30 grupe të grave për të ndihmuar anëtarët e tyre të identifikojnë tregje të reja për prodhimet e tyre, të rrisin produktivitetin dhe të rrisin fitimet e tyre. Si rezultat, 223 gra janë trajnuar të zhvillojnë dhe menaxhojnë biznese të suksesshme dhe 125 gra kanë qasje më të mirë në tregje.
- Pas publikimit të raportit 'Arritja e ekuilibrit', RrGK-ja i është bashkuar Forumit Ekonomik të Grave, ku është duke bashkëpunuar me akterë të tjerë për të avokuar për ndryshimin e politikave për të adresuar çështjen e diskriminimit gjinor në vendin e punës dhe për të ndryshuar dispozitat aktuale të pushimit të lehonisë, atësisë dhe të pushimit prindëror.
- RrGK-ja realizoi dhe publikoi një hulumtim për kërkesën, ofertën dhe opsionet për rritjen e disponueshmërisë së kujdesit për fëmijë në Kosovë, të titulluar 'Kush kujdeset?'. Ky hulumtim shqyrton kërkesën e mbuluar dhe të pambuluar për shërbime të kujdesit për fëmijë në Kosovë. Kjo është duke avokimin për më shumë shërbimeve të kujdesit për fëmijë.
- RrGK ka rritur vetëdijen për rëndësinë që ka regjistrimi i pronës nga ana e grave. Si rezultat i kësaj iniciative, 6,088 qytetarë në pesë komuna (3,150 gra dhe 2,938 burra) janë më të vetëdijshëm për rëndësinë e regjistrimit të pronës nga ana e grave, përdërisa 153 gra kanë filluar procesin e regjistrimit të pronës.
- RrGK gjithashtu ka avokuar me sukses që Qeveria të shtynte afatin e Udhëzimit Administrativ për Regjistrimin e Përbashkët të Pronës.

Sfidat kryesore

Sfidat kryesore për fuqizimin ekonomik të grave në Kosovë rrjedhin kryesisht nga normat kulturore.

- Zbatimi i dobët i ligjeve ekzistuese të trashëgimisë dhe pronësisë dhe ndërgjegjësimi i ulët në mesin e gjykatësve se si të trajtojnë rastet që kanë të bëjnë me të drejtat e grave në pronë dhe trashëgimi, pengojnë gratë të realizojnë të drejtat e tyre pronësore.¹⁴⁶
- Gratë kanë vështirësi në marrjen e kredive, për shkak se ato nuk kanë kolateral, histori të kredive dhe lidhje. Vetëm 3% e kredive bankare komerciale shkojnë për gratë. Kjo e bën sfiduese blerjen e pronës dhe fillimin e bizneseve.¹⁴⁷
- Normat sociale inkurajojnë gratë të qëndrojnë në shtëpi si kujdestare dhe burrat të punojnë jashtë shtëpisë si mbajtës të familjes. Kjo mund të ndikojë tek fakti nëse gratë zgjedhin të kërkojnë punë, nëse bashkëshortët dhe anëtarët e familjeve do të kishin lejuar/inkurajuar ato për të punuar dhe nëse punëdhënësit (zakonisht burra) do të zgjedhin ti punësojnë ato. Puna e grave kompensohet pak, edhe pse shoqëria mbështetet në këtë punë të lirë që të funksionojë. Mungesa e kopshteve dhe qendrave për kujdes ditor të përballueshme ekonomikisht dhe me cilësi, gjithashtu minon aftësinë e gruas për të hyrë në fuqinë punëtore.
- Disa punëdhënës duket se diskriminojnë gratë në punësim dhe nuk paguajnë për pushimin e lehonisë.¹⁴⁸ Burrat janë të diskriminuar nga dispozitat ligjore që lidhen me lejen e atësisë, të cilat u lejojnë baballarëve pak kohë për të kaluar me fëmijët e tyre të sapolindur.

¹⁴⁶ QKSGJ, *Të Drejtat e Grave në Pronë në Kosovë*, 2011.

¹⁴⁷ UNDP, *Raporti i zhvillimit njerëzor në Kosovë, 2012*.

¹⁴⁸ RrGK, *Arritja e ekulibrit*, Prishtinë: 2016, f. 7 & 30.

Strategjia e RrGK

Qëllimi afatgjatë i këtij programi është: **Gratë dhe burrat kanë mundësi të barabarta ekonomike në shtëpi dhe në sferën publike.** Përmes këtij programi, RrGK do të vazhdojë mbështetjen për MPMS në realizimin e qëllimeve të *Vizionit të Qeverisë së Republikës së Kosovës dhe MPMS për vitin 2020*, si dhe të *Strategjisë Kombëtare për Integrim Evropian 2020*, që citon barazinë gjinore, trajtimin e barabartë të punëtorëve, dhe masat anti-diskriminuese si tipare të rëndësishme dhe themelore. Ky program do të kontribuoj në zbatimin e Strategjisë Kombëtare, dhe në fuqizimin ekonomik të grave në Kosovë.

Objekti 5.1. Përmirësimi i kushteve për pjesëmarrjen e grave në fuqinë punëtore.

Në mënyrë që gratë dhe burrat të kenë më shumë mundësi të barabarta në ekonomi dhe në shtëpi, pjesëmarrja e grave në fuqinë punëtore duhet të rritet. Strategjia e RrGK-së ka një bashkëveprim me Agjendën Nacionale për Fuqizimin Ekonomik të Grave, të draftuar nga Forumi Ekonomik i Grave, e cila udhëzon përpjekjet e avokimit drejt fuqizimit ekonomik të grave në Kosovë.

Rezultati i pritur 5.1.1. Institucionet dhe akterët kryesor më të vetëdijshëm për shkallën e diskriminimit gjinor në vendin e punës në Kosovë dhe mënyrat për të adresuar atë. Kjo do të ndihmojë në adresimin e pengesave lidhur me punësimin e grave. RrGK do të avokojë për ndryshime të ligjeve dhe politikave dhe zbatimin e tyre, bazuar në hulumtimin e zhvilluar në vitin 2018 në kuadër të projektit rajonal të RrGK-së, i cili synon të luftojë diskriminimin gjinor në punë dhe të fuqizojë organizatat e grave që të kenë aftësitë të mbajnë përgjegjëse institucionet relevante për zbatimin e legjislacionit kundër diskriminimit dhe të drejtat e grave në punë. Avokimi gjithashtu do të kontribuoj në

përmirësimin e qasjes së grave në drejtësi në fushën e diskriminimit gjinor në vendin e punës. Përveç kësaj, duke përdorur hulumtimin që RrGK kreu në vitet 2016 dhe 2018 mbi diskriminimin gjinor në punë, RrGK do të vazhdojë të avokojë për zbatimin e rekomandimeve të dala prej tij, duke përfshirë rekomandimin për dhënien e lejes së përbashkët prindërore për t'i siguruar grave dhe burrave mundësi të barabarta për kujdesin familjar dhe punësimin. Kjo do të kontribuojë në përafrimin e legjislacionit të Kosovës me Direktivën e BE-së për Pushimin Prindër dhe Direktivën për Punëtoret Shtatëzëna.

Rezultati i pritur 5.1.2. Vetëdijesimi në mesin e palëve të interesit, duke përfshirë zyrtarët, OShC-të dhe sindikatat lidhur me konceptet e diskriminimit dhe si të përmirësohet zbatimi i tyre është përmirësuar.

Duke përdorur gjetjet nga hulumtimi i saj i realizuar në vitin 2018, RrGK do të takohet dhe do të bashkëpunojë me këta aktorë drejt përmirësimit të njohurive të tyre për kornizën ligjore në lidhje me diskriminimin gjinor dhe si të raportohet kur ndodh.

Rezultati i pritur 5.1.3. Disponueshmëria e informatave, përfshirë këtu edhe hendekun e pagave gjinore, ekonominë joformale dhe skemat e sigurimeve sociale është përmirësuar. RrGK do të avokojë tek institucionet e Kosovës që t'i mbledhin më mirë dhe t'i bëjnë të qasshme për publikun të dhënat lidhur me hendekun gjinor të pagave dhe ekonominë joformale. Informata të tilla mund të mbështesin RrGK-në, anëtarët e saj dhe aktorë të tjerë të avokojnë për politika më të mira dhe masa afirmative në adresimin e pabarazive lidhur me pjesëmarrjen e grave në fuqinë punëtore, duke kontribuar kështu në rritjen e pjesëmarrjes së tyre.

Rezultati i pritur 5.1.4. Qasja në drejtësi në rastet e diskriminimit gjinor në punë është përmirësuar. RrGK do të bashkëpunojë me partnerët e saj në Kosovë dhe në rajon për të mbështetur gratë

në kërkimin e drejtësisë për diskriminimin gjinor në punë, përmes këshillave ligjore dhe proceseve gjyqësore strategjike.

Rezultati i pritur 5.1.5. Më shumë mundësi të përballueshme për përkujdesje të fëmijës në dispozicion. Kujdesi ndaj fëmijëve është thelbësor për t'iu mundësuar më shumë grave që të punojnë. Prandaj, RrGK do të bashkëpunoj me organizatat e saj anëtare dhe veçanërisht me Forumin Ekonomik të Grave që të vazhdojë të avokojë për hapjen e më shumë qendrave për përkujdesje ditore, çerdheve dhe mundësive tjera alternative për përkujdesje për fëmijët.

Objektivi 5.2. Rritet përqinja e grave që kanë qasje në trashëgimi dhe pronësi.

Mundësitë e barabarta për trashëgimi dhe pronësi janë vendimtare për fuqizimin ekonomik të grave. Rritja e pronësisë së grave do të krijojë një ambient më miqësor për gratë që të fillojnë dhe të rrisin bizneset e tyre, duke kontribuar në zbatimin e Strategjisë së Sektorit Privat. RrGK do të koordinohet me akterët tjerë që punojnë në këtë çështje drejt efikasitetit dhe efektivitetit në realizimin e qëllimeve të përbashkëta.

Rezultati i pritur 5.2.1. Më shumë qytetarë të vetëdijesuar lidhur me të drejtat e grave në trashëgimi dhe pronësi. RrGK dhe anëtalet e saj të mbështetura përmes Fondit të Grave të Kosovës do të marrin pjesë në fushatat e ndërmarra në bashkëpunim të ngushtë me akterë të tjerë, në drejtim të: 1) rritjes së ndërgjegjësimit në familje, në mesin e grave, burrave, djemve dhe vajzave, në lidhje me rëndësinë e faktit që gratë dhe burrat të kenë të drejta të barabarta në pronë dhe trashëgimi; dhe 2) për regjistrimin e pronës në emër të grave. Kjo do të përfshijë fushata të bashkërenduara në media, takime publike, si dhe vizita derë-më-derë të realizuara nga anëtalet e RrGK që kanë qasje brenda komuniteteve të tyre.

Objekti 5.3. Përmirësimi i perspektivës gjinore në reformat që lidhen me procesin e anëtarësimit në BE.

Procesi i anëtarësimit në BE përfshin disa reforma të rëndësishme politike. Përveç kësaj, BE siguron mbështetje të rregullt përmes Instrumentit të Para-Anëtarësimit për të mbështetur Kosovën në këtë proces reformash. Ndikimi i mundshëm i këtyre reformave të politikave dhe programeve për gratë dhe burrat në Kosovë duhet të vlerësohet nga një perspektivë gjinore, në rast se reformat mund të kenë një ndikim të pabarabartë ose madje negativ mbi gratë, duke minuar fuqizimin ekonomik të grave. Prandaj, RrGK do të vazhdojë të ndjekë këtë proces dhe të monitorojë reformat, në drejtim të sigurimit se ata i konsiderojnë nevojat potencialisht të ndryshme të grave dhe burrave.

Rezultati i pritur 5.3.1. Mbikëqyrja nga një perspektivë gjinore në lidhje me politikat dhe programet e BE-së në Kosovë është përmirësuar. Kjo do të përfshijë përpjekjet në emër të RrGK dhe anëtareve të saj: të monitorojë ndikimin që integrimi në BE mund të ketë në fuqizimin ekonomik të grave, bazuar në mësimet e nxjerra nga vendet e tjera; të monitorojë miratimin e ligjeve dhe politikave në drejtim të integritimit në BE në kornizën ligjore të Kosovës nga një perspektivë gjinore, duke vlerësuar ndikimin e mundshëm mbi gratë; të ofrojë reagime mbi Raportet e Progresit nga një perspektivë gjinore, duke përfshirë edhe në kuadër të seksioneve lidhur me ekonominë; dhe të monitorojë programet dhe projektet e financuara nga BE në Kosovë, për tu siguruar që gratë dhe burrat përfitojnë në mënyrë të barabartë nga këto projekte.

Grupet e Interesit

Gratë do të jenë përfitueset kryesore të këtij programi, veçanërisht gratë e marginalizuara deri më tani. Familjet e tyre do të jenë përfitues dytësor dhe do të jenë në pozitë më të mirë ekonomike. Institucionet e shënjestruara për zhvillimin e kapaciteteve dhe rekomandimeve, gjithashtu mund të jenë përfitues pasi që do të përmirësohen aftësitë e tyre për të çuar më tej qasjen e barabartë e grave në programet e financuara nga shteti.

RrGK do të vazhdojë bashkëpunimin me organizatat anëtare të saj, veçanërisht me ato që janë të fokusuara në fuqizimin ekonomik, ngritjen e vetëdijes, monitorimit dhe ndihmës ligjore.

RrGK do të bashkëpunojë dhe do të mbështesë G7, Odën e Ekonomike të Grave, dhe Gratë për Gratë. RrGK do të koordinojë ngushtë veprimet me akterët e tjerë të përfshirë në fuqizimin ekonomik të grave, përfshirë ABGj-në, MPMS-në, Ministrinë e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë, Agjencinë Kadastrale të Kosovës, Odën e Noterëve të Republikës së Kosovës, USAID/TetraTech Programi për të Drejtat Pronësore, USAID/World Learning Programi i Udhëheqësisë Transformuese, Programi i USAID për Avancimin e Kosovës së Bashku, USAID/Chemonics Partneritetet Ndërkombëtare për Zhvillim, BE-në, GIZ-in, Projektin e UNDP për Politikat Aktive të Tregut të Punës, UN Women, OSBE-në, Banken Botërore dhe programe të tjera të financuara nga USAID-i, në mesin e akterëve të tjerë.

RrGK parashikon se do të marrë mbështetje për këtë program nga Agjencia Austriake për Zhvillim dhe Komisioni Evropian.

Përmirësimi i Qasjes në Edukim Cilësor dhe të Ndjeshëm Gjinor

Ligjet, Politikat dhe Mekanizmat Institucional

Ekzistojnë ligje dhe mekanizma institucional të shumtë drejt ngritjes së qasjes së vajzave dhe grave në edukim:

- Rekomandimi nr. 3 i Përgjithshëm i KEDKG i nxit shtetet që të miratojnë programe për edukimin dhe informimin publik, të cilat do të ndihmojnë në eliminimin e paragjyimeve dhe të praktikave që e pengojnë barazinë sociale të grave.¹⁴⁹
- Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijës¹⁵⁰ e njeh të drejtën e të gjithë fëmijëve për arsimim. Kjo Konventë bëhet drejtpërdrejtë e zbatueshme në Kosovë përmes Kushtetutës.¹⁵¹
- Direktiva e rimodeluar përmban dispozita për zbatimin e parimit të trajtimit të barabartë në aftësimin profesional dhe në sigurimin e barazisë në çështjet e profesionit dhe punësimit. Direktiva kryesisht është transpozuar në legjislacionin e Kosovës, por zbatimi mbetet i dobët.¹⁵²
- Objektivi i katërt i Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZHQ) i OKB-së synon sigurimin e arsimit cilësor gjithëpërfshirës dhe

¹⁴⁹ OKB, CEDAW, 1981.

¹⁵⁰ OKB, Konventa mbi të Drejtat e Fëmijës, 1990, neni 28:

https://www.unicef.org/magic/media/documents/CRC_albanian_language_version.pdf.

¹⁵¹ Kushtetuta, neni 22.

¹⁵² Cleff le Divellec dhe Miller për RrGK-në, 2017.

të barabartë, si dhe promovimin e mundësive të të nxënit gjatë gjithë jetës për të gjithë.¹⁵³

- Kushtetuta e Republikës së Kosovës e garanton të drejtën e shkollimit themelor falas dhe obligon institucionet publike të sigurojnë mundësi të barabarta për arsimim për të gjithë, sipas aftësive dhe nevojave të tyre.¹⁵⁴
- Ligji mbi Edukimin Parashkollor e parasheh pjesëmarrjen gjithëpërfshirëse të djemve dhe vajzave në edukimin parashkollor.¹⁵⁵
- Ligji për Arsimin në komunat e Kosovës obligon MASHT-in që të promovojë një sistem arsimor jo-diskriminues, ku respektohen të drejtat e secilit person për arsim dhe ku për të gjithë vihen në dispozicion mundësitë e shkollimit.¹⁵⁶
- Ligji për Arsimin Parauniversitar siguron pjesëmarrjen e vajzave dhe djemve në sistemin arsimor. Ky ligj, garanton qasje në arsimin parauniversitar pa asnjë lloj diskriminimi, duke përfshirë gjininë dhe statusin martesor, ndër të tjera.¹⁵⁷ Ligji poashtu kërkon që arsimi parauniversitar të përfshijë edhe përgatitjen e nxënësit për jetë të përgjegjshme të bazuar në frymën e barazisë gjinore.¹⁵⁸ Tutje, ai thekson që promovimi i barazisë gjinore duhet të merret parasysh në të gjitha fazat: planifikimin, menaxhimin dhe ofrimin e arsimit parauniversitar.¹⁵⁹

¹⁵³ OKB, Synimet e Zhvillim të Qëndrueshëm.

¹⁵⁴ Neni 47.

¹⁵⁵ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 02/L-52 mbi edukimin parashkollor, 2006, neni I, në: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/7-lep-ligji-mbi-eukimin-parashkollor.pdf>. Regjistrimi është në baza vullnetare.

¹⁵⁶ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 03/L-068 për arsimin në komunat e Kosovës, 2008, neni 3(b), në: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/9ligji-i-arsimit-ne-komuna2008-03-l068-al-ar-se-kom.pdf>.

¹⁵⁷ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji nr. 04/L-032 për arsimin parauniversitar në Republikën e Kosovës, 2011, neni 3.6, në:

<http://kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/04-L-032%20sh.pdf>.

¹⁵⁸ Po aty, neni 1.2.5.

¹⁵⁹ Po aty, neni 3.4.

- Ligji për Arsimin e Lartë përshkruan parimet e barazisë, mundësive të barabarta pa diskriminim dhe diversitetin si parime themelore të arsimit të lartë.¹⁶⁰ Ai poashtu siguron pjesëmarrjen e burrave dhe grave, duke iu garantuar atyre të drejtën për qasje në arsim pa diskriminim.¹⁶¹
- Ligji për Arsimin dhe Aftësimin për të Rritur¹⁶² siguron që burrat dhe gratë mund të marrin pjesë në arsimin dhe aftësimin për të rritur.
- Ligji për Arsimin dhe Aftësimin Profesional¹⁶³ bazohet në parimin e gjithëpërfshirjes, duke siguruar që gratë dhe burrat mund të marrin pjesë në arsim dhe aftësim profesional.
- Ligji për Fuqizim dhe Pjesëmarrje të Rinisë¹⁶⁴ i detyron institucionet që të sigurohen që të rinjtë po marrin pjesë dhe kanë ndikim në proceset e rëndësishme vendimmarrëse, të cilat i prekin interesat e tyre. Ligji poashtu i detajon fushat në të cilat është e detyrueshme pjesëmarrja e të rinjve, përfshirë: arsimin, punësimin, çështjet sociale dhe shëndetin publik.
- Strategjia për Përfshirjen e Komuniteteve Rom dhe Ashkali në Shoqërinë Kosovare 2017-2021 përfshinë pikëpamjen gjinore në lidhje me arsimin, duke përfshirë edhe tregues e aktivitete specifike sipas gjinisë, si stimulimi i vijimit të edukimit parashkollor dhe organizimi i aktiviteteve për vetëdijesimin e komuniteteve rom dhe ashkali për rëndësinë

¹⁶⁰ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 04/L-37 për arsimin e lartë në Republikën e Kosovës, 2011, neni 2, në:

http://www.akreditimi-ks.org/docs/LawRegulation/Ligji_AL_RKS_04_L_037.pdf.

¹⁶¹ Po aty, neni 5.

¹⁶² Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 04/L-143 për arsimin dhe aftësimin për të rritur në Republikën e Kosovës, 2013, në:

<http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/ligji-per-arsimin-dhe-aftesimin-per-te-rritur-ne-republiken-e-kosoves-2013-alb.pdf>.

¹⁶³ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 04/L-138 për arsimin dhe aftësimin profesional, 2013, neni 3.1., në: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/ligji-per-aftesimin-profesional-2013-alb.pdf>.

¹⁶⁴ Republika e Kosovës, Kuvendi, Ligji nr. 03/L-145 për fuqizim dhe pjesëmarrje të rinisë, 2009, në: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2654>.

e regjistrimit me kohë dhe vijimin e shkollimit, me fokus të veçantë te vajzat.¹⁶⁵

- Strategjia Kombëtare për Zhvillim (SKZH) 2016-2021 i jep prioritet përfshirjes së fëmijëve të moshave 0-6 vjeç në programet parashkollore.¹⁶⁶ Aty ndër të tjera theksohet se kjo do ndikojë pozitivisht në rritjen e pjesëmarrjes së grave në fuqinë punëtore.
- PKZMSA e synon përmirësimin e standardit të arsimit, duke e përfshirë fushën e arsimit dhe atë të aftësimit profesional, si dhe punën në zhvillimin e politikave për të rinjtë e të rejtat, pa diskriminim në bazë të gjinisë, racës, fesë, besimit, përkatësisë etnike, aftësisë së kufizuar, moshës ose orientimit seksual.¹⁶⁷
- Agjenda për Reforma Evropiane (ARE) ndër të tjera thekson se ajo duhet të zbatohet në përputhje me LBGj-në, duke përfshirë edhe zbatimin në lidhje me reformat e politikave arsimore, duke e rritur pjesëmarrjen në nivelin e arsimit parashkollor dhe duke e përmirësuar cilësinë e AAP-së dhe kalimit nga shkolla në punë.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Republika e Kosovës, Zyra e Kryeministrit, "Strategjia për përfshirjen e komuniteteve rom dhe ashkali në shoqërinë kosovare 2017-2020", 2017, në: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/ALB-STRATEGJIA_PER_PERFSHIRJEN_E_KOMUNITETEVE_ROM_DHE_ASHKALI_NE_SHOQERINE_KOSOVARE_2017-2021.pdf.

¹⁶⁶ Republika e Kosovës, Qeveria, Strategjia Kombëtare për Zhvillim (SKZH) 2016-2021, 2016, në:

http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Strategjia_Kombetare_per_Zhvillim_2016-2021.pdf.

¹⁶⁷ PKZMSA 2017-2021.

¹⁶⁸ Republika e Kosovës, Qeveria, Agjenda për Reforma Evropiane (ARE), 2016, në: https://www.mei-ks.net/repository/docs/era_final_sq.PDF. Ajo përcakton prioritetet afatshkurtra në fushat vijuese a) qeverisja e mirë dhe sundimi i ligjit; b) konkurrueshmëria dhe klima e investimeve; dhe c) punësimi dhe arsimi.

Situata

RrGK i gjen rrënjët e saj fillestare në Rrjetin e Grave Rurale, i cili u përqendrua kryesisht në zgjerimin e qasjes në arsim për vajzat gjatë viteve 1990.¹⁶⁹ Aktivizmi bazë i disa prej organizatave më të vjetra anëtare të RrGK ka kontribuar në ndryshime thelbësore në qasjen e vajzave në arsim. Pjesërisht për shkak të përpjekjeve të tyre, përqindja e grave të reja që ndjekin arsimin ka shënuar një rritje të konsiderueshme në dy dekadat e fundit. Shumë anëtare të RrGK-së vazhdojnë punën e tyre të rëndësishme sot, duke u fokusuar në përmirësimin e qasjes në arsim për grupet etnike minoritare dhe fëmijët me aftësi të kufizuara.

Përtej konceptit klasik të arsimit, RrGK e interpreton këtë program në atë mënyrë që të përfshijë arsimin joformal në lidhje me feminizmin.

Në nëntor të vitit 2013, RrGK ka Organizuar Forumin Rajonal të Feministëve të Reja 2013, ku 40 feministe të reja nga Kosova dhe nga vendet fqinje (Serbia, Maqedonia, Kroacia) u mbledhën në Prishtinë dhe diskutuan strategjitë e avokimit, feminizmin dhe pjesëmarrjen e grave në vendimmarrje. Në Deklaratën përfundimtare të Forumit¹⁷⁰, vajzat ndër të tjera, sa i

Forumi Rajonal i Feministëve të Reja

¹⁶⁹ Në prill të vitit 2018, anëtares e RrGK-së vendosën të shtojnë këtë program në Strategjinë e RrGK-së.

¹⁷⁰ RrGK, Deklarata e Forumit Rajonal të Feministëve të Reja, në: <http://womensnetwork.org/documents/20131127140945971.pdf>

përket fushës së arsimit, kërkuar që Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë, ajo e Financave dhe Parlamenti të sigurojnë libra dhe transport për vajzat, veçanërisht në qoftë se familjet e tyre nuk mund të përballojnë shpenzimet për shkollimin e tyre për shkak të kufizimeve financiare. Feministet e reja poashtu kërkuar nga Qeveria që të zbatohet Ligji për Arsimin Parauniversitar, i cili kërkon nga prindërit që ti dërgojnë fëmijët në shkollë. Ato gjithashtu bënë thirrje për psikologët në shkollë për të ndihmuar vajzat e reja në tejkalimin e sfidave që mund ti ndalojnë ato për të vazhduar shkollimin. RrGK ka vazhduar të avokojë për këto çështje dhe shumë prej këtyre feministëve të rinj kanë vazhduar punën e tyre të avokimit si pjesë e lëvizjes më të gjerë feministe.

Në vitin 2013, RrGK vazhdoi të përkrahë arsimin e vajzave, përmes përkrahjes së themelimit të Fondacionit për arsimimin e vajzave “Çifti Buçinca”. Për 60 vite me radhë, Naxhije dhe Fahri Buçinca kanë punuar për arsimin formal dhe joformal të vajzave, ata krijuan këtë Fondacion, për të vazhduar kontributin e tyre duke u mundësuar vajzave qasje në arsim për vitet në vijim. RrGK përkrahu mbrëmjen gala që mbledhi shumën prej 23,969€ për Fondacionin, kryesisht nga bizneset lokale, organizatat dhe individët. RrGK gjithashtu ofroi një donacion prej 1,000€ për këtë Fondacion. RrGK gjithashtu ka nderuar kontributin çiftit Buçinca me një certifikatë mirënjohjeje.

Në vitin 2016, RrGK publikoi raportin “Buxheti drejt një arsimimi më të mirë.”¹⁷¹ RrGK bashkëpunoi me MASHT-in drejt institucionalizimit të buxhetimit të përgjegjshëm gjinor, që përfshinte një analizë gjinore të punës

¹⁷¹ RrGK, *Buxheti drejt një arsimimi më të mirë*, Prishtinë: RrGK, 2016 në:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160607151528451.pdf>

së Ministrisë. Kjo ka identifikuar disa fusha në të cilat barazia gjinore mund të përmirësohet në lidhje me arsimin në Kosovë.

Ndërkaq, RrGK ka përkrahur iniciativa të ndryshme avokuese drejt rritjes së qasjes së vajzave dhe grave në edukim përmes përkrahjes së organizatave anëtare përmes FGK.

Në vitin 2017, i përkrahur nga FGK, Aksioni për Nëna dhe Fëmijë (AMC) avokoi tek Universiteti i Prishtinës, Fakulteti i Mjekësisë, për të vendosur bashkëpunim të vazhdueshëm me AMC-në për të angazhuar studentët në projektet e AMC-së. Gjithashtu, avokimi i AMC-së tek Udhëheqësja e Divizionit për Shëndetin e Nënës dhe Fëmijës në Ministrinë e Shëndetësisë, bëri që ata të përfshinin depresionin e pas-lindjes në kurrikulën edukative në Klasat për Nëna.

Aksioni për Nëna dhe Fëmijë trajnon infermieret dhe mamitë si ti trajtojnë gratë me depresion pas lindjes

Poashtu, e përkrahur nga FGK, Qendra për Art dhe Komunitet “Artpolis” në partneritet me Qendrën për Promovimin e të Drejtave të Grave përdori artin që të vetëdijesojë 130 gra dhe vajza nga komuna e Prishtinës dhe ajo e Drenasit në lidhje me të drejtat e tyre të shëndetit riprodhues dhe edukimin seksual. Organizatat anëtare të RrGK-së poashtu avokuan tek MASHT për futjen dhe zbatimin e edukimit seksual në kurrikulat mësimore për shkollat e mesme.

Sfidat kryesore

- Shkalla e vijueshmërisë së arsimit parauniversitar për vajzat dhe djemtë është e ngjashme (48% vajzat ndaj 52% djemtë), me përjashtim të arsimit parashkollor, ku vijueshmëria e djemve është pak më e madhe (54%).¹⁷² Në përgjithësi, vijueshmëria në arsimin parashkollor në Kosovë është e ulët për shkak të pamjaftueshmërisë të institucioneve parashkollore që janë të përballueshme nga familjet kosovare,¹⁷³ gjë që bën që Kosova të jetë larg nga Objektivat e Barcelonës të BE-së.¹⁷⁴
- Sa i përket përkatësisë etnike, shkalla e vijueshmërisë së nxënësve në arsimin parauniversitar, është pothuajse në proporcion me demografinë e Kosovës.¹⁷⁵ Mirëpo, sistemi arsimor nuk ka të dhëna të mjaftueshme të ndara sipas përkatësisë etnike dhe gjinisë, gjë që e bën të vështirë kutpimin e dallimeve në mes të djemve dhe vajzave.¹⁷⁶
- Në Kosovë, ekzistojnë pesë Qendra Burimore dhe dy shkolla për fëmijët me nevoja të veçanta dhe më shumë djem (59%) se vajza (41%) me nevoja të veçanta vijojnë arsimin e detyrueshëm.¹⁷⁷ Edhe pse me ligj parashihen dispozita të veçanta për fëmijët me nevoja të veçanta arsimore,¹⁷⁸ mungon alokimi i buxhetit për përmubushjen e tyre.

¹⁷² RrGK, *Analiza Gjimore e Kosovës*, 2018.

¹⁷³ Shiko, RrGK, *Kush kujdeset? Prishtinë*: RrGK, 2016, në:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20161103153827479.pdf>.

¹⁷⁴ "Objektivat e Barcelonës", u caktuan në 2002 nga prijësit e BE-së. Ato thonë se arsimi parashkollor duhet të ofrohet për 90% të fëmijëve mes moshës tre vjeç dhe moshës së shkollimit të detyrueshëm dhe për 33% të fëmijëve nën moshën tre vjeç (KE, *Objektivat e Barcelonës: Zhvillimi i institucioneve për kujdesin e fëmijëve për fëmijët e vegjël në Evropë me qëllim të rritjes së qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse*, f. 5, në:

http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf).

¹⁷⁵ RrGK, *Analiza Gjimore e Kosovës*, 2018.

¹⁷⁶ RrGK, *Analiza Gjimore e Kosovës*, f. 36.

¹⁷⁷ ASK, Platforma e ASK-së.

¹⁷⁸ Ligji për arsimin parauniversitar në Republikën e Kosovës, nenet 39 dhe 40.

- Raporti midis femrave dhe meshkujve është 40% ndaj 60% për mësimdhënës të shkollave të mesme, dhe 99.6% ndaj 0.4% për mësimdhënës të institucioneve parashkollore, respektivisht.¹⁷⁹ Dallimi është më i vogël në shkollën fillore dhe të mesme të ulët, me raport të mësimdhënësve prej 54% femra dhe 46% meshkuj.¹⁸⁰
- Kurrikulat mësimore ekzistuese në Kosovë, në të gjitha nivelet e arsimimit, në shumë raste ende fuqizojnë stereotipet gjinore.¹⁸¹ Transformimi i roleve të ndara gjinore brenda kurrikulave mund të promovojë barazinë gjinore në të gjitha sferat e jetës.
- Si duket, në shkolla, pak të rinj mësojnë rreth çështjeve që ndërlidhen me seksualitetin dhe shëndetin seksual dhe riprodhues. E njëjta vlen edhe sa i përket mësimi rreth përdorimit të kontraceptivëve, ku thuhet se mësimdhënësit rregullisht e anashkalojnë edukatën e shëndetit riprodhues pa e ligjëruar fare.¹⁸² Kjo mund të ndikojë në informimin e pasaktë. Njohuritë e kufizuara rreth kontraceptivëve mund të ndikojnë në shkallën e abortit ose në rritjen e riskut nga sëmundjet seksualisht të transmetueshme.¹⁸³

Strategjia e RrGK

Duke marrë parasysh këto sfida, **qëllimi afatgjatë i këtij programi është: Përmirësimi i qasjes në arsim cilësor që sfidon normat ekzistuese gjinore dhe marrëdhëniet e pushtetit.** Objektivat dhe rezultatet e pritura për vitet 2019-2022 janë të renditura detajisht më poshtë.

¹⁷⁹ RrGK, Analiza Gjinore e Kosovës, f. 36.

¹⁸⁰ Po aty.

¹⁸¹ Nisma e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut – Kosovë (YIHR KS), Gjuha diskriminuese në tekstet shkollore, 2017.

¹⁸² Sipas vrojtimeve të anëtarëve të RrGK.

¹⁸³ RrGK, Analiza Gjinore e Kosovës, 2018, f. 56.

Objektivi 6.1. Rritet numri i qendrave të kujdesit për fëmijë në proporcion me numrin e fëmijëve në nevojë.

Krijimi i më shumë qendrave të kujdesit për fëmijët dhe institucioneve parashkollore mund të krijojë vende pune, të kontribuojë në pjesëmarrjen e grave në fuqinë punëtore dhe të përmirësojë rezultatet arsimore për fëmijët përmes kualifikimit më të mirë për punë të mëvonshme.¹⁸⁴ Kjo do të përfshijë bashkëpunim të vazhdueshëm me MASHT. Kjo do të kontribuojë në arritjen e qëllimeve të Strategjisë Kombëtare të Zhvillimit.

Rezultati i pritur 6.1.1 Më shumë zyrtarë janë të vetëdijshëm për nevojën për më shumë qendra parashkollore dhe qendra të kujdesit për fëmijë. RrGK, bashkë me anëtarët e saj, do të avokojë në nivel lokal dhe kombëtarë për ngritjen e vetëdijes së tyre lidhur me këtë çështje.

Rezultati i pritur 6.1.2 Institucionet parashkollore inspektohen më shpesh lidhur me atë se sa po e zbatojnë legjislacionin mbi edukimin parashkollor. RrGK, në bashkëpunim me anëtarët e saj, do të avokojë për inspektim më të mirë të institucioneve parashkollore dhe qendrave të kujdesit ditor lidhur me cilësinë e arsimit të ofruar në përputhje me legjislacionin e arsimit parashkollor.

Objektivi 6.2. Përmirësohet kurrikula dhe tekstet shkollore nga perspektiva gjinore.

RrGK do të vazhdojë bashkëpunimin me anëtarët e saj dhe partnerët e tjerë në avokimin për heqjen e stereotipeve gjinore në tekstet shkollore dhe librat universitare.

¹⁸⁴ RrGK, Analiza Gjinore e Kosovës, 2018, f. 5.

Rezultati i pritur 6.2.1. Përpilohen rekomandimet për përmirësimin e kurrikulës dhe iu dorëzohen akterëve relevant. RrGK do të monitorojë procesin e rishikimit të kurrikulës nga perspektiva gjinore. Bazuar në monitorimin, RrGK do të ofrojë rekomandime për ndryshimin e kurrikulave për institucionet parashkollore dhe fillore me qëllim të reduktimit të pabarazive gjinore, transformimit të roleve gjinore dhe ndryshimit të normave gjinore dhe marrëdhënieve të pushtetit.

Rezultati i pritur 6.2.2. Përpilohen rekomandimet për rishikimin e kurrikulës së Fakultetit Juridik nga perspektiva gjinore. Tekstet arsimore të këtij drejtimi specifik universitar, do të duhej të synonin edukimin e avokatëve, prokurorëve dhe gjyqtarëve të ardhshëm të Kosovës se si duhen trajtuar rastet e dhunës me bazë gjinore. RrGK do të bashkëpunojë me akterë të tjerë për të avokuar për rishikimin dhe rishikimin e teksteve aktuale, për të promovuar më mirë barazinë gjinore dhe qasjen në drejtësi për gratë.

Rezultati i pritur 6.2.3 Institucionet mbahen më të përgjegjshme për mësimdhënien në lëndën e edukimit seksual në shkolla. Tekstet shkollore duhet të jenë ndër burimet kryesore të informacionit të saktë mbi seksualitetin dhe shëndetin seksual dhe riprodhues, si dhe për përdorimin e kontraceptivëve. Informacioni i saktë zvogëlon rrezikun e sëmundjeve seksualisht të transmetueshme, si dhe shkallën e aborteve. RrGK-ja do të bashkëpunojë me anëtarët e saj për të monitoruar cilësinë dhe shpërndarjen e këtij edukimi, si dhe të avokojë për përmirësimin e edukimit seksual në shkolla.

Grupet e interesit

Grupi i synuar dhe përfituesit potencial primar do të jenë zyrtarët brenda institucioneve arsimore, kapacitetet e të cilëve mund të rriten duke ndjekur rritjen e ndërgjegjësimit dhe

përpyjekjet avokuese. Përfituesit sekondar do të përfshijë të gjithë kosovarët, të cilët do të përfitojnë nga përmirësimet në sistemin e arsimit.

Organizatat anëtare të RrGK-së do të jenë partnerët kryesorë në zbatimin e këtyre përpjekjeve. RrGK gjithashtu do të kërkojë që të bashkëpunojnë dhe koordinojnë me aktorë të tjerë të fokusuar në këtë sektor, si MASHT, komunat e Kosovës duke përfshirë Departamentet për Arsim, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina” dhe Fakulteti Juridik specifikisht, Programi Universitar për Studime dhe Hulumtime Gjinore, ABGj, Qendra për Arsim e Kosovës (KEC), Rrjeti i Edukatorëve Bashkëmoshatarë (PEN), Zyra e BE-së në Kosovë, ADA, GIZ, USAID, UNICEF, Care International, Balkan Sunflowers, Këshilli Rinor Kosovar dhe OJQ The Ideas Partnership.

Gjithëpërfshirja

Në përputhje me misionin e saj, RrGK siguron që programet dhe aktivitetet e saj të përfshijnë persona të ndryshëm, pavarësisht nga bindjet e tyre politike, fetare, moshë, niveli i edukimit, orientimi seksual, identiteti gjinor, aftësitë, apo përkatësia etnike. Prandaj, RrGK dhe anëtarët e saj do të sigurohen se të gjitha aktivitetet do të kenë parasysh interesat dhe nevojat e posaçme të personave të ndryshëm gjatw zbatimit tw programeve tw ndryshme tw kwsaj Strategjie.

Barazia gjinore është pjesë e misionit organizativ, vizionit, programeve strategjike dhe veprimeve të RrGK-së. Analizat gjinore gjithmonë e informojnë hartimin e programeve dhe iniciativave të RrGK-së. Si pjesë e analizës gjinore, korniza ligjore relevante është analizuar gjithmonë. RrGK rregullisht përcjell grupet e synuara, duke i ndarë sipas gjinisë, moshës, aftësisë, përkatësisë etnike dhe vendndodhjes. Shwnimet mbahen në bazën e të dhënave të RrGK-së për Monitorim dhe Vlerësim. Treguesit e ndjeshëm gjinor janë zhvilluar në këtë bazë të dhënash dhe përdoren për të matur progresin rregullisht. Barrierat sistematike për qasje të barabartë në burime dhe shërbime për gratë dhe burrat identifikohen dhe adresohen kryesisht nëpërmjet iniciativave të mbështetura nga FGK, por edhe nëpërmjet avokimit të nivelit kombëtar. RrGK kërkon të adresojë pengesat për pjesëmarrje në proceset vendimmarrëse në nivel kombëtar përmes mentorimeve të rregullta, vizitave në zonat rurale dhe urbane, dhe mbështetjes për përpjekjet e avokimit në nivel lokal përmes FGK, Lobi-t dhe Koalicionit për Barazi.

Sa i përket **Përfshirjes Sociale**, RrGK ka analizuar kornizën ligjore përkatëse dhe kjo ka informuar iniciativat e saj, si dhe ato të përfituesve të granteve të FGK. Përfituesit e granteve të RrGK dhe FGK vazhdimisht mbajnë shënime për përfituesit, duke

ndarë të dhënat sipas gjinisë, moshës, aftësisë, grupit etnik dhe vendndodhjes. Informacioni regjistrohet në bazën e të dhënave për monitorimin dhe vlerësimin e RrGK.

Në përgjithësi, RrGK-ja synon të sigurojë që asnjë individ ose grup nuk përjashtohet, por kërkon të sigurojë përfshirjen në iniciativat e përkrahura nga RrGK, Lobi dhe FGK, si pjesë e qasjes "Askush të mos mbetet pas" (*Leave no one behind*). Për më tepër, duke pasur 141 organizata të ndryshme të grave si anëtarë, RrGK synon të arrijë në zonat rurale dhe urbane, burra dhe gra të etnive, aftësive, moshave dhe rajoneve gjeografike të ndryshme. RrGK punon drejt forcimit të aftësive sociale, ekonomike dhe politike të organizatave anëtare të saj, shumë prej të cilave i përkasin grupeve të marginalizuara. Kjo arrihet përmes sesioneve të mentorimit, angazhimit politik në Lobi, Koalicionit për Barazi dhe mundësimin e qasjes së tyre në grantet e FGK-së, veçanërisht për ata që nuk kanë qasje në burime. Standardet ekzistuese të punës dhe kushtet janë pjesë e rregullave dhe rregulloreve të RrGK-së, dhe u kalohen anëtarëve të saj përmes granteve të FGK-së, duke u ofruar atyre shabllone dhe udhëzime gjatë iniciativave të tyre.

RrGK e konsideron vëmendjen ndaj **mjedisit** të rëndësishme dhe të nevojshme. RrGK siguron ngritjen e kapaciteteve për anëtarët e saj në minimizimin e ndikimit në mjedis të materialeve të marrëdhënieve me publikun, duke përdorur printimin ekologjik dhe ruajtjen e resurseve aty ku është e mundur. Të gjithë përfituesit e granteve të FGK marrin trajnim lidhur me mbrojtjen e mjedisit, si pjesë e sesioneve të detyrueshme orientuese. RrGK synon të mbrojë mjedisin nëpërmjet praktikave të saj organizative, duke përfshirë kursimin e energjisë, riciklimin, përdorimin e printimit ekologjik dhe përdorimin e transportit publik dhe përdorimin e përbashkët të automjeteve kur është e mundur. RrGK gjithashtu mbështet anëtarët dhe partnerët e saj në përpjekjet e avokimit për përmirësimin e kushteve mjedisore në Kosovë.

Monitorimi dhe Vlerësimi

RrGK monitoron dhe vlerëson përparimin drejt zbatimit të Strategjisë së saj duke përdorur një bazë të të dhënave të Monitorimit dhe Vlerësimit që përmbanë treguesit për përparimin në secilin objektiv dhe rezultatin e pritshëm. RrGK raporton për progresin e anëtarëve të saj në gjysmëvjetor dhe e publikon këtë informacion në Raportin Vjetor. Informacione të mëtejshme në lidhje me treguesit dhe synimet e RrGK-së janë në dispozicion sipas kërkesës.

Bibliografia

Asatiani, Tengiz, Vlerësimi i Emergjencave të kujdesit obsteterik në Kosovë, Prishtinë: 2008.

Kuvendi i Kosovës dhe Misioni i Kombeve të Bashkuara, Administratës së Përkohshme në Kosovë (UNMIK), Ligji Kundër Diskriminimit, Ligji nr. 2004/3.

_____. Ligji për Barazi Gjinore në Kosovë, Ligji nr. 2004/2, Prishtinë: 2004.

_____. Ligji për trashëgiminë në Kosovë, Ligji nr. 2004/26

_____. Ligji mbi shërbimet sociale dhe familjare, Ligji nr. 02 / L-17.

_____. Kodi Penal i Kosovës 2013, Nr 04 / L-082.

_____. Kodi i Procedurës Penale i Kosovës. 2013. Nr. 04 / L-123.

_____. Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme në Republikën e Kosovës, Ligji nr. 2008/03-L-073.

_____. Ligji për Shëndetësi, Nr 2012/04-L-125, 2012.

_____. Ligji për Inspektoratin Shëndetësor, nr. 2006/02-L38 2006.

_____. Ligji për Sigurimet Shëndetësore, nr. 04 / L-249 2014.

_____. Ligji i Punës, Nr 03 / L-212, 2010.

_____. Ligji për Zgjedhjet Lokale në Republikën e Kosovës, Ligji nr. 2008/03-L072.

_____. Ligji për Policinë, Ligji nr. 03 / L-035.

_____. Ligji për Parandalimin dhe Luftën kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore dhe Mbrojtjen e Viktimave të Trafikimit, 2013, Ligji nr. 04 / L-218.

_____. Ligji për Pronësinë dhe të Drejtat Tjera Pronësore, Ligji Nr 03/L-154.

_____. Ligji për Mbrojtjen kundër Dhunës në Familje, Ligji nr. 03/L-182 2010.

_____. Ligji për Shëndetin Riprodhues, nr. 2006/02-L76.

_____. Ligji për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile të Luftës dhe Familjeve të tyre, Ligji nr. 2011/4-L-061 2014.

Komisioni Qendror i Zgjedhjeve, 2014 Zgjedhjet Parlamentare, Rezultatet e kandidatëve të zgjedhur, Prishtinë: Komisioni Qendror i Zgjedhjeve të Republikës së Kosovës, 2014, në:

http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Ndarja%20e%20uleseve%20-20140625%20Seats%20Allocation%20ëith%20Parties%20Votes%20and%20Number%20of%20Seats_shtzohjhp.pdf

Corrin, Chris, "Situata post-konfliktuoz në Kosovë" në *Nëse jo tani, kur?*, 11-16 Qershor 2001.

Këshilli i Evropës, *Konventa për Parandalimin dhe Luftën kundër Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje*, CETS Nr. 210, 2011.

Demolli, Luljeta për Qendrën Kosovare për Studime Gjinore (QKSGJ), *Perceptimet e shërbyesve civilë lidhur me ngacmimin seksual në vendin e punës*, Prishtinë: QKSGJ, 2010, në: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130510152601762.pdf>.

Bashkimi Evropian, Udhëzimi për Punësim të Barabartë, 2000/78 / KE, Dhjetor 2000.

_____. Direktiva e trajtimit të barabartë, 2006/54 / EC, 2006.

_____. *Udhëzimi për pushimin prindëror*, 2010/18 / BE-së 2010.

_____. *Udhëzimi për punëtorët shtatzëna*, 92/85 / EC, tetor 1992.

_____. Programi Shumëvjeçar i Veprimit për Shëndetësi (2014-2020), COM / 2011/0709.

Komisioni Evropian, Raporti i Progresit për Kosovën 2013, 2013, në: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/kosovo_2013.pdf.

Parlamenti Evropian, Rezoluta e datës 29 mars 2012 mbi Procesin e Integritimit Evropian të Kosovës, 2011/2885 (RSP).

Farnsveden, Ulf dhe Nicole Farnsworth, *Studimi gjinor në Kosovë*, Sida: Dhjetor 2012, në: http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_8560/cf_347/Sida_Gender_Study_in_Kosovo_2012-12-20_ORGUT_Final.PDF.

Farnsveden, Ulf, Ariana Qosaj-Mustafa, dhe Nicole Farnsworth, *Profili Gjinor i Vëndit: Analizë e Diferencave Gjinore në të gjitha nivelet në Kosovë*, Prishtinë: Korniza e Kosovës për Barazi Gjinore me Ambasadën e Suedisë dhe Orgut Consulting, prill 2014 në: http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_20757/cf_2/ORgut_Kosovo_Gender_Profile_FINAL_2014-05-08.PDF.

Farnsworth, Nicole për RrGK, *Hulumtim kërkimor mbi shkallën e dhunës në baza gjinore në Kosovë dhe ndikimi i saj në shëndetin riprodhues të grave*, RrGK, Prishtinë: 2008, në:

- <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170213282.pdf>.
- _____. dhe Ariana Qosaj-Mustafa për RrGK, *Siguria fillon në shtëpi*, Prishtinë: Agjencia për Barazi Gjinore, 2008, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170828216.pdf>
- _____. dhe Elmaze Gashi për RrGK dhe Alterhabitus, *Ku janë paratë për të Drejtat e Grave?: Një rast studimi për Kosovën*, Prishtinë: RrGK, 2013, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20140109133636147.pdf>
- _____. Ariana Qosaj-Mustafa, Milva Ekonomi, Ada Shima dhe Dua Dauti-Kadriu për RrGK, *Me çfarë çmimi? Alokimet Buxhetore për Zbatimin e Kornizës Ligjore kundër Dhunës në Familje në Kosovë*, Prishtinë: RrGK, 2012, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130211130931258.pdf>
- Qeveria e Republikës së Kosovës, *Plani Kombëtar të Veprimit (PKV) për zbatimin e Rezolutës 1325 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së për Gratë, Paqen dhe Sigurinë*, Vendimi Nr. 09/168, 29 janar 2014.
- Hieros International dhe Shevolution, *Vlerësimi i jashtëm i Fondit të Grave të Kosovës*, 15 prill 2014 në: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140528100924728.pdf>.
- Hope Fellowships, Komisioni për Ekonomi, *Gratë në ekonominë e Kosovës*, Prishtinë: Hope Fellowships, 2014.
- Human Rights Watch (HRW), *Një Javë e terrorit në Drenicë: Shkeljet e Ligjit Humanitar në Kosovë*, SHBA: HRW, 1999.
- _____. *Shkeljet e Ligjit Humanitar në Kosovë*, SHBA: HRW, 1998.
- _____. *Kosova: Dhunimi si armë e spastrimit etnik*.
- Huygens, Pierre, Eva Marn, dhe Nenad Maksimović, *Situata dhe Analizat: Cënimi i LGBT në Kosovë në vitin 2012: Në emër të "Traditës"*, 2013.
- Qendra Kosovare për Studime Gjinore (QKSGJ), *Si votojnë gratë II*, Prishtina: KGSC, 2013, në: <http://kgscenter.net/images/stories/howdowomenvoteinkosovo.pdf>.
- _____. *Të drejtat e trashëgimisë pronësore të grave në Kosovë*, Prishtinë: KGSC, 2011, at: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130530153942500.pdf>.

Instituti Kosovar për Politika, Hulimtim dhe Zhvillim (KIPRED) dhe Demokracia në Veprim, *Analizë e Zgjedhjeve: Trendet dhe Mësimet e Nxjerra*, Prishtinë: KIPRED, 2008.

Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS), *Një fuqi primare: Një doracak për politikën, njerëzit dhe partitë në Kosovë*, Prishtinë: IKS, 2011, në:

http://www.iksweb.org/repository/docs/politicallandscape_EN_G_913183.pdf.

RrGK, *1325 Fakte & Fabula*, Prishtinë: RrGK, 2011, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170318465-1.pdf>.

_____. Qasja në kujdesin shëndetësor në Kosovë, Prishtinë: RrGK, 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/qasja.pdf>.

_____. Analiza Gjimore e Kosovës, Prishtinë: RrGK, 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20181003170921410.pdf>

_____. *Raporti i Monitorimit të Kodit të Mirësjelljes së RrGK dhe Plani Zhvillimor i Kapaciteteve për anëtarët*, Prishtinë: RrGK, 2012, në: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130415103927635.pdf>.

_____. *Kodi mbi Etikën dhe Përgjegjësitë i RrGK*, Prishtinë: RrGK, 2007, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20130205095555770.pdf>.

_____. *Grante të vogla, Ndryshime të mëdha*, Prishtinë: RrGK, 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20170206152130297.pdf>

_____. *Grante të vogla, Ndryshime të mëdha*, Prishtinë: RrGK, 2017, në: në at: <https://womensnetwork.org/publications/little-grants-big-changes-2015-2017-2>.

_____. Kujdes me PVGj-në, Prishtinë: RrGK, 2018, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20180305093155479.pdf>

_____. *Më shumë se vetëm "Fjalë në Letër"? Përgjigja e Organeve të Drejtësisë ndaj Dhunës në Familje në Kosovë*, Prishtinë: RrGK, 2009, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170726792.pdf>.

_____. Mjaft më me arsyttime: Analizë e qëndrimeve, incidencës dhe

reagimeve institucionale ndaj dhunës në familje në Kosovë, Prishtinë: RrGK, 2015, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20151124105025644.pdf>.

_____. Ngacmimi Seksual në Kosovë, Prishtinë: RrGK, 2018, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160224112147815.pdf>.

_____. Arritja e ekulibrit: Opsionet e politikave që synojnë të informojmë amandamentimin e Ligjit të Punës në Kosovë, Prishtinë: 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160504154201554.pdf>.

_____. Buxhetimi drejt një arsimit më të mire, Prishtinë: RrGK, 2016, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160607151528451.pdf>.

_____. *Zëri i votuesve*, Prishtinë: RrGK, 2009, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20130205095215471.pdf>.

Libertas, *Anketa mbi qëndrimet e shoqërisë kosovare ndaj homoseksualitetit: hulumtim sasior dhe cilësor mbi opinionet e qytetarëve të Kosovës*, Prishtina: Libertas, Dhjetor 2012.

Metaj, Elida, *Rishikimi afatmesëm i Projektit "Përkrahja, mbrojtja dhe promovimi i të drejtave dhe interesave të grave dhe vajzave"*, 8 gusht, 2014, në: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140902132858302.pdf>.

Ministria e Financave, *Të ardhurat dhe shpenzimet e Qeverisë së Përgjithshme*, <http://mf.rks-gov.net/en-us/ministriaefinancave/buxhetiirepublikessekosoves/buxhetiquire.aspx>.

Ministria e Administratës Publike, *Analiza demografike, sociale dhe Vëzhgimi i Shëndetit Riprodhues në Kosovë*, Prishtinë: Republika e Kosovës, 2010.

OSCE, *Kosovo / Kosova: Si shihet, si thuhet, Pjesa III*.

Instituti Riinvest, *Të paguaj apo të mos të paguajë: Një Perspektivë Biznesi e informalitetit në Kosovë*, Prishtinë: Instituti Riinvest 2013.

Savić, Marija për Heartefact Fund, *LGBT të padukshëm: Raporti për pozitën e komunitetit LGBT në Kosovë*, Beograd: Fondi Heartefact, janar 2013,

Shima, Ada dhe Nicole Farnsworth për RrGK, *Buxhetimi për Mirëqenie Sociale: Një Analizë e shpejtë gjinore për informimin e Buxhetimit*

- të Përgjegjshëm Gjitor në Ministrinë e Punës dhe Mirëqenies Sociale, Prishtinë: RrGK, Bashkëpunim gjerman (GLZ), 2014, në: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140702111943317.pdf>.
- Kombet e Bashkuara, *Konventa e OKB-së për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave*, 1979.
- Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara, *Deklarata e OKB-së për Parimet Bazë të Drejtësisë për Viktimat e Krimit dhe Abuzimit të Pushtetit*, A/RES/40/34, 1985.
- Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara, Rezoluta 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë, 2000.
- UNDP, *Raporti i Zhvillimit Njerëzor në Kosovë 2012: Sektori privat dhe Papunësia*, Prishtina: UNDP, 2012.
- _____. *Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit (Kosova)*, në: <http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/mdgoverview>.
- UNFPA, *Dhuna në baza gjinore*, Prishtinë: UNFPA, 2005.
- _____. *Pulsi Publik Dokument Veprimi në Shëndetësi në Kosovë: Kënaqshmëria me shërbimet e kujdesit shëndetësor dhe Perceptimi mbi Pratinë e Korrupsionit*, Prishtinë: UNDP, 2013, në: http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/publicpuls/DokumentiPerVeprim_Anglisht.pdf.
- _____. *Pulsi Publik mbi Gjininë*, Prishtinë: UNDP 2014.
- _____. *Kosovë (KSKB 1244) Martesa e fëmijëve*, Prishtinë: UNFPA, Tetor 2012.
- UNICEF in Kosovë, “*Vitet e Hershme*” ueb-faqe, në: <http://www.unicef.org/kosovoprogramme/children.html>.
- _____. *Përmirësimi i shëndetit të grave dhe fëmijve të Kosovës 2007-2010*, Prishtinë: UNFPA, UNICEF, dhe WHO, shtator 2011.
- World Bank, *Rezultatet e Analizës së fuqisë punëtore në Kosovë për vitin 2013*, Prishtina: World Bank, korrik 2014.
- Youth Initiative for Human Rights (YIHR) dhe Center for Social Group Development, *Liria dhe mbrojtja për lesbiket, gejët, biseksualët dhe transjgininë në Kosovë*, Prishtina: YIHR, 2013.

Rrjeti i Grave të Kosovës

Rr. Kadri Gjata, (ish Feriz Blakçori), Kati II, nr. 8

10000 Prishtinë, Kosovë

+ 381 (0) 38 245 850

www.womensnetwork.org

info@womensnetwork.org

[Facebook: Kosova Women's Network](#)